

UNIVERZITA KARLOVA
KATOLICKÁ TEOLOGICKÁ FAKULTA
Katedra církevních dějin a literární historie

Bc. Sabina Línová

**Politika a náboženství Podkarpatské
Rusi v letech 1919–1929**

Diplomová práce

Vedoucí práce: doc. PhDr. Marek Šmíd, Ph.D.

Praha 2019

Prohlášení

1. Prohlašuji, že jsem předkládanou práci zpracovala samostatně a použila jen uvedené prameny a literaturu.
2. Prohlašuji, že práce nebyla využita k získání jiného titulu.
3. Souhlasím s tím, aby práce byla zpřístupněna pro studijní a výzkumné účely.

V Praze dne 19. 6. 2019

Sabina Línová

Bibliografická citace

Politika a náboženství Podkarpatské Rusi v letech 1919–1929 [rukopis]: Diplomová práce / Sabina Línová; vedoucí práce: doc. PhDr. Marek Šmíd, Ph.D. -- Praha, 2019 – 105 s.

Anotace

Diplomová práce Politika a náboženství Podkarpatské Rusi v letech 1919–1929 pojednává o problematice vývoje politické a náboženské situace na Podkarpatské Rusi ve 20. letech 20. století. Úvodní část je věnována stručnému přehledu dějinného vývoje Podkarpatska do jeho připojení k Československé republice a následnému začlenění do ČSR. Dále se práce zabývá správním členěním Podkarpatské Rusi a samotnou analýzou politické situace. Shrnuje politické strany autonomistické, československé, židovské i maďarské. Zaobírá se obecními volbami a volbami do Národního shromáždění v letech 1924, 1925 a 1929. Závěrečná část práce je věnována nastínění náboženských poměrů a vztahům řeckokatolické a pravoslavné církve. Náboženství bylo s Podkarpatskou Rusí neodmyslitelně spjato. Rusínskou inteligenci tvořili převážně duchovní, někteří byli i politicky aktivní.

Klíčová slova

Podkarpatská Rus, politika, náboženství, Československá republika

Abstract

Master thesis Politics and religion in Subcarpathian Rus between years 1919–1929 focuses on the problems of political and religious matters in Subcarpathian Rus between the years 1919 and 1929. The introductory is dedicated to the brief historical overview until the unification with Czechoslovakia. Further it deals with the administrative division and with the analysis of the political situation. The thesis summarises different political parties – autonomous, czechoslovakian, jewish and hungarian. It deals with the municipal elections and with the parliamentary elections in 1924, 1925 and 1929. Religion is essentially connected to Subcarpathian Rus. Most of the Rusyn intelligence were clergymen, some of them were also politically active. Therefor the final part is dedicated to the religious matters and the relationship between Greek Catholic Church and Eastern Othodox Church.

Keywords

Subcarpathian Rus, Czechoslovakia, politics, religion

Počet znaků (včetně mezer): 185 393

Poděkování

Děkuji všem, kteří mi při psaní diplomové práce jakkoli pomohli, zejména vedoucímu mé práce doc. PhDr. Marku Šmídovi, Ph.D.

Obsah

Úvod	7
1. Souhrn dosavadního bádání	8
2. Historie Podkarpatské Rusi do připojení k ČSR	10
2.1. Karpatská Rus do počátku 16. století	10
2.2. Reformace a vznik uniatské církve	14
2.3. Návrat Habsburků do Podkarpatska a jejich reformy	15
2.4. Revoluce 1848 a rusínské národní obrození	18
2.5. Karpatská Rus v letech 1868–1918	22
3. Začlenění Podkarpatské Rusi do ČSR (1918–1920)	28
3.1. Politická činnost amerických Rusínů	28
3.2. Situace na Podkarpatsku	30
3.3. Problém Podkarpatské Rusi z mezinárodního hlediska	33
3.4. Saintgermainská smlouva a připojení Podkarpatské Rusi k ČSR	34
4. Správní vývoj	37
4.1. Župní dělení a úřad Civilní správy Podkarpatské Rusi	37
4.2. Vojenská diktatura	39
4.3. Guberniální rada, úřad guvernéra a viceguvernéra	39
5. Politické strany a hlavní politické otázky	42
5.1. Všeobecná charakteristika situace po připojení k ČSR	42
5.2. Autonomistické strany	44
5.3. Satelitní organizace československých a internacionálních stran	53
5.4. Maďarské strany	59
5.5. Židovské strany	62
5.6. Jednání o vládní většině, autonomii a jazykové otázce	65
6. Volby	73
6.1. Obecní volby	74
6.2. Volby do Národního shromáždění	77
7. Náboženské poměry Podkarpatské Rusi	85
7.1. Řeckokatolická církev	85
7.2. Pravoslavná církev	88
7.3. Spory mezi uniáty a pravoslavnými	93
7.4. Ostatní vyznání	95
Závěr	98
Seznam použitých pramenů a literatury	101

Úvod

Ústředním tématem mé diplomové práce je politika a náboženství na Podkarpatské Rusi ve 20. letech 20. století. Toto období je pro Podkarpatskou Rus z hlediska vývoje klíčové, neboť v září roku 1919 byla na základě podpisu mírové smlouvy v Saint-Germain-en-Laye Podkarpatská Rus připojena k Československé republice. Mým cílem je představit jen málo probádanou problematiku vývoje politických stran a náboženské otázky, která je s veřejným životem na Podkarpatské Rusi spojena.

Struktura práce se odvíjí chronologicky. V úvodní kapitole nastíním vývoj bádání a poznávání Podkarpatské Rusi. Následující část se již bude věnovat historickému vývoji Zakarpatska v rámci Rakousko-Uherska. Podkarpatská Rus od počátku prvního tisíciletí patřila k Uherskému království. Vzájemný vztah s Maďary byl zejména v druhé polovině 18. století a na počátku 19. století ovlivněn silnou vlnou maďarizačních procesů, kvůli kterým kulturní i národní život v zemi výrazně zaostával oproti jiným částem říše.

Třetí a čtvrtá kapitola se bude zabývat připojením a začleněním Podkarpatské Rusi do československé správy. Připojení Podkarpatské Rusi k Československu po skončení první světové války vzešlo z iniciativy Rusínů žijících ve Spojených státech amerických, ke kterým se postupně přidali i Rusíni žijící na Podkarpatsku. Zavádění státní správy a demokratického zřízení na podkarpatské území s sebou přinášelo nové úkoly, se kterými se republika musela vypořádat. Zdejší situace měla svá specifika oproti českým zemím nebo Slovensku.

Jedním z nich byla absence místních politických stran za předchozího režimu. První polovina 20. let je tak charakteristická překotným vývojem stranického života. K jeho analýze využiji zejména archivní a tištěné prameny. K dokreslení situace a síly jednotlivých politických stran se budu věnovat i výsledkům parlamentních a obecních voleb. Do Národního shromáždění se v probíraném období volilo třikrát – roku 1924, 1925 a 1929.

Náboženská otázka a její složitý vývoj se na Podkarpatské Rusi promítal i do veřejného a politického života. Na Podkarpatsku byla dominantní řeckokatolická církev, od počátku 20. století se ale na území začalo vracet i pravoslaví. Práce ve své závěrečné části představí zejména tyto dvě církve, jejich vzájemné soupeření a napojení na politické strany. Pro přehled se budu věnovat i jiným vyznáním.

1. Souhrn dosavadního bádání

České poznávání Podkarpatské Rusi lze rozdělit do tří fází, a to od vzniku ČSR po druhou světovou válku, období let 1948–1989 a od 90. let minulého století po současnost. Odborné publikace se nejvíce zabývají problematikou připojení Podkarpatské Rusi k Československu, maďarskou okupací Podkarpatské Rusi v březnu roku 1939 a následným připojením k sovětské Ukrajině v roce 1945. V literatuře jsou méně zastoupené ekonomické, sociální a kulturní otázky. Problematika náboženství a politických stran je zatím jen málo zpracovaná. I v syntézách československých dějin 20. století se téma Podkarpatské Rusi objevuje spíše okrajově.

Meziválečné publikace se snaží zprostředkovat poznání Podkarpatské Rusi československému čtenáři, takže jsou spíše prakticky orientované. V roce 1919 vyšly dvě publikace Antonína Hory zaměřené na otázku karpatoruských poměrů¹ a hranice.² Pro ilustraci lze dále uvést práci Josefa Peška o školství na Podkarpatské Rusi³ nebo Františka a Vilíma Drahných o přírodních a zemědělských poměrech Podkarpatské Rusi.⁴ V roce 1921 sepsal svou zprávu o politických poměrech na Podkarpatské Rusi Jaromír Nečas.⁵ Práce vyšla v roce 1997 tiskem. V roce 1923 vyšel sborník statí od Josefa Chmelaře, Stanislava Klímy a J. Nečase *Podkarpatská Rus: Obraz poměrů přírodních, politických, církevních, jazykových a osvětových*.⁶ Z 30. let je nejzásadnější sbírka statí vydaná v roce 1936 Jaroslavem Zatloukalem *Podkarpatská Rus: Sborník hospodářského, kulturního a politického poznání Podkarpatské Rusi*. Podruhé byla vydána v roce 2005.⁷ Zajímavý pohled na Podkarpatskou Rus přináší i reportáže Ivana Olbrachta *Země beze jména*⁸ a *Hory a staletí*.⁹

Po roce 1945 byla z pochopitelných důvodů Podkarpatská Rus ožehavým tématem. Přesto od 50. let několik prací zaměřených na Podkarpatsko vyšlo, například práce Ivana Krempy věnovaná prosincové stávce v roce 1920 a založení KSČ na

---

¹ HORA 1919a

² HORA 1919b

³ PEŠEK 1921,

⁴ DRAHNÝ/DRAHNÝ 1921

⁵ NEČAS 1997

⁶ CHMELAŘ/KLÍMA/NEČAS 1923

⁷ ZATLOUKAL 2005

⁸ OLBRACHT 1932

⁹ OLBRACHT 1935

Podkarpatské Rusi.¹⁰ Druhá z jeho prací se věnovala podílu slovenského a zakarpatského dělnictva na vzniku KSČ.¹¹

Od 90. let se zájem o Podkarpatskou Rus výrazně vzrostl. V roce 1999 byla uspořádána konference na téma vzniku ČSR a Podkarpatské Rusi, ze které byl následně vydán sborník.¹² Důležitá je také činnost Společnosti přátel Podkarpatské Rusi, která vydává drobnější statě rozmanitého charakteru. Významnou úlohu zde hrají práce Jaromíra Hořce, z jehož prací lze pro ilustraci uvést tituly *Podkarpatsko včera a dnes*,¹³ *Pravda o Podkarpatsku, Edice statí, reportáží, vzpomínek a dokumentů*¹⁴ nebo *První kroky svobody. Podkarpatská Rus v letech 1918–1920*.¹⁵

Ze současných publikací jsou nejdůležitější práce Petera Švorce,¹⁶ zabývající se právními, politickými i náboženskými poměry, a Jana Rychlíka,¹⁷ který se mimo jiné zaobírá i hospodářským a sociálním vývojem Podkarpatské Rusi. Přínosná je také práce Roberta Pejši *Podkarpatská Rus v Československu 1919–1922, právní a politicko-společenské aspekty připojení Podkarpatské Rusi k Československu*.¹⁸ Historii Podkarpatska se věnuje Ivan Pop.¹⁹ Ze zahraničních autorů se dlouhodobě Podkarpatskou Rusí a Rusíny zabývá Paul Robert Magocsi.²⁰

Politické strany Podkarpatské Rusi jsou popsány v publikaci Jiřího Malíře a Pavla Marka o politických stranách v Československu.²¹ Pavel Marek se ve svých pracích zabývá otázkou pravoslaví na Podkarpatské Rusi.²² V časopise *Moderní dějiny* byla otisknuta studie Davida Borka o židovských politických stranách.²³ V Česko-slovenské historické ročence byl vydán kratší příspěvek Michala Barnovského o podkarpatoruských politických stranách.²⁴

---

¹⁰ KREMPA 1958

¹¹ KREMPA 1975

¹² BALCAR 1999

¹³ HOŘEC 1994

¹⁴ HOŘEC 1995

¹⁵ HOŘEC 1999

¹⁶ ŠVORC 2003, ŠVORC 2007, ŠVORC 2017

¹⁷ RYCHLÍK/RYCHLÍKOVÁ 2013, RYCHLÍK/RYCHLÍKOVÁ 2016

¹⁸ PEJŠA 2016

¹⁹ POP 2005, POP 2008, POP 2010

²⁰ MAGOCSI 1973, MAGOCSI 1978, MAGOCSI 1996, MAGOCSI 2014, MAGOCSI 2016

²¹ MALÍŘ/MAREK 2005

²² MAREK/BUREHA/DANILEC 2009, MAREK/LUPČO 2013

²³ BOREK 2003

²⁴ BARNOVSKÝ 1997

2. Historie Podkarpatské Rusi do připojení k ČR

Podkarpatská Rus se geopoliticky a zeměpisně řadí do střední Evropy. Tvoří její východní region a je přirozenou civilizační hranicí, která dělí latinskou západní kulturu od východního světa ortodoxní a byzantské kultury²⁵. Oba civilizační okruhy pak v průběhu věků ovlivňovaly její prostředí.

Západní i severní hranici Podkarpatska tvoří vysoké zalesněné vrchy s několika průsmyky. Horské řeky tečou na jih do řeky Tisy a tvoří od sebe oddělená údolí. Hlavním geografickým specifickým Podkarpátí je skutečnost, že téměř neexistuje střední pásmo – strmé Karpaty přecházejí rovnou do široké úrodné roviny.

Zároveň je již při prvním pohledu na mapu viditelné, že Podkarpátí se nachází v uherském zeměpisném celku. Na severu a východě je ohraničen karpatským obloukem, který přechází do Bílých a Malých Karpat, na jihu jeho hranici tvoří řeka Sáva a na západě litavské pohoří. V důsledku svého geopolitického umístění nebyla Podkarpatská Rus nikdy samostatným územím.²⁶

2.1. Karpatská Rus do počátku 16. století

Raný středověk a začlenění Karpatské Rusi do Uherského království

V 9. století obývaly Karpatskou kotlinu slovanské kmeny. První misijní cesty sem směřovaly z německých oblastí, ze severní Itálie a z Byzance. Pravděpodobně zde dočasně působili Metodějovi žáci, kteří na území Podkarpatské Rusi doputovali po vyhnání Svatoplukem v roce 885. Oblast Podkarpátí byla mocensky rozdělena mezi Bulharsko, které kontrolovalo údolí Tisy a Marmaroš, a Velkou Moravu, která ovládala západní a střední oblast Horního Potisí.²⁷

Na konci 8. století se do Karpatské kotliny dostali Maďaři. Spojili se s Moravou, která v té době již slábla a jež jim umožnila vstup do Potiské nížiny výměnou za ochranu proti Východofranské říši a Bulharsku. Situace se změnila po roce 900. Mojmir II. († asi 906) odmítal vyhovět maďarským požadavkům, proto se Maďaři rozhodli útočit. Tažení se pravidelně opakovalo, a i přes částečné úspěchy bavorských a moravských vojsk byla Velká Morava rozvrácena. Po dvou těžkých porážkách, které Maďaři utrpěli roku 955 v bitvě na řece Lechu a v roce 970 v bitvě u Adrianopole, se maďarská společnost rozhodla

---

²⁵ POP 2005a, 9

²⁶ HRBEK 2018, 10–11

²⁷ POP 2005a, 18

definitivně vyměnit nomádský způsob života za usedlý a pohanské zvyky za křesťanství. Kníže Gejza (asi 945–997) se věnoval se svou družinou složenou z Bulharů, Vikingů a jiných žoldnéřů upevnění centralizované moci ve státě. Objevuje se také nové označení pro podkarpatské Slované – Rusíni (Rutheni).²⁸

Roku 1003 podnikl uherský král Štěpán I. výpravu proti vzbouřeným velmožům do Sedmihradska. V důsledku toho připojil k Uhrám jihozápadní část Podkarpatské Rusi a také Potiskou nížinu, kde byla ustavena tzv. *ruská marka*. Štěpán I. (asi 975–1038) se mimo jiné postaral i o budování církevní správy. Na každých 10 vesnic byl vybudován jeden farní kostel. Na předměstí Užhorodu se dochovala jedna z nejstarších kamenných staveb, rotunda svaté Anny s cyklem nástěnných maleb. Koncem 12. století založil vácovský biskup Lelevský premonstrátský klášter u Královského Chlumce. Klášter byl významnou kulturní i ekonomickou institucí. V archivu kláštera je dochováno na 30 000 listin, vztahujících se k dějinám Podkarpátí.²⁹

Na přelomu 12. a 13. století začala v Podkarpátí postupná organizace komitátního (župního) systému. V západní oblasti byl založen komitát Už, v jihovýchodní části byl zřízen komitát Boršov. V čele komitátu stál župan, který měl nejvyšší administrativní i soudní moc a zároveň vybíral daně.³⁰

Vpád mongolských kmenů a následná kolonizace Karpatské Rusi

Zásadní událostí pro Uhry i Podkarpatsko představoval vpád mongolských kmenů. V březnu roku 1241 přešly Verecký průsmyk, který chránil palatin Déneš s předvojem maďarského vojska, a pokračovaly do Podunají. Uherské vojsko prohrálo 11. dubna 1241 bitvu na řece Slané. Král Béla IV. (1206–1270) uprchl do Dalmácie. Mongolové na uherském území zůstali, po roce se ale kvůli nástupnickým sporům museli vrátit zpět do Zlaté hordy. Království zanechali zcela zpustošené, velké ztráty způsobil i následný hladomor. Na Podkarpatsku zůstala ušetřena jen oblast Marmaroše.³¹

Po odchodu Mongolů z uherského území se Béla IV. soustředil na obranu severní a východní hranice proti dalším vpádům. Rozšířil župní administrativní systém s hradními pevnostmi. Boršovský komitát byl nahrazen novými komitáty Berežským, Marmarošským a Ugočským. Nížina byla obsazovaná podle kolonizačního práva německého. Osadníci se usídlovali na královských statcích a na šlechtických panstvích.

---

²⁸POP 2005b, 32–38

²⁹POP 2005a, 23–24

³⁰POP 2005a, 24–25

³¹POP 2005b, 49–50

Nově založené vesnice vznikaly ve 13. až 16. století. Výraznější německý charakter měla například města Mukačevo, Berehovo, Chust nebo Sihot'.³²

Počátkem 14. století přicházeli další osadníci. Jednalo se o Valachy. Usazovali se ve vysokohorských oblastech, kde se mísili s rusínskými pastýři. Výměnou za to, že měli méně povinností než obyvatelé nížin, střežili bezpečnost horské hranice a cest. Pojem Valach postupně ztrácel na etnickém významu, označoval spíše člověka pravoslavné víry východního ritu. V dokumentech z tohoto období jsou označení Valach a Rusín používána jako synonyma.³³

Vztah krále a šlechty, úpadek svobodného obyvatelstva

První panovníci arpádovské dynastie vlastnili většinu půdy a lesů v celé říši. Se silící šlechtou začala královská moc upadat. Ondřej II. (asi 1175–1235) roku 1222 vydal *Zlatou bulu*, která šlechtě zaručila práva a ekonomické výhody. Druhá verze z roku 1267 rozšířila práva vlivnější sféry – baronů. V tomto období se také šlechta začala každoročně setkávat, aby prodiskutovala svoje společné zájmy. Setkání se ve 30. letech 15. století transformovala do sněmu tvořeného nobilitou z každé župy.³⁴

Doba nárůstu moci šlechty se označuje jako nadvláda oligarchů. Karpatská Rus byla z velké části pod vlivem rodu Abovců a Boršovců. Magnátské rody měly na svých panstvích téměř neomezenou moc. S jejich nadvládou se snažil skoncovat král Ludvík I. (1326–1382) z dynastie Anjou. Nepoddajné oligarchy nahradil novými barony. Do oblasti pozval spřízněný rod Drugethů, knížata Filip a Jan se stala župany Užského a Zemplínského komitátu, funkce se staly dědičnými. Později rodu Drugethů připadlo také užhorodské panství.³⁵

Roku 1351 byl celostátním sněmem vydán soubor zákonů *Decretum unicum*, který uzavřel proces tvorby druhé nejpočetnější vrstvy obyvatel – rolnictva. Vesničtí obyvatelé se stali jednotnou vrstvou tvořenou většinou bezzemky a neurozenými poddanými. Zejména na Podkarpátí byla hojně rozšířená i vrstva tzv. želljarů – podruhů, kteří neměli půdu ani dům.³⁶

Také Zikmund Lucemburský (1368–1437), který na trůn usedl roku 1387, si na pomoc proti opoziční šlechtě pozval cizince. Přijal Theodora Koriatowicze († 1414), podolského knížete, který kvůli konfliktům s litevským velkoknížetem opustil své

---

³²MAGOCSI 2016, 82–86

³³MAGOCSI 2016, 87

³⁴MAGOCSI 2016, 87–89

³⁵MAGOCSI 2016, 89–90

³⁶POP 2005b, 62–63

panství. Zikmund udělil T. Koriatowiczovi mukačevské panství, jmenoval ho zároveň Berežským a Szatmárským správcem.³⁷

V průběhu 15. století získali baroni zpět svou ekonomickou i politickou moc. Královská panství se ztenčovala, množství sedláků se ocitlo na soukromé půdě. Zásahy šlechty brzdil Matyáš Korvín (1443–1490). Valaši a další pravoslavní byli vyňati z placení desátků katolické církvi, poplatky platili vlastním kněžím.³⁸ Za tyto ústupky byl M. Korvín mezi Rusíny velmi oblíbený. Opěvují jej i lidové tradice, které jej nacionalizují. Podle jedné z legend žil Korvín nejdříve ve vesnici Orichovice u Užhorodu a byl sluhou sedláka Halajdy.³⁹

Pád Cařihradu a pravoslaví

Roku 1453 dobyli Osmané Cařihrad, hlavní město Byzantské říše. Z východního pravoslavného křesťanství pod vedením ekumenického cařihradského patriarchy se rychle stalo nežádoucí a pronásledované náboženství. Církev byla zbavena všech rozsáhlých materiálních zdrojů. To se promítlo i do náboženského a kulturního života pravoslavných národů ve střední a východní Evropě.⁴⁰

První zmínka o samostatné pravoslavné eparchii se objevuje roku 1491. Král Vladislav II. Jagellonský (1456–1516) ustanovil biskupa pro celé Podkarpátí se sídlem v Mukačevě. Biskup byl zároveň i opatem mukačevského kláštera svatého Mikuláše. Mukačevský klášter – a tedy i biskup – vedl majetkové spory s klášterem svatého Michaela v marmarošském Hruševě. Neshody vyřešil až Vladislav. Potvrdil všechna práva a majetky hruševského kláštera, jež jmenuje jeho zakládací listina z roku 1391.⁴¹

V říjnu roku 1514 zasedl tzv. divoký sněm. Přijal nové zákony, které uvrhly všechny obyvatele Uher – kromě šlechty, církevních hodnostářů a měšťanů svobodných měst – do stavu věčného poddanství (*perpetua rusticitas*). Rusíni na začátku 16. století neměli až na výjimky vlastní šlechtu ani nežili jako měšťané ve svobodných městech. Pravoslavná církev nebyla oficiálně uznána, v postavení poddaných se ocitli i její představitelé. Výjimku tvořili pouze mniši z mukačevského a hrušovského kláštera. Tento stav se udržel až do roku 1848.⁴²

---

³⁷MAGOCSI 2016, 90

³⁸MAGOCSI 2016, 92

³⁹PERFECKIJ 1995, 39–40

⁴⁰MAGOCSI 2016, 99

⁴¹PERFECKIJ 1995, 43–45

⁴²POP 2005a 43

2.2. Reformace a vznik uniatské církve

V bitvě u Moháče 29. srpna 1526 padl v boji proti turecké armádě sultána Süleymana (1494–1566) český a uherský král Ludvík II. Jagellonský (1506–1526). Nezanechal po sobě dědice a v Uhrách přestala existovat ústřední moc. Roku 1541 se Uhersko rozdělilo na tři celky – severní a západní část připadla Habsburkům, v centrální části se usadili Osmané a ve východní oblasti se začalo formovat Sedmihradské knížectví jako vazal Osmanské říše. Podkarpatsko bylo svědkem bojů sedmihradských knížat a Habsburků.⁴³

Reformační hnutí

Reformace se v Uhrách rozšířila ve 30. letech 16. století. Rychlému šíření napomáhala přesvědčení, že vyřeší problémy sužující uherskou společnost. Na svých panstvích reformaci nejvíce podporovaly rodiny Dobó, Páloczy, Rákóczi, Horváth a Perényi. Nejdříve k luteránství, později ke kalvinismu, konvertovalo maďarské obyvatelstvo v komitátech Bereg, Ugoča a Ung. V Marmarošském komitátu kalvinismus zakořenil pouze v pěti městech – v Dolhopole, Chustu, Marmarošské Sihoti, Ťáčovu a Vyškovu. V roce 1552 zasedla v Berehovu synoda maďarské kalvínské konfese. Protestantské církve se v Uhrách věnovaly především vzdělávání, zřizovaly školy všech úrovní a tiskárny. Kolem roku 1580 se nejméně 80 % obyvatel Uher maďarské a německé národnosti hlásilo k reformovanému vyznání.⁴⁴

Jedním z významných nositelů protireformace katolické církve byl řád jezuitů založený roku 1540. Do Karpatské Rusi se dostal na pozvání knížete Jiřího III. Drugheta, který krátce předtím konvertoval zpět k římskokatolické církvi. Svou komunitu si jezuité založili roku 1608 v Humenném. Později působili i v Mukačevě, Horianech (u Užhorodu) a v Sereďném. Roku 1640 bylo do Užhorodu přesunuto jezuitské gymnázium. Přítomnost katolických jezuitů na převážně pravoslavném území přispěla ke vzniku jednoho z nejvýznamnějších karpatoruských hnutí, uniatské církvi.⁴⁵

Vznik uniatské církve v Polsku a rozšíření na Podkarpatskou Rus

První pokusy o unii byly učiněny již v Polsku, které v té době spravovalo dvě velká pravoslavná území – jižní část Litevského velkoknížectví a Haličskou Rus. Pravoslavní byli podle Říma rozkolníci. To znamená, že byli odděleni od papeže a

---

⁴³POP 2005a, 45–47

⁴⁴POP 2005b, 94–95; Calvinistické Sedmihradsko během třicetileté války bojovalo v koalici po boku Francouzů a Švédů, dohoda mezi Jiřím I. Rakoczim a vyslancem francouzského krále Croissym byla podepsána na mukačevském hradu 22. dubna 1645. In: POP 2005a, 51

⁴⁵MAGOC SI 2016, 106–107

katolické komunity. Katolíci věřili, že toto rozdělení je politováníhodné a že je možné ho vyřešit vytvořením univerzální katolické církve, která spojí celý katolický a pravoslavný svět. Základy uniatské církve byly položeny v Brestu roku 1596. Nová církev si zachovala východní pravoslavný obřad a tradice, ale jurisdikcí přešla od cařihradského patriarchy k papeži v Římě. Polsko-litevský král uznal uniaty jako jediné právoplatné křesťany východního obřadu.⁴⁶

K brestské unii se později připojila i Karpatská Rus. První podněty k tomu dala rodina Drugethů. Naopak sedmihradská knížata se stavěla proti tomu, aby se pravoslavní obyvatelé stali součástí katolického světa. Šíření unie probíhalo v Podkarpátí ve třech fázích. Nejdříve byla unie přijata na Užhorodském hradu roku 1646. To se týkalo jen Užské, Zemplínské, Šarišské, Abovské, Turnianské, Spišské a Gemerské župy. Druhá fáze se uskutečnila v Sedmihradsku v roce 1664 za doby vlády protikatolické princezny Sofie Báthoryové († 1680). Zahrnovala Berežskou a Ugočskou župu a část Zemplínské a Sabolčské. Třetí fáze nastala v roce 1713, kdy budoucí mukačevský biskup Josyf Hodermský rozšířil unii i do Marmaroské župy.⁴⁷

V roce 1690 byl za mukačevského biskupa zvolen baziliánský mnich řeckého původu Jozef Roga De Camelis (1641–1706). Vytvořil základ pro eparchiální administrativní strukturu a zároveň pomohl v roce 1692 zavést patent Leopolda I. (1640–1705), který uniatským kněžím zaručil stejná práva a privilegia, jako měli římskokatoličtí duchovní. Také zavedl nové vzdělávací normy. Jezuity spravovaná univerzita v Trnavě byla schopná vydávat knihy tištěné v azbuce. Uniaté přestali být závislí na několika málo pravoslavných knihách, které byly dostupné. Na podnět De Camelise byly vydány dvě knihy určené speciálně karpatským Rusínům – katechismus *Katechisis dl'a naouki Ouhrorouskim l'udem* (1698) a slabikář *Boukvar jazyka slavenska* (1699).⁴⁸

2.3. Návrat Habsburků do Podkarpatska a jejich reformy

Karlovický mír mezi Habsburky a Osmanskou říší byl podepsán až roku 1699. Sedmihradsko bylo připojeno k Habsburské říši. Kníže František II. Rakoczi (1676–1735) se proti tomuto vzbouřil. V květnu roku 1703 vydal manifest, ve kterém požadoval osvobození Uher. Povstání pod Rakocziho vedením spontánně začalo v Berežské župě. Ukončil ho až mír podepsaný vzbouřenci a generálem Jánem Pálffym (1663–1751)

---

⁴⁶MAGOCSI 2016, 109–110

⁴⁷MAGOCSI 2016, 110–114

⁴⁸MAGOCSI 2016, 114–115

v Szatmáru 30. dubna 1711. Později jej v březnu roku 1712 císař Karel VI. (1685–1740) potvrdil na sněmu v Prešpurku.⁴⁹

Proměna Karpatské Rusi a připojení Haliče

Karel VI. potvrdil šlechtě její politické, společenské a ekonomické výsady včetně neomezené moci na svém panství. Rakocziho mukačevské panství připadlo roku 1731 bavorskému a würzburškému arcibiskupovi Friedrichu Karlovi von Schönbornovi (1674–1746). Téměř celá rolnická vrstva obyvatel žila na soukromých panstvích a jen malé procento vlastnil stát nebo církev.⁵⁰

V letech 1730 až 1750 přišla na pozvání Schönbornů druhá vlna německých osadníků, již se usazovali ve vesnických oblastech. Přinášeli s sebou nové zemědělské praktiky, trojpolní střídavé hospodářství a chov koní v horských oblastech. Do oblasti také dostali nové potraviny – brambory, kukuřici a tabák. Průmysl a hospodářská výroba byly v duchu merkantilismu podporovány i rakouskými úředníky. Nadále ale docházelo ke zvětšování společensko-ekonomické nerovnosti mezi jednotlivými částmi Karpatské Rusi.⁵¹

Jestliže se v Uhrách upevňoval pořádek, pravým opakem byla situace v Polsko-litevské federaci. Postupující krize, která později dovedla stát k rozpadu, dovolovala šlechticům a jiným vlastníkům půdy uvalovat větší povinnosti a daně na své obyvatelstvo. Někteří lemkovsko-rusínští rolníci utekli do vysokohorských oblastí na hranici s Uherskem, kde podnikali loupežné nájezdy na panství jak v Uhrách, tak v Polsku. Pro karpatské Rusíny se stali národními hrdiny. Roku 1772 došlo k prvnímu dělení Polska a Habsburkové získali území Haliče, jež zahrnovalo Krakov, Lvov a lemkovský region. Všechny oblasti obývané Rusíny se poprvé spojily v jeden stát.⁵²

Tereziánské a josefínské reformy

Jedinou obranou proti zhoršujícímu se postavení rolníků a poddaných se stávalo zavádění vyšších počtů církevních svátků, kdy byla jakákoliv práce zakázána. Jednalo se o místní svátky jako založení farnosti nebo připomínku přírodní pohromy. Všeobecný negativní postoj k práci pronikl do povědomí karpatských Rusínů. Práce totiž nezlepšovala postavení, bylo to něco, čemu je třeba se vyhnout. Nejdůležitější předpis regulující feudální vztahy mezi pánem a poddaným byl *Tereziánský urbář* vydaný roku

---

⁴⁹POP 2005a, 60–63

⁵⁰MAGOCSI 2016, 123–124

⁵¹MAGOCSI 2016, 124–125

⁵²MAGOCSI 2016, 127–128

1767. V župách obývaných Rusíny se zaváděl v letech 1772 až 1778. Hlavní změna, kterou přinesl, spočívala v tom, že po odpracování svých povinností měl poddaný právo naložit se svým časem, jak uznal za vhodné. Podnikavý rolník si tak mohl najít další zaměstnání nebo se jinak přičinit o finanční zisk. Urbář byl vydán i v rusínštině a jazykovědcům poskytl podklady pro jazykovou analýzu.⁵³

Důležitý byl také toleranční patent Josefa II. (1741–1790) vydaný roku 1781. Josef II. různé katolické obřady (římský, byzantsko-řecký, arménský) považoval za rovnocenné. V důsledku královského nařízení z roku 1788 došlo k uzavření více než deseti pravoslavných klášterů a poustev, které se do té doby ještě nacházely v Marmarošské stolici.⁵⁴

Uniaté a osvícení

V první polovině 18. století došlo v důsledku zrušení pravoslavné eparchie v Marmarošské stolici ke zvětšení uniatské jurisdikce. Přesto uniatská církev nebyla jurisdikčně samostatná a biskupové měli pouze statut pomocných biskupů pro římskokatolické jagerské biskupy. Nezávislou se stala mukačevská eparchie díky nařízení Marie Terezie (1717–1780) až roku 1771 za episkopátu Jana Bradáče (1732–1772).

J. Bradáče nahradil Andrej Bačinský (1732–1809), jenž přenesl sídlo řeckokatolické eparchie z Mukačeva do Užhorodu. Podporoval řeckokatolický seminář Barbareum⁵⁵ ve Vídni a v roce 1778 založil episkopální seminář v Užhorodu. Nabádal kněze, aby v každé farnosti byla zřízena základní škola. Pomohl vydání slabikáře a katechizmu Ioana Kutky. Tyto materiály vyšly v hovorové rusínštině.⁵⁶ Vydal také bibli v církevní slovanštině a vedl další kněze k tomu, aby vydávali knihy o historii eparchie a karpatských Rusínů. Svými kroky napomohl k šíření aspektů osvícenství.⁵⁷

V letech 1787 až 1809 fungoval spolek Studium Ruthenum, vzdělávací institut, který pomáhal Rusínům se vstupem na latinskou univerzitu ve Lvově. Mnozí učitelé a autoři učebnic byli sami Rusíny.⁵⁸

---

⁵³MAGOCSI 2016, 129–131

⁵⁴MAGOCSI 2016, 131–132

⁵⁵Barbareum bylo zrušeno roku 1784; roku 1785 ho nahradil nový seminář ve Lvově. In: MAGOCSI 2016, 137

⁵⁶O oblibě Kotkova Katechizmu svědčí také to, že byl vydán celkem jedenáctkrát; naposledy v roce 1930. In: POP 2010, 44

⁵⁷MAGOCSI 2016, 132–134

⁵⁸MAGOCSI 2016, 137

Formování historického národa

Z období vlády Marie Terezie a Josefa II. pochází první zpracování historie Rusínů. *Homílii připomínající původ, vývoj a život Rusínů* vydal v latině roku 1749 Adam František Kollár (1718–1783), jezuita slovenského původu. Účelem spisu bylo podpoření Mukačevské eparchie ve sporu o nezávislost s jagerským biskupem. O téměř sto let později roku 1843 napsal Michail Lučkaj (1789–1843)⁵⁹, užhorodský kněz, šestisvazkové dílo *Historia Carpatho-Ruthenorum* (Historie karpatských Rusínů). Účelem latinsky psané Historie bylo zdůvodnit existenci a zákonná práva Rusínů a jejich řeckokatolické církve. V reakci na potřeby vzdělávacích institucí vznikly dvě gramatiky – jedna od M. Lučkaje z roku 1831 a druhá od Ioana Fogorašije (1786–1834) z roku 1833.⁶⁰

Ve 30. letech 19. století se šířil panslavismus podporující spolupráci mezi Slovany ve střední a východní Evropě. Ovlivnil i rusínskou inteligenci, která se v té době snažila určit svoji pozici ve světě. Objevovaly se otázky, co je to Rusín, zda jsou karpatscí Rusíni větví severních Velkorusů nebo jižních Malorusů a jiné. Za účelem výzkumu navštěvovali Karpatskou Rus ve 30. a 40. letech 19. století akademici z Ruské říše.⁶¹

Další otázkou, kterou vzdělaní Rusíni řešili, bylo to, zda není lepší přizpůsobit se maďarské kultuře a jednoduše se stát Maďary. Myšlenku splynutí s Maďary prosazoval politický aktivista Lajos Kossuth (1802–1894).⁶² Tuto alternativu zvolilo i mnoho řeckokatolických kněží. Díky tomu se stali jedinou skutečně vzdělanou vrstvou mezi Rusíny. Někteří proti tomuto trendu protestovali. Řeckokatolický kněz Alexander Duchnovič (1803–1865) se angažoval ve vzdělávání rusínské společnosti a roku 1847 vydal čítanku *Knyžnyca čytnajaja dla načynajuščych*, první učebnici v tzv. prostém jazyce, který odrážel lidový rusínský jazyk.⁶³

2.4. Revoluce 1848 a rusínské národní obrození

Revoluce v Uhrách

Když v polovině března roku 1848 vypukla v rakouské říši revoluce, jednotlivé národy na ni reagovaly odlišně. Uherská sněmovna byla ve 40. letech pod vlivem radikálních projevů populárního L. Kossutha. Požadovali ukončení přímé královské

---

⁵⁹Lučkaj byl jako zastánce slovanské jednoty a vzájemnosti umístěn v panteonu slovanských myslitelů v díle Slávy dcera od Jana Kollára. In: POP 2005a, 76

⁶⁰MAGOSI 2016, 137–138

⁶¹MAGOSI 2016, 138–139

⁶²Kossuth a maďarští liberálové chtěli transformovat středověký šlechtický „natio Hungarica“ na moderní politický národ svobodných občanů; byli přesvědčeni, že národnostní menšiny by se měly v průběhu jedné generace přeměnit na jednotný maďarský politický národ. In: POP 2010, 46

⁶³MAGOSI 2016, 139–140

nadvlády a správu království pouze prostřednictvím sněmu, nad kterým by měl habsburský král jen formální moc. Požadavky zformulovali do dvanácti bodů a zveřejnili je 15. března. Slovani a Rumuni chtěli pod vlivem vlasteneckých ideologií také dosáhnout vlastní politické správy. Koncem března uznal císař a král Ferdinand I. Dobrotivý (1793–1875) uherské požadavky na vytvoření vlastní vlády. Uherský sněm přijal celou řadu nařízení, tzv. dubnových zákonů, kterými zrušil poddanství, placení církevních desátků a od šlechty požadoval placení daní. Z karpatských nevolníků se stali svobodní rolníci. Nová vláda měla být podřízena zvolenému parlamentu, jehož sídlo se přesunulo z Prešpurku do Pešti.⁶⁴

Zradikalizovaný parlament ustanovil uherskou národní gardu (Honvédség), kterou v létě 1848 na naléhání L. Kossutha přeměnil na národní armádu. Chorvati, Srbové, Rumuni i Slováci mezitím vyhlásili statut samosprávy. Královská vláda je v tom do určité míry podpořila. Maďaři však byli neústupní v tom, že jednota jejich území nesmí být ohrožena. Napjatá situace vyústila do bitvy mezi honvédskou armádou a Chorvaty a v důsledku toho Maďarsko vstoupilo do války s Rakouskem.⁶⁵

Ferdinand I. abdikoval a v prosinci roku 1848 byl ve Vídni korunován císařem František Josef I. (1830–1916). Vzhledem k tomu, že ale nebyl podle tradice korunován i jako uherský král, prohlásili Maďaři, že k Rakousku nejsou právně vázáni. Za nového vladaře nezávislého území si v dubnu 1849 zvolili L. Kossutha. Vojenskou pomoc v podobě 200 000 vojáků na pacifikaci uherských poměrů poskytl Rakousku car Mikuláš I. (1796–1855). V Uhrách se k nim připojilo ještě na 175 000 rakouských vojáků a společně donutili Maďary, aby se v srpnu roku 1849 u Világoše vzdali.⁶⁶

Národní obrození v politice

Maďarský reformátor hrabě István Szécheneyi jako první poukázal na složitost národnostních problémů v karpatské kotlině ve 30. a 40. letech 19. století. V roce 1842 ve svém vystoupení v budapešťské Akademii věd odsoudil extrémní projevy maďarského nacionalismu a zároveň poukázal na rostoucí národnostní uvědomění.⁶⁷

Revoluce zasáhla rusínskou společnost jen okrajově, venkov se spokojil se zrušením poddanství. Rusínská delegace se přímo nezúčastnila Slovanského sjezdu v

---

⁶⁴MAGOCSI 2016, 152–153

⁶⁵MAGOCSI 2016, 153

⁶⁶MAGOCSI 2016, 153–154

⁶⁷POP 2005b, 192

Praze. Slovenská delegace na něm ale 7. června 1848 představila sedmibodové memorandum, které požadovalo zrovnoprávnění Maďarů, Slováků a Rusínů v rámci Uherska.⁶⁸

V červnových volbách byl do parlamentu zvolen Adolf Dobrianský (1817–1901). Následně ho maďarská šlechta obvinila z panslavismu a poslanecký mandát mu byl odňat. Odůvodněno to bylo tím, že rusínské obyvatelstvo je pod vlivem ruské propagandy a jako takové je nespolehlivé. Na toto obvinění reagoval prešovský kanovník Viktor Dobrianský (1816–1860), bratr A. Dobrianského, článkem, ve kterém zdůraznil, že Rusíni vždy stáli za Maďarskem a nikdy se nedopustili zrady. Píše, že Rusínům je milejší maďarská svoboda než ruské samoděržaví. S ironií dodává, že Rusíni nemohou za to, že maďarština zná jen jedno pojmenování jak pro uherské Rusíny (magyarhoni oroszok), tak pro Rusy (oroszok).⁶⁹

A. Dobrianský poté působil zejména v Prešově, kde se stal vůdčí osobností rusínských intelektuálů. Skupina se skládala z řeckokatolických duchovních – V. Dobrianského, A. Duchnoviče, Jozefa Šoltése a Antona Janiského. Jako báňský inženýr pracoval A. Dobrianský i v Čechách a seznámil se zde s Františkem Palackým (1798–1876), Františkem Ladislavem Riegrem (1818–1903) nebo Karlem Havlíčkem Borovským (1821–1856). Sdílel jejich austroslavistickou koncepci a představu o federalizaci Rakouska.⁷⁰

V lednu roku 1849 se delegaci Rusínů dostalo audience u císaře Františka Josefa I. Předložili mu memorandum, ve kterém požadovali sjednocení rusínských území do jednoho administrativního celku. Vytvoření rusínské provincie, která by překračovala historické hranice Uher a Rakouska, bylo později ze státních zájmů zamítnuto. A. Dobrianský přijal nabídku Alexandra Bacha (1813–1893) a stal komisařem ve štábu ruské armády směřující do Uher.⁷¹

Ruská intervence zaskočila ostatní řeckokatolické kněží. Nevystoupili s otevřenou protiruskou propagandou, jak od nich očekávaly maďarské úřady. Věděli o proruských náladách mezi věřícími, věřili ale protiruské propagandě a obávali se příchodu ruské

---

⁶⁸POP 2005b, 196

⁶⁹POP 2010, 47

⁷⁰POP 2010, 48

⁷¹POP 2010, 48–49

armády. Zaujali oboustranné stanovisko. Spolupracovali s maďarskými úřady, zároveň však poskytovali zprávy rakouskému velení v Haliči.⁷²

V říjnu 1849 se konala nová audience u Františka Josefa I. Rusínská delegace odevzdala císaři Memorandu *Pamjatnyk Rusynov Uhorskych*. Požadovala rozšíření platnosti březnové ústavy i na Rusíny v Uhrách, uznání rusínské národnosti, vymezení rusínského území, zavedení rusínského jazyka do škol a úřadů na rusínském území, jmenování úředníků a učitelů rusínského původu, překlad zákonů a nařízení do rusínštiny, zrušení omezení tisku knih psaných cyrilicí. Chtěla zastoupení rusínské národnosti při udělování důstojnických hodností v armádě a obsazování důležitých úřadů ve Vídni, zřízení rusínského gymnázia a akademie v Užhorodu a zpřístupnění univerzity ve Lvově pro uherské Rusíny.⁷³

K realizaci Memoranda však nedošlo, koncem října vídeňská vláda Uhersko reorganizovala. Bylo rozděleno do pěti vojenských okruhů, které se dále dělily do několika civilních okruhů. Byl vytvořen Košický okruh složený ze tří civilních okruhů. Jedním z nich byl Užhorodský okruh, který zahrnoval Berežskou, Marmarošskou, Ugočskou a Užskou stolicí. V čele Užhorodského okruhu stanul baron Ignác von Villetz a jeho hlavním referentem se stal A. Dobrianský. Snažil se vyhledávat vzdělané Rusíny a dosazoval je do úřadů ve své působnosti. V. Dobrianský dostal povolení na zřízení rusínského gymnázia v Užhorodu.⁷⁴

V březnu 1861 proběhly první volby do uherského sněmu. Za Rusíny byli zvoleni A. Dobrianský, Jurij Markuš a Alexander Šeregeli. V předvolební kampani předložil A. Dobrianský nový rusínský program. Oproti Memorandu z roku 1849 zahrnoval zřízení rusínského vojvodství, zvolení rusínského sněmu, volbu biskupa podle pravidel řeckokatolické církve, zřízení rusínského arcibiskupství a autonomní status rusínského území.⁷⁵ Na prvním zasedání sněmu byl kvůli svému působení ve funkci komisaře v ruském vojsku A. Dobrianský napaden jako moskalský vůdce a panslavista. Byla mu zrušena platnost jeho poslaneckého mandátu. Svou obranu vydal knižně, v brožuře poukázal na systematickou maďarizaci a navrhoval rozdělení v duchu austroslavizmu.⁷⁶

---

⁷²POP 2010, 49

⁷³POP 2010, 50; plný text memoranda in: MAGOCSI 2016, 157–158

⁷⁴POP 2010, 50–51

⁷⁵POP 2010, 52

⁷⁶POP 2010, 52–53

A. Dobrianský se rozhodl sestavit nové memorandum a předložit ho panovníkovi. Po jednotlivých řeckokatolických farnostech rozeslal oběžník, ve kterém žádal o zplnomocnění pro odevzdání nového memoranda. List byl koncipovaný v ostrém protimaďarském tónu. Na list prakticky nikdo neodpověděl. Většina duchovních se navíc postavila proti němu. Užhorodská biskupská kancelář prohlásila, že pokládá za protiústavní domáhat se řešení rusínských záležitostí ve Vídni, a navrhla počkat do dalšího uherského sněmu. Na stránkách maďarských novin se od A. Dobrianského distancovala.⁷⁷

V dané situaci se A. Dobrianský rozhodl věnovat spíše kulturní a osvětové práci. Stal se předsedou Společnosti svatého Jana Křtitele v Prešově (1862–1876), kterou založil A. Duchnovič, a Společnosti svatého Vasila Velkého v Užhorodě (1866–1876). Hlavním účelem Společnosti svatého Vasila Velkého bylo zásobovat farnosti mukačevské a prešovské diecéze rusínskými učebnicemi. Společnost také začala v roce 1867 vydávat rusínské noviny Svet a první literární sborník Mesjaceslov.⁷⁸ V roce 1863 došlo k otevření první tiskárny v Karpatské Rusi, kde se tisklo v azbuce.⁷⁹

Politické úspěchy národního obrození byly omezené. Důležitější byly kulturní úspěchy, kterých Rusíni dosáhli zejména díky podnětům A. Duchnoviče. Vycházely nové čítanky, almanachy a vznikaly první kulturní spolky. Přesto nemělo národní obrození potřebnou hloubku. Na rozdíl od jiných národů neměli Rusíni před rokem 1848 definovanou vlastní identitu a organizované kulturní základy se teprve začaly formulovat. Proto první rusínské obrození zůstalo dílem několika jednotlivců.⁸⁰

2.5. Karpatská Rus v letech 1868–1918

V důsledku porážek ve válce s Francií a Sardinii v roce 1859 a s Pruskem v roce 1866 bylo Rakousko nuceno přehodnotit svůj vztah k Uherskému království. Přímá nadvláda Vídně nad Uhry již byla nemožná. Obě strany došly v roce 1867 ke kompromisu v podobě vyrovnání, vznikla dualistická monarchie. Habsburkové zůstali uherskými králi, rakouští a uherští zástupci společně rozhodovali o věcech vojenských, zahraniční politice

---

⁷⁷POP 2010, 53

⁷⁸POP 2010, 53

⁷⁹MAGOCSI 2016, 161

⁸⁰MAGOCSI 2016, 163–164

a o některých ekonomických záležitostech. V ostatních věcech získalo Maďarsko volnost.⁸¹

Počátky maďarizace

Uherský parlament, který od roku 1873 sídlil v Budapešti, měl dvě komory. Horní sněmovna se skládala z jmenovaných velmožů a dolní sněmovna z volených poslanců. Jejich výběr spočíval ve složitém systému výsad. Z Rusínů se členy dolní komory automaticky stávali řeckokatoličtí biskupové a někteří světští odborníci, například právníci. Málkteří z nich ale otevřeně bránili rusínské zájmy.⁸²

Ve vztahu k národnostním menšinám vstoupil roku 1868 v platnost zákon číslo XLV o rovnoprávnosti všech národností. Kodifikoval uherský národní stát a upíral politickou existenci národnostním menšinám. Na druhou stranu byl poměrně liberální a otevřel široký prostor pro používání mateřského jazyka ve školských náboženských institucích. Zásadním nedostatkem ale bylo, že neobsahoval žádné záruky práv a sankce za jejich nedodržování. Mezera vedla ke zneužívání maďarskými úředníky na všech úrovních. Vykládali si jej tak, že kromě Maďarů jsou rovnoprávní jen asimilovaní „nemaďaři“.⁸³

Na Podkarpatsku se maďarizace ujal mukačevský řeckokatolický biskup Štefan Pankovič (1820–1874).⁸⁴ Na podzim roku 1870 obvinil noviny *Svet* z nebezpečných tendencí a zakázal duchovním eparchie udržovat s redakcí jakékoliv styky. Prakticky se vzdal přímé jurisdikce Vatikánu nad biskupstvím. Inicioval i převrat ve *Společnosti svatého Vasila Velikého*. A. Dobrianský, který se po dalším neúspěšném působení v uherském parlamentu stáhl z politického života, byl sesazen z předsednické funkce. *Společnost svatého Vasila* od roku 1872 vydávala pod kontrolou biskupské kanceláře promaďarský týdeník *Karpat*.⁸⁵

Skupina promaďarsky orientovaných rusínských intelektuálů začala v maďarštině vydávat týdeník *Kelet* (Východ; 1888–1901). Na jeho stránkách byla podporována myšlenka maďarského politického národa, asimilace obyvatel podle nich byla nevyhnutelná. Odporovali jim rusínští vlastenci – například Augustin Vološin (1874–

---

⁸¹MAGOCSI 2016, 165

⁸²MAGOCSI 2016, 172

⁸³POP 2010, 54

⁸⁴Dalšími maďarsky orientovanými duchovními byli např. Antonij Papp, Nykolaj Tovt nebo Ioan Válij. In: MAGOCSI 2016, 175

⁸⁵POP 2010, 55

1945) a další, kteří hájili právo rusínského národa na svébytný vývoj, jazyk a zachování rusínské národní identity. Svou činnost roku 1895 obnovila také *Společnost svatého Vasila Velikého*. Nové vedení kritizovalo předchozí rusofilskou orientaci a zdůrazňovalo nyní samostatnost rusínského národa.⁸⁶

Společnost na přelomu 19. a 20. století

V jednom ze svých esejů A. Vološin píše, že ačkoliv bylo národní cítění po roce 1870 maďarskými úřady potlačeno, v 90. letech se národ začíná znovu pozvolna probouzet. Zasadil se o to zejména biskup Julius Fircak (1836–1912), jenž mladé duchovní vedl k práci ve prospěch národa. A. Vološina pověřil sepsáním nové gramatiky a čítanky pro národní školy.⁸⁷

V roce 1902 byla opět rozpuštěna *Společnost svatého Vasila*. Namísto ní bylo dovoleno v Užhorodu zřídit vydavatelství *Unió*. Vydávalo rusínskou ročenku *Misjaceslov-Kalendar*, týdeník *Nauka* (Věda) s dodatkem *Selo* (Obec), týdeník *Görog katholikus szemle* (Řeckokatolické revue), oblíbený mezi zmaďarizovanou inteligencí, a učebnice pro rusínské lidové školy.⁸⁸ *Unio* jako obchodní firma nepodléhalo kontrole úřadů. V nakladatelství pracovali pouze dobrovolníci. Redakcí družstva *Unio* byly svolávány i první schůze Centrální národní rady Rusínů.⁸⁹

Přesto byla koncem 19. století zejména mladší generace, jež získala vzdělání v Budapešti, silně promaďarská. Nejradikálnější z nich se dokonce zřekli rusínské identity a prohlašovali se za Maďary řeckokatolického vyznání. V roce 1898 byl založen *Národní výbor Maďarů řeckokatolického vyznání*, který se snažil prosadit maďarštinu jako liturgický jazyk. Jazykové změny Vatikán zamítl. Až roku 1912 byl vikariát Hajdúdorog na východě Uher povýšen na samostatnou diecézi, kde se bohoslužby konaly v latině nebo v maďarštině. Maďarizace řeckokatolické církve vedla k její diskreditaci u části věřících. Mezeru se snažila vyplnit pravoslavná církev, jejíž znovuzavedení prosazovali zejména Rusíni v Americe.⁹⁰

Emigrace karpatorusínských rolníků do Spojených států amerických byla na konci 19. století rozšířeným jevem. Američtí průmyslníci společně s vlastníky lodí rozjeli rozsáhlou reklamní kampaň a vytvořili organizační síť, která se dostala i do východní

---

⁸⁶POP 2010, 55–56

⁸⁷VOLOŠIN 2005, 54–55

⁸⁸POP 2010, 59

⁸⁹VOLOŠIN 2005, 56

⁹⁰POP 2010, 59–60

Evropy. Rolníci, kteří v Podkarpátí žili v zoufalých ekonomických podmínkách, viděli příležitost, jak pomoci sobě i svým rodinám. Podle odhadů do Ameriky odešlo před začátkem první světové války na 225 000 Rusínů. Usadili se zejména v oblasti dolů a továren. Nejvíce Rusínů žilo v Pensylvánii, New Yorku, New Jersey a v Ohio. Odhaduje se, že asi jedna třetina se před rokem 1914 vrátila zpět domů. V Americe se mezi Rusíny opět začalo šířit pravoslaví – konvertovaný pravoslavný kněz Alexis Toth (1854–1909) do roku 1909 převedl k pravoslaví na 25 000 řeckých katolíků. Kromě řeckých katolíků a pravoslavných se Rusíni mezi sebou začali vymezovat i na Rusíny haličské a karpatské.⁹¹

Pravoslavná církev přitahovala rusínské sedláky i proto, že na rozdíl od řeckokatolické církve nepožadovala placení feudálních daní – kobliny a rokoviny. V období narůstajícího předválečného napětí bylo pravoslaví úřady označované za ruské a nepřátelské. Účastníci hnutí za obnovení církve byli v Podkarpátí pronásledováni.⁹²

Samotná konverze od řeckého katolictví k pravoslaví nepředstavovala problém, protože uherský zákon číslo XLIII/1895 zaručoval náboženskou svobodu. Otázkou bylo, komu budou noví věřící podléhat. Podkarpatská Rus spadala pod pravomoc metropolit v Sremských Karlovcích. Tato srbská církev byla uherským státem uznávaná. Její církevní ústava byla 10. srpna 1868 potvrzena Františkem Josefem I. Uherská vláda tolerovala i sedmihradskou pravoslavnou církev. Odmítala ale činnost ruské pravoslavné církve. Její podpora byla vnímána jako ilegální s protistátními cíli.⁹³

V prosinci roku 1913 byl zahájen soudní proces s pravoslavnými Rusíny v Marmarošské Sihoti. Z velezrady a ze snahy připojit část území Uherského království k carskému Rusku bylo obviněno celkem 94 sedláků. Marmarošský proces vyvolal bouřlivé ohlasy po Evropě. Tomáš Garrigue Masaryk (1850–1937), Karel Kramář (1860–1937) a Jaroslav Preiss (1870–1946) vystoupili na obranu sedláků. Z 94 obžalovaných bylo celkem 33 odsouzeno k 37 rokům vězení a pokutě 6 800 korun. Jednalo se o první politický proces proti rusínským sedlákům v Uhrách.⁹⁴

---

⁹¹MAGOCSI 2016, 192–202

⁹²POP 2010, 61

⁹³RYCHLÍK/RYCHLÍKOVÁ 2016, 31

⁹⁴RYCHLÍK/RYCHLÍKOVÁ 2016, 31–32

První světová válka na Podkarpatské Rusi

Podkarpatská Rus se společně s Haličí ocitla v srdci východní fronty a obě území byla v konfliktu od samého počátku. První světová válka se dá v Podkarpátí rozdělit do tří etap. V průběhu září až prosince 1914 zabralo carské vojsko většinu Haliče, dosáhlo karpatských průsmyků a pokračovalo dále na území severovýchodního Slovenska. Druhá etapa se odehrávala v rozmezí ledna až dubna roku 1915. Rakousko-uherské vojsko zahájilo protiofenzivu známou jako *Karpathenkrieg*. Cílem zimního boje v Karpatech bylo zahnat ruskou armádu zpět, získat kontrolu nad průsmyky a klíčovými železničními křižovatkami a ukončit obléhání Přemyšle. Boje byly výrazně ovlivněny drsným horským počasím. Na straně ruské armády padl minimálně milion vojáků, rakousko-uherská armáda přišla asi o 800 000 vojáků. Carskému vojsku Přemyšl připadla 22. března. Z rakouského pohledu se jednalo o vojenské selhání. V květnu 1915 se do situace rozhodlo zasáhnout Německo a společně s Rakouskem-Uherskem již koncem měsíce dobylo zpět všechny průsmyky. V průběhu června Rakousko-Uhersko obnovilo vládu nad celou Karpatskou Rusí i Haličí.⁹⁵

Kromě bojů první světové války uškodilo Podkarpatské Rusi pronásledování rusínských civilistů vládními orgány a armádou. V březnu roku 1915 odsoudil Košický vojenský tribunál 800 sedláků ze Šarišské, Užské a Berežské župy. Na 160 sedláků z Marmarošské stolice bylo bez soudu uvězněno v Chustu. Ve Velkém Bočkově, Rachově a Jasině bylo několik sedláků a pravoslavných kněží popraveno.⁹⁶

K zatýkání osob podezřelých z ruské špionáže docházelo také v lemkovském regionu. Zatčení, kteří nebyli popraveni, byli svázeni do zadržovacích táborů. První transport rusínských Lemků byl odbaven v srpnu roku 1914 do Terezína. Téměř 20 000 Lemků, haličských a bukovinských rusofilů a ruských zajatců bylo internováno ve štyrském Talerhofu. Tábor byl zrušen Karlem I. v květnu roku 1917.⁹⁷

Proces maďarizace na vrcholu

První světová válka přinesla i vlnu vrcholící politiky maďarizace. Promaďarsky orientovaná inteligence, zejména řeckokatoličtí kněží, se snažila odloučit od všeho, co by mohlo být spojované s ruským východem. Lidová rada na zasedání ve vesnici Nižné Verecky v dubnu roku 1915 přijala petici o zrušení označení *Rusín*. Místo toho se karpatscí Rusíni měli nazývat Maďary nebo katolíky východního obřadu. Uherská vláda nechala

---

⁹⁵MAGOCSI 2016, 209–212

⁹⁶POP 2010, 63

⁹⁷POP 2010, 63

změnit většinu místních názvů z rusínských na maďarské. Odhlasovala zákon, podle kterého novorozené děti měly mít maďarská křestní jména. Dospělí měli v úředních dokumentech používat maďarskou verzi svého jména.⁹⁸

Řeckokatoličtí biskupové Antal Papp (1867–1945), István Novak (1879–1932) a István Miklósy (1857–1937) se v červenci roku 1915 sešli v Budapešti s ministry vlády. Dožadovali se zavedení gregoriánského kalendáře pro liturgické účely místo tradičního juliánského a také nahrazení azbuky latinkou. Latinka byla ještě v průběhu roku zavedena do většiny škol. Biskupové I. Novak a A. Papp zakázali azbuku ve svých eparchiích úplně.⁹⁹

---

⁹⁸MAGOCSI 2016, 217

⁹⁹MAGOCSI 2016, 217–218

3. Začlenění Podkarpatské Rusi do ČSR (1918–1920)

V dubnu 1917 se do války zapojily Spojené státy americké. Spojencům poskytly zásoby i vojáky, čímž posílily západní frontu. V únoru a říjnu téhož roku došlo v Rusku ke dvěma revolucím, v jejichž důsledku byla svržena vláda cara a radikální revolucionáři si předsevzali vytvořit nový socialistický stát.¹⁰⁰

V lednu roku 1918 zveřejnil americký prezident Woodrow Wilson (1856–1924) svůj čtrnáctibodový program.¹⁰¹ Deklarace obsahovala návrh na vytvoření Polského království. Hovořila též o autonomii pro jiné národy habsburské říše. Ve svém dalším dokumentu W. Wilson připomněl, že každá národnost má právo na samovládu. Již v létě 1918 bylo jisté, že Spojenci s přímou podporou Spojených států zvítězí. Národní aktivisté tak mohli začít hovořit o přeměně vnitřních struktur říše. Aktivisté, kteří byli pro úplné odtržení od Rakousko-Uherska, spolupracovali s exulanty zejména ve Spojených státech.¹⁰²

3.1. Politická činnost amerických Rusínů

Zásadní vliv na domácí dění měli rusínští emigranti v Americe. Většina informací, které měli o dění v domovině, pocházela z novin v rusínském jazyce, které vydávaly různé spolky. Rusínští Američané se začali zapojovat do organizovaných politických aktivit. Jako první se organizovali haličští Lemkové. Založili *Ligu za osvobození Karpatské Rusi*, jejímž cílem bylo sjednotit všechny národy Rusi v Rakousku-Uhersku pod vládou Ruska. Myšlenka vzala za své na počátku roku 1919, když bylo jasné, že Rusko již není demokratickou zemí.¹⁰³

Významnější však byly organizace založené emigranty ze severovýchodu Slovenska a podkarpatoruských žup. V červnu roku 1918 byl založen *Americký národní výbor Uhro-Rusínů*, jehož vedoucím představitelem byl Nikola Pačuta. Požadoval autonomii v rámci Uher, a pokud by se měnily hranice, tak sjednocení s Haličí a Bukovinou. Zajímavé je, že v prvním usnesení výboru není vzpomenuito spojení ani s Čechy, ani se Slováky. Karpatorusínští představitelé byli naopak pohoršeni slovenskými nároky na celé severovýchodní Slovensko včetně Užhorodu.¹⁰⁴

---

¹⁰⁰MAGOCSI 2016, 219

¹⁰¹Čtrnáct bodů prezidenta Wilsona v plném znění online: <https://www.britannica.com/event/Fourteen-Points>. Dostupné k 11. 6. 2019

¹⁰²MAGOCSI 2016, 219–221

¹⁰³MAGOCSI 2016, 221

¹⁰⁴MAGOCSI 2016, 221–222

Požadavky amerických Rusínů jasněji prezentoval Grigorij Ignatij Žatkovič (1886–1967), právní zástupce firmy General Motors Corporation a syn Pavla Žatkoviče, zakládajícího redaktora vlivných novin *Sojedinenija*. Díky konexím získaným během studia na Pensylvánské univerzitě se mu podařilo prezentovat memorandum obsahující karpatorusínské požadavky prezidentu W. Wilsonovi během osobní schůzky v říjnu 1918. Memorandum obsahovalo tři alternativy. Nejdůležitějším požadavkem bylo uznání uherských Rusínů jako samostatného a nezávislého národu s nárokem na vlastní stát. Další možností byla autonomie v rámci sousedního slovanského státu a v nejhorším případě autonomie v rámci Uherska. W. Wilson považoval samostatný karpatoruský stát za nereálný. G. I. Žatkovičovi poradil, aby jednal s dalšími slovanskými politiky.¹⁰⁵

G. I. Žatkovič se během několika dní setkal ve Filadelfii na kongresu Středoevropské demokratické unie s T. G. Masarykem. Diskutovali o možnostech zahrnutí karpatských Rusínů do nového státu. V polovině listopadu 1918 se *Americká národní rada Uhro-Rusínů* rozhodla usilovat o spojení s Československem. Severovýchodní Slovensko s rusínskými obyvateli se mělo podle rady stát součástí autonomního rusínského území. S tzv. Scratonským usnesením souhlasil prezident W. Wilson. T. G. Masaryk požadoval uskutečnění referenda u amerických Rusínů. V referendu hlasovalo 68 %¹⁰⁶ pro sjednocení s Československem, 28 % pro sjednocení s Ukrajinou, 2 % požadovalo nezávislost, a ještě menší počet se vyjádřil pro sjednocení s Ruskem nebo Maďarskem.¹⁰⁷

Podkarpatsko původně v československých plánech nefigurovalo. V roce 1914 sdělil ruský ministr zahraničních věcí britskému a francouzskému velvyslanci, že si Rusko nárokuje připojení východní Haliče. Předpokládalo se, že v případě úspěchu na východní frontě posune své hranice až na jih od Karpat. T. G. Masaryk to akceptoval, v pozdějších jednáních vytyčil hranici mezi Slováky a Rusíny a počítal s tím, že Užská, Mukačevská a Marmarošská župa případnou Rusku.¹⁰⁸

Počátkem roku 1918 jednal T. G. Masaryk ve Spojených státech s představiteli Rumunska a Jugoslávie. Uvědomil si, že v případě spojení by měla Podkarpatská Rus pro ČSR obrovský strategický význam.¹⁰⁹ V telegramu Edvardu Benešovi (1884–1948)

---

¹⁰⁵MAGOCSI 2016, 222

¹⁰⁶Švorc uvádí 66,4 % pro ČSR. In: ŠVORC 1997, 50

¹⁰⁷MAGOCSI 2016, 223

¹⁰⁸RYCHLÍK/RYCHLÍKOVÁ 2016, 33–34

¹⁰⁹SHANDOR 2013, 18

píše: „*Uhro-Rusíni tu navrhuji federaci s naším státem. Pokud by bylo možné připojit Uhro-Rusíny k nám, byli bychom sousedy Rumunska.*“¹¹⁰

E. Beneš oproti T. G. Masarykovi dlouho o rusínské domácí a zahraniční politice nevěděl. Ještě v lednu 1919 byly podle něj pro Podkarpatskou Rus za normálních okolností nejlepší dvě alternativy – připojení k Východní Haliči, anebo setrvání v Maďarsku. Proti první alternativě však svědčilo to, že se Východní Halič pravděpodobně stane součástí buď Ruska, Ukrajiny, či Polska. Proti setrvání v Maďarsku zase hovořil útlak, jemuž byli Rusíni vystavováni a který se před válkou stupňoval. Proto se mu v dané situaci jevil připojení k Československu jako nejrozumnější řešení.¹¹¹

3.2. Situace na Podkarpatsku

Nízká úroveň vzdělání, velká kulturní zaostalost, malá početnost rusínské inteligence a náboženské rozpory společně s odnárodněním velké části duchovních přispívaly k oslabenému vnímání vlastního národního vědomí Rusínů. Během prvních týdnů po skončení války zavládl na území chaos. Z nepřehledné situace se snažily těžít etnické skupiny monarchie a jejich politická uskupení. V případě Podkarpatské Rusi je třeba zdůraznit, že žádná z navrhovaných státoprávních koncepcí neměla svůj podnět „zdola“ – tedy od lidu, který se jen málo zajímal o to, do jakého státního celku bude patřit.¹¹²

Na Podkarpatské Rusi se nejčastěji diskutovalo o pěti alternativách budoucího vývoje. Jednalo se o možnosti samostatného státu, autonomie v rámci Maďarska, sjednocené Ukrajiny, ruské říše či Československa. Každé hnutí prezentovaly národní rady.¹¹³

V Užhorodu se 5. listopadu 1918 sešla rusínská inteligence na schůzi schválené biskupem A. Pappem. Během ní byl ustanoven výbor v čele s A. Vološinem, který o čtyři dny později vytvořil *Uhro-ruskou národní radu*, jejímž předsedou se stal kanovník Simeon Sabov (1863–1929). A. Vološin se stal jednatelem. V radě čítající 35 členů zasedal i Josif Kaminský (1878–1944) či Evmenij Sabov (1859–1934). Přijali memorandum, v němž vyjádřili přání setrvat v rámci maďarského státu. Požadovali stejná práva, jako budou mít ostatní národy ve státě, autonomní správu ve věcech kulturních a

---

¹¹⁰Citováno z POP 2010, 66

¹¹¹ KOLÁŘ 1997, 63

¹¹²ŠVORC 2007, 22–35

¹¹³ŠVORC 2007, 34

školských, autonomii řeckokatolické církve a zřízení katedry rusínského jazyka na univerzitě v Budapešti. O memorandu jednal S. Sabov s premiérem Mihály Károlym (1875–1955). Vláda byla ochotná požadavky splnit.¹¹⁴

Ve stejném období vzniklo kromě *Uhro-ruské národní rady* několik dalších rad s radikálnějšími programy. Ve Staré Ľubovni byla 8. listopadu 1918 založena *Ruska narodna rada* vedená Emilianem Nevickým (1878–1939). Rada později přesídlila do Prešova a jejího vedení se ujal Anton Beskid (1855–1933). Na konci roku 1918 se rada spojila s *Ruskou radou Lemků* vedenou Andrejem Gagatkem (1884–1944) a Dmitrijem Vyslockým (1888–1968). Společně tyto dvě rady vytvořily *Karpato-ruskou národní radu*.¹¹⁵

Dne 8. listopadu 1918 vznikla v Jasini *Rus'ka*¹¹⁶ *národní rada* pod vedením Štefana Kločuraka (1895–1980) s orientací na Západoukrajinskou lidovou republiku. Jasiňská rada si zvolila „ústřední správu“, tedy jakousi vládu. Z bývalých vojáků vytvořila vlastní huculskou milici. V Chustu byla 17. listopadu 1918 ustanovena *proukrajinská Národní rada* vedená Juliem Braščajkem (1875–1955). Dalším uskupením podporujícím spojení s Ukrajinou byla *Karpatska rus'ka rada* ve Svaljavě, které předsedal Michail Komarnickij.¹¹⁷ Snahy o toto spojení ale definitivně ztroskotaly obsazením Ukrajiny v roce 1919 poté, kdy mírová konference neuznala její samostatnost.¹¹⁸

Budapešťská vláda oficiálně neuznávala žádnou z rad, ale fakt, že se většina vyslovila proti setrvání v Maďarsku, nemohla brát na lehkou váhu. Zřídila ministerstvo pro rusínské záležitosti, v jehož čele figuroval Oreszt Szabó (1867–40. léta 20. století). Na 10. prosince 1918 byl svolán tzv. Rusínský kongres. Účastnili se ho jednotliví představitelé národních rad. Záměrem O. Szabóa bylo, aby se většina vyslovila pro setrvání Rusínů v Maďarsku na základě zvláštní autonomie. Proukrajínští delegáti však návrh zamítli. J. Braščajko také požadoval, aby se sjezd konal na domácí půdě. Kongres skončil bez uspokojivého výsledku.¹¹⁹

---

¹¹⁴RYCHLÍK/RYCHLÍKOVÁ 2016, 39; v důsledku radikální změny situace ale koncem roku 1918 Uhro-ruská národní rada přehodnotila svůj postoj a inklinovala spíše k československé orientaci. In: ŠVORC 2007, 38

¹¹⁵RYCHLÍK/RYCHLÍKOVÁ 2016, 39–40

¹¹⁶Rus'ka = ukrajinská

¹¹⁷RYCHLÍK/RYCHLÍKOVÁ 2016, 40

¹¹⁸ŠVORC 2007, 43

¹¹⁹RYCHLÍK/RYCHLÍKOVÁ 2016, 40

Poslední pokus o udržení Rusínů podnikla maďarská vláda 21. prosince 1918 – zákonem číslo X ustanovila autonomní území nazvané Ruská krajina. V čele Ruské krajiny stál guvernér. Provincie měla vlastní zákonodárny orgán, tzv. Ruské¹²⁰ národní shromáždění. Rozhodovalo ve věcech školských, náboženských, jazykových a o vnitřní správě. Hlavní sídlem guvernéra i shromáždění bylo Mukačevo.¹²¹ Byly vyhlášeny rusínské volby, zájem mezi voliči byl nicméně velmi nízký. Do sněmu bylo zvoleno 36 zástupců. Sešli se 5. března 1919. Krátce nato padla vláda M. Károlyiho a sněm již znovu nezasedl.¹²²

Současně maďarská vláda rozhodla i o mocenském zásahu. 22. prosince vyslala vojsko, které obsadilo Rachov a Jasinu. Maďarská správa se v Jasini dlouho neudržela. Jasiňská rada vyvolala povstání. Poté, co vyhnala maďarské jednotky, vyhlásila 9. ledna 1919 Huculskou republiku. Z Chustu došly zprávy, že se Rumunsko snaží obsadit Marmarošskou župu. Huculská milice a oddíly Západoukrajinské lidové republiky obsadily 15. ledna Rachov a údolí Tisy až po Velký Bočkov. Odtud pokračovaly do Marmarošské Sihoti a dále na Chust. Poté, co narazily na rumunské oddíly, ustoupily zpět. Ukrajinské oddíly dostaly rozkaz, aby s Rumuny nebojovaly a stáhly se zpět. Ukrajinská vláda se totiž snažila navázat s Rumunskem diplomatické vztahy a zabránit polsko-rumunskému spojení. Rumunské oddíly obsadily celé území až po Jasiňu, Huculská republika byla zlikvidována.¹²³

Koncem roku 1918 byla rovněž maďarská armáda vyzvána, aby se stáhla za demarkační linii určenou řekami Dunaj, Ipel' a Už. Do konce prosince obsadily Slovensko československé jednotky a 12. ledna 1919 dorazily do Užhorodu. 15. ledna se zastavily na linii Uhu. Cílem divize bylo zajistit východní hranici Slovenska.¹²⁴

Československá vláda se snažila zajistit si podporu jednotlivých národních rad. Jejich souhlas by měl na mírových jednáních daleko větší váhu, než souhlas amerických Rusínů. Do Užhorodu byl vyslán kapitán Ferdinand Písecký (1879–1934), aby informoval místní představitele o akci Rusínů ve Spojených státech. Jako první se pro Československo vyslovila *Karpato-ruská národní rada* v Prešově. A. Beskid chápal nereálnost připojení k Rusku, což byla původní představa Karpato-ruské národní rady.

---

¹²⁰ Ruské je v tomto případě myšleno jako rusínské.

¹²¹ RYCHLÍK/RYCHLÍKOVÁ 2016, 40

¹²² ŠVORC 2007, 38

¹²³ RYCHLÍK/RYCHLÍKOVÁ 2016, 41–42

¹²⁴ RYCHLÍK/RYCHLÍKOVÁ 2016, 42

Pokud měli slovenští a karpatští Rusíni (v jeho pojetí Rusové) zůstat v rámci jednoho státu, bylo Československo jedinou alternativou. Pro se vyslovila také ukrajinsky orientovaná rada ve Svaljavě. Pro M. Komarnického bylo Československo rezervní možností, pokud by připojení k Ukrajině nevyšlo. Proti se vyslovila proukrajinská národní rada v Chustu.¹²⁵

3.3. Problém Podkarpatské Rusi z mezinárodního hlediska

Představitelé Americké národní rady G. I. Žatkovič a Julius Gardoš odjeli do Paříže, aby na mírové konferenci podpořili myšlenku připojení k Československu.¹²⁶ 4. března 1919 odjeli do Prahy na jednání T. G. Masarykem, kterému odevzdali své návrhy na autonomii. Požadovali vytvoření česko-slovensko-ruské federace, ve které by Podkarpatská Rus tvořila samostatný celek. V Bratislavě Vavro Šrobárovi (1867–1950) prezentovali územní požadavky na rozšíření podkarpatského území o východní Slovensko. Slovenská strana pochopitelně nesouhlasila. G. I. Žatkovič a J. Gajdoš pokračovali do Prešova, kde se jim podařilo přesvědčit *Karpato-ruskou národní radu* o užitečnosti spojení národních rad v jeden celek. Obdobná jednání vedli 15. března v Užhorodu s *Uhro-ruskou národní radou*. Všem národním radám i Šrobárovi předložil Žatkovič 14bodové memorandum a seznámil je s výsledky jednání v Paříži.¹²⁷

Když G. I. Žatkovič a J. Gajdoš odjeli z Paříže, předložili 11.–12. března K. Kramář a E. Beneš memorandum číslo 6 požadující připojení Podkarpatské Rusi k Československu. Situace se nejen pro Podkarpatskou Rus zkomplikovala 21. března. O den dříve dala Dohoda Maďarsku ultimátum – požadovala stáhnutí maďarské armády. Ultimátum M. Károlyi přijmout nechtěl, nemohl jej ale ani odmítnout. Podal demisi, moc přešla do rukou koalice komunistů a sociálních demokratů. V Budapešti byla 21. března 1919 vyhlášena Maďarská republika rad. Nastolení komunistického režimu mělo dopad i na území Podkarpatské Rusi – komunisté převzali moc v Berežské, Ugočské a částečně v Marmarošské župě. Skupina pod vedením J. Kaminského se 21. dubna pokusila provést antikomunistický převrat, který byl však maďarskou armádou ihned potlačen. J. Kaminský uprchl pod ochranu československého vojska.¹²⁸

---

¹²⁵RYCHLÍK/RYCHLÍKOVÁ 2016, 42

¹²⁶ Československou vládou byl do Francie vyslán také Anton Beskid, který reprezentoval Prešovskou národní radu a podkarpatské Rusíny. In: SHANDOR 2013, 18

¹²⁷RYCHLÍK/RYCHLÍKOVÁ 2016, 43

¹²⁸RYCHLÍK/RYCHLÍKOVÁ 2016, 44–46

Dohodové mocnosti se obávaly rozšíření komunismu z Maďarska do střední Evropy. E. Beneš 25. března požádal mírovou konferenci o svolení k vojenskému obsazení Podkarpatské Rusi. Nejvyšší rada Dohody se vyjádřila kladně. Po měsíční přípravě vydal 22. dubna ministr národní obrany Václav Klobučník (1868–1942) rozkaz k překročení demarkační linie a zahájení postupu k Čopu a k Mukačevu. O pět dní později byl obsazen Čop, armáda se dostala až k údolí Latorice. Dále nepostoupila, protože už 16. dubna začalo východ Podkarpatské Rusi obsazovat Rumunsko. Mezi Československem a Rumunskem docházelo ke sporům ohledně obsazování měst. Vrchní francouzské velení proto rozhodlo o demarkační linii, která vedla podél železnice Čop – Marmarošská Sihat – Jasiňa – Jablanický průsmyk. Rumunská armáda toto nerespektovala a linii překračovala. Maďarská armáda zahájila 30. května velkou protiofenzivu a pronikla hluboko na slovenské území. 6. června obsadila Košice a pokračovala dále. Na záměr Beneše byly v Paříži 13. června ustanoveny prozatímní československo-maďarské hranice. 7. července mělo Československo opět pod kontrolou celé území Slovenska a 15. srpna se mezi československou a rumunskou zónou ustanovila hranice Čop – Tisa až po Vary a dále po toku Boržavy ke Karpatům.¹²⁹

3.4. Saintgermainská smlouva a připojení Podkarpatské Rusi k ČSR

Obsazení Ukrajiny a nastolení komunistického režimu Bély Kuna (1886–1938) urychlilo jednání rusínských představitelů. 8. května 1919 se v Užhorodu sešla užhorodská, chustská a prešovská národní rada. A. Vološin a Sabov opustili své předchozí prouherské přesvědčení stejně jako chustská rada upustila od připojení k Ukrajině. Společně vytvořili *Centrální ruskou národní radu*, které předsedal A. Beskid. 16. května se definitivně rozhodli pro připojení k Československu. Již 15. května E. Beneš předložil výboru pro nové státy návrh československé vlády na autonomii Podkarpatské Rusi, která se rámcově shodovala s rusínskými požadavky. Centrální rada vyslala 23. května do Prahy delegaci¹³⁰ v čele s A. Vološinem, G. I. Žatkovičem a A. Beskidem. Vedoucí delegace byli přijati Antonínem Švehlou (1873–1933) a následně i T. G. Masarykem. Společně jednali o podmínkách připojení Podkarpatské Rusi k ČSR. Rusínská delegace vycházela z memoranda G. I. Žatkoviče.¹³¹ Název státu měl znít Česko-slovensko-ruská

¹²⁹RYCHLÍK/RYCHLÍKOVÁ 2016, 46–47

¹³⁰Shandor hovoří o 123členné delegaci, Švorc o 105členné. In: SHANDOR 2013, 23 a ŠVORC 2007, 53

¹³¹Žatkovič zpracoval své pojetí autonomie do spisu *Fundamentals of Organization*, které Masarykovi předal 1. července 1919; nenavrhoval nic nového, pouze rozpracoval obecný požadavek národně-politické autonomie. In: PEJŠA 2016, 63–64

republika. Podkarpatská Rus se měla stát plně samosprávnou jednotkou. Ze strany prezidenta se jim ale nedostalo žádných záruk, že plán široké autonomie bude realizován. Jednání pokračovala i v červenci, tentokrát o hranici mezi Podkarpatskou Rusí a Slovenskem. T. G. Masaryk i E. Beneš G. I. Žatkovičův návrh na posunutí hranice na západ a připojení Šarišské župy odmítli. Ve snaze vyhnout se konfliktu T. G. Masaryk E. Beneše požádal, aby stanovení hranice určila přímo mírová konference.¹³²

Připojení Podkarpatské Rusi k Československu bylo definitivně potvrzeno smlouvou mezi vítěznými mocnostmi a Československou republikou podepsanou 10. září 1919 v Saint Germain-en-Laye. Na základě článku 10 se Podkarpatská Rus měla stát autonomním územím s nejvyšší možnou mírou samosprávy, která bude slučitelná s jednotou československého státu. Hranice území stanoví vítězné mocnosti. Článek 11 zavazuje k tomu, že Podkarpatská Rus bude mít svůj vlastní sněm, který bude disponovat legislativními pravomocemi v otázkách jazyka, vzdělání, náboženství a v dalších otázkách, které stanoví zákon Československé republiky. Guvernéra Podkarpatské Rusi jmenuje prezident republiky. Guvernér bude odpovědný rusínskému sněmu. Další články pak zavazovaly Československo například k zastoupení Rusínů v zákonodárném sboru Československé republiky.¹³³ Ustanovení mírové smlouvy byla v pozměněném znění začleněna do československé ústavy z 29. února 1920.

Hranice byly postupně stanovovány na dalších jednáních. O sporných otázkách rozhodovala Společnost národů a její stanovisko bylo závazné pro obě strany. V souladu s předchozími snahami žádali Rusíni posunout hranice do oblasti východního Slovenska. Do svého území chtěli zahrnout Zemplín, Šariš, Abov a severní Spiš. Na slovenské straně vyvolal požadavek napětí, které poznamenalo slovensko-rusínské vztahy v meziválečném období. V Rusíny nárokovaných župách žilo rusínské obyvatelstvo v menšině.¹³⁴ Hranice mezi Slovenskem a Podkarpatskou Rusí byla ujednána s přihlédnutím k etnickému rozložení obyvatel.¹³⁵ O její prozatímní podobě rozhodla mírová konference Generálním statutem pro Podkarpatskou Rus z 18. listopadu 1919. Železnice Čop – Užhorod vyjma

¹³²RYCHLÍK/RYCHLÍKOVÁ 2016, 48–49

¹³³ 508/1921 Sb. z. a n., Smlouva mezi čelnými mocnostmi spojenými i sdruženými a Československem podepsaná v Saint Germain-en-Laye dne 10. září 1919, Hlava II. Online z: <https://www.beck-online.cz/bo/chapterview-document.seam?documentId=onrf6mjzgiyv6njqhawta>. Dostupné k 5. 4. 2019

¹³⁴Podle maďarského sčítání obyvatel z roku 1912 Rusíni tvořili 22,5 % obyvatel v šarišské župě, 11,6 % v zemplínské a 9,4 % ve spišské. In: ŠVORC 1997, 39

¹³⁵ŠVORC 2007, 55. Pro většinu československých politiků bylo toto území stále poměrně neznámé, proto v oblasti podporovali bádání etnografů, jazykovědců a historiků. In: ŠVORC 2007, 80

samotného Užhorodu zůstala Slovensku a dále na sever hranice kopírovala řeku Už proti proudu ke Karpatům. I přes protesty rusínských politiků zůstala nezměněná do zániku druhé republiky v březnu 1939.¹³⁶

Hranice s Maďarskem byla vymezena již 12. července 1919. Závazně ji potvrdila až trianonská mírová smlouva ze 4. června 1920. Hranici s Rumunskem měla tvořit horní Tisa, Rumunsku připadla Marmarošská Sihoť, které se Československo dobrovolně zřeklo. Rumunská armáda se z území stahovala jen pomalu, okrádala a terorizovala místní obyvatelstvo. Koncem června 1920 odevzdala do československé správy Velký Bočkov, Teresvu a Jasiňu, mezi 21.–23. červencem 1920 i zbytek území. Hranice byly potvrzeny smlouvou ze Sévres 10. srpna 1920. Hranice s Polskem zůstala totožná s předválečnou hranicí Haliče a Uher.¹³⁷

Nově nabyté československé území zaujímal rozlohu 12 617 km². Ve 487 obcích žilo 604 593 obyvatel. Z nich se 375 500 se hlásilo k rusínsko-ukrajinské národnosti (ve statistikách uváděno jako ruské), 103 690 k maďarské, 79 715 k židovské, 19 775 k české a slovenské a 22 051 obyvatel k jiné (německé, polské, rumunské) národnosti.¹³⁸ Zákonem z 30. března 1920 byl stanoven znak Podkarpatské Rusi. Je to polcený štít, v pravém modrém poli jsou tři zlatá břevna, v levém stříbrném poli stojí červený medvěd hledící vpravo.¹³⁹

---

¹³⁶RYCHLÍK/RYCHLÍKOVÁ 2016, 51–52

¹³⁷RYCHLÍK/RYCHLÍKOVÁ 2016, 50–51

¹³⁸ŠVORC 1997, 54

¹³⁹252/1920 Sb., zákon ze dne 30. března 1920, kterým se vydávají ustanovení o státní vlajce, státních znacích a státní pečeti. § 5. Online z: <https://www.beck-online.cz/bo/chapterview-document.seam?documentId=onrf6mjzgiyf6mrvgiwta>. Dostupné k 11. 6. 2019

4. Správní vývoj

4.1. Župní dělení a úřad Civilní správy Podkarpatské Rusi

Do roku 1918 tvořily území Podkarpatské Rusi čtyři župy – Užská (Užhorodská) se sídlem v Užhorodě, Berežská se sídlem v Berehovu, Ugočská se sídlem ve Velké Sevljuši a Marmarošská se sídlem v Marmarošské Sihoti. Malou částí zasahovala do území i Szabolcská župa se sídlem v Nyiregyháze. Správu v župách vykonával státem jmenovaný hlavní župan a volené župní zastupitelstvo. Župy se dále dělily na služnovské okresy v čele s hlavními služnými. Města Užhorod, Mukačevo, Berehovo¹⁴⁰ a Marmarošská Sihot' měla svůj vlastní magistrát. Byla vyňata z působnosti služných úřadů a tvořila vlastní okresy.¹⁴¹

Československo zpočátku částečně převzalo uherský systém, který přizpůsobilo svým potřebám. Župní zastupitelství byla rozpuštěna a do vedení žup byli dosazeni noví župani nebo župní správci. Hranice žup reagovaly na změnu státních hranic. Vznikla nová Mukačevská župa se sídlem v Mukačevě. Užská župa zůstala se sídlem v Užhorodě, stejně jako Berehovo zůstalo sídlem Berežské župy. Sídlem zmenšené Marmarošské župy se stal Velký Bočkov a později Solotvino.¹⁴²

K další reorganizaci došlo 21. srpna 1921. Počet žup byl snížen na tři. Berežská (někdy také Mukačevsko-berežská) župa sídlila v Mukačevě, sídlo Marmarošské župy se přesunulo do Chustu. Centrum Užské župy zůstalo v Užhorodě. V čele Užské župy stál nadále župan, nejdříve římskokatolický kněz ze Slovenska Ladislav Moyš (1867–1950), později dr. Želtvaj. Do vedení ostatních žup byli jmenováni pouze dočasní župní správci (vládní komisaři) podřízeni šefovi civilní správy. V roce 1926 byly nakonec všechny župy sloučeny v jednu podkarpatoruskou župu. Jejím županem se stal Rusín dr. Lev Jech, který sídlil v Mukačevu.¹⁴³ Podkarpatská župa se dále dělila na 12 okresů v čele s okresními náčelníky. Užhorod byl stále oficiálně hlavním městem, fakticky se ale stalo centrem správy Mukačevo.¹⁴⁴

---

¹⁴⁰Kvůli silné promad'arské agitaci byl na základě vládního nařízení č. 171/1923 Sb. ze 7. srpna 1923 zrušen městský statut Berehova, byť bylo nadále sídlem okresu. Státní správa přešla do z magistrátu na městský notariát v čele s městským notářem, který byl dosazeným státním úředníkem. In:

RYCHLÍK/RYCHLÍKOVÁ 2016, 65

¹⁴¹RYCHLÍK/RYCHLÍKOVÁ 2016, 55

¹⁴²RYCHLÍK/RYCHLÍKOVÁ 2016, 55

¹⁴³RYCHLÍK/RYCHLÍKOVÁ 2016, 55–56

¹⁴⁴RYCHLÍK/RYCHLÍKOVÁ 2016, 65

Dočasná politická správa Podkarpatské Rusi se řídila Generálním statutem vyhlášeným 18. listopadu. Článek IV. se týkal správy. V jejím čele měl stát civilní administrátor. V otázkách jazykových, školských a náboženských mělo poradní hlas rusínské autonomní direktorium jmenované vládou. Do prozatímního direktoria byl jmenován A. Vološin, J. Braščajko, E. Toronský, Julij Gadžega (1879–1947) a K. Prokop. Direktoriu předsedal G. I. Žatkovič.¹⁴⁵

V Užhorodě byl zřízen úřad Civilní správy Podkarpatské Rusi pro organizování administrativy v zemi. Jeho šéfem se stal český úředník Jan Brejcha (1867–1924). J. Brejcha přijel na Podkarpatskou Rus již 29. července 1919, do úřadu byl slavnostně uveden 20. srpna 1919. Spolu s J. Brejchou přijela celá řada československých úředníků. Pod Civilní správou vznikaly v průběhu září 1919 další referáty – politický, školní, referát ochrany zdraví, soudní referát, referát policie a referát veřejných prací. Na začátku roku 1920 přibyly další oddělení. Jednalo se o finanční referát, který se zabýval výměnou starých peněz za koruny, a dále o referát sociální péče a zemědělský.¹⁴⁶ Civilní správě byly podřízeny všechny župní úřady a úřady měst s magistrátem. Naopak Civilní správa podléhala ministerstvu vnitra v Praze a hlavnímu vojenskému veliteli pro Podkarpatskou Rus.¹⁴⁷

S podobou Civilní správy a s konceptem jejího administrátora nesouhlasil zejména G. I. Žatkovič. Zpochybňoval nezávislost na politických zástupcích Rusínů, jež administrátora stavěla do vyššího postavení. Jednalo se mu také o to, aby pozice šéfa Civilní správy nevytvářela bezprecedentní náhradu guvernéra jako nejvyššího odpovědného představitele s vlastním administrativně-politickým aparátem.¹⁴⁸

Centrální ruská národní rada A. Vološina navrhovala, aby byl při pražské vládě zřízen ministr bez portfeuille, který by hájil zájmy Podkarpatské Rusi. Měl být odpovědný československému parlamentu. Jako součást jeho pravomocí mu mělo být umožněno účastnit se schůzí ministerské rady a mít hlasovací právo i ve věcech celostátního významu.¹⁴⁹

---

¹⁴⁵RYCHLÍK/RYCHLÍKOVÁ 2016, 57–58

¹⁴⁶ŽUPAN 1999, 10–11

¹⁴⁷RYCHLÍK/RYCHLÍKOVÁ 2016, 56

¹⁴⁸PEJŠA 2016, 64

¹⁴⁹PEJŠA 2016, 101–102

4.2. Vojenská diktatura

Hlavním vojenským velitelem pro Podkarpatskou Rus byl francouzský generál Edmond Charles Hennocque (1860–1933). 1. října 1919 vyhlásil nad územím kontrolovaným československou armádou vojenskou diktaturu. To znamená, že civilní úřady byly podřízené úřadům vojenským. Diktatura byla namířená zejména proti separatistickým snahám maďarského a maďarofilského obyvatelstva a proti pokusům komunistů o vyvolání sociálního nepokoje, jenž by mohl vést k obnovení režimu na způsob Maďarské republiky rad.¹⁵⁰ Dalším jejím úkolem bylo obnovení bezpečnosti a likvidace banditismu, přičemž se osvědčili četníci z Čech a Moravy.¹⁵¹

Nařízením 1616/1920 pres. z 28. srpna 1920 bylo pro celou Podkarpatskou Rus vyhlášeno stanné právo. Kromě zločinu velezrady, vzbouření a vraždy se trest smrti vztahoval i na zločin proti zdravotnictví, pokud měl za následek smrt člověka, loupež, žhářství, zločin způsobení povodně, zločin proti bezpečnosti spáchaný na železnicích, telegrafech a lodích. Stanný soud byl zřízen v Berehovu. Zároveň byly zakázány veřejné schůze a nošení zbraní pod pokutou až 5 000 Kč, nebo vězení do 3 měsíců. Vojenská diktatura byla odvolána usnesením ministerského rady 9. ledna 1922.¹⁵²

4.3. Guberniální rada, úřad guvernéra a viceguvernéra

V souladu s ústavou z 29. února 1920 měl být vytvořen rusínský sněm se širokými pravomocemi – rozhodovat měl ve věcech místní správy, jazyka, vyučování, náboženství a dalších, jež by na něj přenesly zákony ČSR. Ústavně byla také zakotvena funkce guvernéra jmenovaného prezidentem dle návrhu vlády. Guvernér byl čelným představitelem odpovědného sněmu. Společně s prezidentem republiky podepisoval zákony vydávané sněmem. Ostatní funkcionáři měli být podle možností vybírání z obyvatel Podkarpatské Rusi.¹⁵³

Generální status byl změněn 20. dubna 1920 vládním nařízením č. 356/1920 Sb. Do doby, než se sejde sněm Podkarpatské Rusi, byl G. I. Žatkovič jmenován prozatímním guvernérem. Jeho pravomoci zahrnovaly zastupování Podkarpatské Rusi při jednáních s vládou, řízení jednání guberniální rady, podepisování nařízení a výnosů, pokud se týkaly

---

¹⁵⁰Hrozbou byl i například Josef Habsburský, který na podzim roku 1919 navázal styky s uherskými úředníky na Podkarpatské Rusi s cílem zabránit připojení Podkarpatska k ČSR. In: ŠVORC 1997, 57

¹⁵¹RYCHLÍK/RYCHLÍKOVÁ 2016, 56–57

¹⁵²RYCHLÍK/RYCHLÍKOVÁ 2016, 56–57

¹⁵³121/1920 Sb., zákon ze dne 29. února 1920, kterým se uvozuje Ústavní listina Československé republiky, § 3. Online z: https://www.psp.cz/docs/texts/constitution_1920.html. Dostupné k 11. 6. 2019

Podkarpatské Rusi. Na návrh referenta Civilní správy jmenoval zaměstnance oboru církevního, učitele, soudce a úředníky Civilní správy. Funkce guvernéra byla spíše reprezentativní, daleko větší pravomoci měl viceguvernér, představený všech referentů úřadu Civilní správy. Místo sněmu byla zřízena guberniální rada, která se skládala z guvernéra, viceguvernéra, 10 volených členů a 4 členů jmenovaných vládou. Členy rady volili starostové. Volby svolával guvernér nebo viceguvernér. Guberniální rada měla podobně jako direktorium pouze poradní hlas a o ničem nerozhodovala. Nešlo o orgán politické autonomie tak, jak jej stanovovala ústava.¹⁵⁴

G. I. Žatkovič se ujal úřadu 19. června 1920. Setrval v něm ale jen něco málo přes půl roku. Po několika stížnostech předsedovi vlády Janu Černému (1874–1959) a prezidentu T. G. Masarykovi podal 16. března 1921 demisi s odůvodněním, že je guvernérem jen podle jména. Demise nebyla nejprve prezidentem přijata. G. I. Žatkovič postrádal důvěru rusofilů a politiků z národně-socialistické a národně-demokratické strany. Proti němu přímo vystoupil V. Klofáč, který jej obvinil z protistátní činnosti. V tom jej podpořil i poslanec Antonín Hajn (1868–1949). G. I. Žatkovič svou demisi podal znovu 10. dubna a T. G. Masaryk ji 16. dubna přijal.¹⁵⁵

G. I. Žatkovič se poté vrátil zpět do USA, kde rozjel kampaň proti československé vládě. Obviňoval ji z nedodržování slibů. Jaromír Nečas (1888–1945) byl vládou požádán, aby dal dohromady materiál, který by se dal použít proti G. I. Žatkovičově kritice. J. Nečas vypracoval memorandum, přesto byla ale dále československá vláda kritizována na sjezdu amerických Rusínů ve dnech 28.–29. listopadu 1922. Zároveň sjezd ale ostře odmítl agitaci Miklóse Kutkáfalvyho (1883–?) a jeho *Uhro-rusínské strany* pro návrat Rusínů do Maďarska.¹⁵⁶

Nespokojenost G. I. Žatkoviče měla různé motivy. Jedním z nich bylo, že se nedokázal vyrovnat s rozdílem mezi autonomií amerických států v rámci federativního svazku a autonomií, která se připravovala pro Podkarpatskou Rus. Přesto byl v období druhé světové války podporovatelem obnovení československého státu v předmnichovských hranicích včetně Podkarpatské Rusi. Odmítal její připojení k SSSR.¹⁵⁷

---

¹⁵⁴RYCHLÍK/RYCHLÍKOVÁ 2016, 58–59

¹⁵⁵RYCHLÍK/RYCHLÍKOVÁ 2016, 59

¹⁵⁶RYCHLÍK/RYCHLÍKOVÁ 2016, 59

¹⁵⁷KONEČNÝ 2015, 101

Úřad guvernéra zůstal po dva roky neobsazen. Post viceguvernéra zastával Petr Ehrenfeld (1866–1936), který podléhal přímo předsednictvu ministerské rady a prezidentské kanceláři. P. Ehrenfeld řídil celou civilní správu Podkarpatské Rusi. Vedení agrární strany se Švehlovým souhlasem vyslalo na Podkarpatskou Rus ministerského radu Otakar Frankenberga (1884–?) jako šéfa zemědělského oddělení. Frankenberger začal ovlivňovat pozemkovou reformu a také se na něj obraceli rusofilové, kteří obviňovali P. Ehrenfelda z nadřezování ukrajinskému směru. Konflikt vyústil v rezignaci P. Ehrenfelda 13. listopadu 1923. Po P. Ehrenfeldovi se viceguvernérem stal Antonín Rozsypal (1866–1937).¹⁵⁸

Obsazení funkce guvernéra bylo předmětem sporu mezi ukrajinofilů a rusofilů. Až 14. prosince 1923 byl guvernérem jmenován A. Beskid, stoupenec ruského směru, někdejší předseda *Karpato-ruské národní rady* a poté předseda *Ruské lidové strany*. Jeho jmenování nebylo náhodné. Ukrajinofilové vedení A. Vološinem byli vcelku loajální, rusofilové vedení A. Gagatkem se sblížili s autonomistickým Karpatoruským svazem J. Kaminského. A. Beskid po jednáních s P. Ehrenfeldem zaujímal mnohem smířlivější postoje. Byl ochotný s vládou spolupracovat, přičemž ta doufala, že po jeho jmenování získá na svou stranu alespoň část rusofilů.¹⁵⁹

Úřad guvernéra výrazně oslabil po zavedení zemského zřízení a funkce zemského prezidenta zákonem č. 125/1927 Sb. z. a n., který vstoupil v platnost 1. července 1928. Zemský prezident řídil zemský úřad jako nejvyšší správní politický úřad druhé stolice. Až do roku 1937 byl zemským prezidentem A. Rozsypal. Zemskému úřadu byly podřízeny okresní úřady v čele s okresními náčelníky, župy zanikly. Samosprávnou složku tvořilo zemské zastupitelstvo o 18 členech. 12 členů bylo voleno, 6 členů jmenovala vláda. Zemské zastupitelstvo volilo užší zemský výbor. Funkční období zemského zastupitelstva bylo šest let. Ačkoliv to vypadalo, že zemské zastupitelstvo má výsostné postavení a vláda naplňuje autonomistické požadavky, nebylo tomu tak. Rozhodující postavení měl zemský prezident jako státní úředník.¹⁶⁰

---

¹⁵⁸RYCHLÍK/RYCHLÍKOVÁ 2016, 59–60; A. Rozsypal dříve působil jako kladenský hejtman. In: POP 2005b, 322

¹⁵⁹RYCHLÍK/RYCHLÍKOVÁ 2016, 60

¹⁶⁰POP 2005b, 330–331

5. Politické strany a hlavní politické otázky

5.1. Všeobecná charakteristika situace po připojení k ČSR

Politická situace na Podkarpatské Rusi byla zcela jiná než v ostatních částech republiky. Největší rozdíl spočíval v tom, že zatímco kořeny některých slovenských a českých stran lze sledovat až do poloviny 19. století, na Podkarpatské Rusi začaly strany vznikat až po roce 1918. Jednalo se o strany nové, nevykrytalizované, jejichž funkcionáři byli často velmi nezkušení.¹⁶¹

Politické směry na Podkarpatské Rusi krátce po připojení k ČSR reprezentovalo na jedné straně Direktorium společně s první Centrální radou, na straně druhé stála Centrální rada A. Beskida založená 9. října 1919. První zmíněný se dá též označit jako směr G. I. Žatkoviče, který se přikláněl k maloruské koncepci – do škol se snažil zavést jazyk lidový, ruština se měla vyučovat pouze na středních a měšťanských školách. Směr A. Beskida naopak považoval Rusíny za součást velkoruského národa a do škol se snažil zavést spisovný ruský jazyk.¹⁶² Československá vláda zpočátku vyhlásila oficiálním jazykem Podkarpatské Rusi jazyk lidový (= rusínský). V polovině 20. let začala ale část ukrajinofilů¹⁶³ za podpory československé vlády prosazovala ukrajinský literární jazyk, proti kterému vystupovali rusofilové a rusínofilové. Jazykový problém měla vyřešit autonomní podkarpatoruská vláda, která ale byla stanovená až na konci 30. let, proto je jazyková otázka jedním z nejdůležitějších témat rusínské politiky 20. let 20. století.¹⁶⁴

Rozdíl oproti českým zemím a Slovensku byl také v mnohočetnosti národností a vyznání. Podle sčítání obyvatel z roku 1921 žilo na Podkarpatské Rusi 599 808 obyvatel. Z nich 372 884 bylo Rusínů, 102 144 Maďarů, 80 059 Židů, 19 737 Čechoslováků, 10 460 Němců a 297 Poláků. K řeckokatolické církvi se hlásilo 332 458 věřících, 93 341 k židovské víře, 60 997 k pravoslaví, 60 277 k reformované evangelické církvi, 55 164 bylo římskokatolického vyznání, 2 267 patřilo k evangelické církvi augšpurského vyznání, 1 174 obyvatel se zapsalo jako ateisté a 830 osob se přihlásilo k jiným církevním společenstvím.¹⁶⁵ Počet národností i náboženských vyznání se později promítl do celkového stranického života.

---

¹⁶¹ BARNOVSKÝ 1997, 83–84

¹⁶² Archiv kanceláře prezidenta (dále jen AKPR), fond KPR – protokol PR (Podkarpatská Rus), (1919)1921–1939 (dále jen f. KPR – protokol PR), k 3, inv. č. 245, Memorandum o Podkarpatské Rusi

¹⁶³ Emigrantů z Ukrajiny bylo na Podkarpatské Rusi asi 3 500. In: KRIVSKIJ 1999, 23

¹⁶⁴ ŽUPAN 1999, 13

¹⁶⁵ ŠVORC 2007, 124–125

Československá republika musela počítat s faktem, že Podkarpatská Rus je zcela politicky neuvědomělá a ve své povaze náchylná ke každé agitaci. Rusínští muži se až na výjimky o veřejný život nezajímali. Představa, že byli ovládáni politickými sympatiemi nebo tradicemi – rusofilskými,¹⁶⁶ ukrajinofilskými¹⁶⁷ či jinými – je mylná. Rozhodující byly především materiální požadavky.¹⁶⁸ Byly pochopitelné, protože na Verchovině nebo v nejhudších částech Podkarpatské Rusi žili Rusíni stále v těžko snesitelných podmínkách.¹⁶⁹

V potaz bylo nutno vzít také několik u nás méně známých faktorů. Rusíni neměli rádi židy, byli na nich ale hospodářsky závislí. Často se k nim uchýlovali i pro radu v otázkách politického nebo osobního charakteru. Podobný vztah měli ke kněžím. Zcela otevřeně o nich hovořili jako o vydrřiduších, lichvářích nebo maďaronech, přesto na ně měli velký vliv. Také rusínský vztah k místní inteligenci byl jiný než u nás. Autochtonní inteligence – rusínská, maďaronská i maďarská – měla zejména v jižní, bohatší části vliv, který uměla zužitkovat ve svůj prospěch.¹⁷⁰

Po připojení k Československé republice se objevilo 18 politických stran a 32 listů, každý agitoval svým způsobem. S výjimkou komunistické strany, která byla poměrně dobře organizovaná a zastoupená, se nejednalo o politické strany v našem slova smyslu. Co se stranictví týkalo, byli Rusíni poměrně flexibilní. Stávalo se, že osoby, které měly o veřejný život větší zájem, byly příslušníky několika politických stran. Vyskytly se i případy, kdy jeden člověk byl ve výkonném výboru více stran, než se na to přišlo a než si byl nucen vybrat jenom jednu z nich.¹⁷¹

Pouze 9 z nově vzniklých stran mělo větší počet členů. Zbylé, méně zastoupené strany se zpravidla opíraly o vliv svých členů. Ti většinou založili novou stranu, pokud se jim ve straně původní nedostalo vedoucího postavení. Podkarpatská inteligence byla

---

¹⁶⁶ Rusofilskými = velkoruskými

¹⁶⁷ Ukrajinofilskými = maloruskými

¹⁶⁸ Jako jeden z příkladů lze uvést příhodu na schůzi pořádané J. Kaminským 16. července 1922, kdy se jeden z přítomných sedláků uvedl, že místní lid nepotřebuje sněm a autonomii, nýbrž chléb a pálenku; ostatní mu přizvukovali, že zná místní lid lépe než J. Kaminský. In: AKPR, fond KPR – protokol T(tajné), 1921–1944 (1953) (dále jen f. KPR – protokol T), sign. T 97/21, Zpráva P. Ehrenfelda kancléři ze dne 1. 8. 1922

¹⁶⁹ NEČAS 1997, 5–6

¹⁷⁰ NEČAS 1997, 6–7

¹⁷¹ NEČAS 1997, 6–7

zvyklá rozhodovat o veřejném životě a také z toho hmotně těžit, proto se snažila udržet si svou původní popularitu.¹⁷²

V roce 1921 působily na Podkarpatské Rusi tyto strany: Rusínská rolnická strana, Nezávislá sociálně-demokratická strana Podkarpatské Rusi, Vesnická republikánsko-zemědělská strana Podkarpatské Rusi, Ruská lidová strana, Karpatoruský zemědělský svaz, Karpatoruská strana práce maloroľníků a bezzemků, Komunistická strana Československa, Spojené strany židovské, Sionisté, Maďarská strana maloroľníků a zemědělců, Maďarská strana práva, Zemská strana křesťansko-sociální, Strana faráře Kosseje, Strana autochtonů, Strana českých socialistů, Strana amerických Rusínů a Maďarská nezávislá sociální demokracie.¹⁷³ Většina všech stran však měla jen velmi malé zastoupení a po čase zanikla. Z toho jasně vyplývá, že nebyl problém novou stranu vytvořit a založit, problematické pro karpatoruské strany ale bylo získat si a udržet podporu voličů.¹⁷⁴

V následujícím přehledu jsou strany rozděleny do čtyř bloků na strany autonomistické, satelitní organizace československých a internacionálních stran, strany maďarské a strany židovské.¹⁷⁵ Německá menšina svou stranu na Podkarpatské Rusi ve 20. letech neměla. V roce 1928 vznikla strana karpatských Němců – Karpatskoněmecká strana (Karpatendeutsche Partei). V době svého vzniku působila na Slovensku, odbočku na Podkarpatské Rusi ale vytvořila až v roce 1935. Na počátku 30. let byla na Slovensku a v Podkarpatské Rusi ustavena ještě Německá lidová strana (Deutsche Volkspartei).¹⁷⁶

5.2. Autonomistické strany

Mezi strany, jejichž hlavním programovým bodem byla autonomie Podkarpatské Rusi, se řadí Ruská rolnická strana, Ruská lidová strana, Karpatoruská strana práce maloroľníků a bezzemků, Karpatoruský zemědělský svaz, Autonomní zemědělský svaz a Autonomní zemědělská strana.

Ve 20. letech byla pro všechny politické strany Podkarpatské Rusi typická snaha vstupovat do koalicí, nebo se spojovat do společných celků. Uvědomovaly si, že pokud

---

¹⁷² NEČAS 1997, 9

¹⁷³ NEČAS 1997, 10

¹⁷⁴ BRANDEJS 2005, 82

¹⁷⁵ Takovéto stranické dělení se vyskytuje nejčastěji, používá jej např. Jan Rychlík nebo Michal Barnovský. In: RYCHLÍK/RYCHLÍKOVÁ 2013, 49–54 a BARNOVSKÝ 1997, 83–93; J. Nečas naopak dělí strany na strany vládní, opoziční a neutrální. In: Národní archiv České republiky (dále jen NAČR), f. Schieszl Josef, JUDr, k 5, Referát J. Nečase po únorovém zájezdu na Podkarpatskou Rus (1923)

¹⁷⁶ PÖSS 2005, 918–921

chtějí silněji prosazovat společné programové body, je nutné spojit síly. Bohužel většina spojených stran neměla dlouhého trvání a rozpadla se zpět na původní subjekty. Ačkoliv prosazovaly autonomii a našly společné body týkající se hospodářských otázek, rozdělovala strany otázka jazyková, rusofilská nebo ukrajinofilské směřování a otázka náboženského vyznání.

Křesťansko-lidová strana Podkarpatské Rusi

Křesťansko-lidová strana Podkarpatské Rusi byla založena v roce 1920 jako *Ruská rolnická strana (Ruska chliborobska partija)*. Předsedou se stal Andrej Toth, sedlák v Dravcích u Užhorodu, tajemníkem a duchovním vůdcem strany byl Michajlo Braščajko (1883–1973). Již v roce 1921 měla strana 64 místních organizací (komitátů). Členskou základnu strany tvořili sedláci, hlásila se k ní také část inteligence. Členové strany pracovali i ve spolku *Prosvita*.¹⁷⁷

Listem strany byl týdeník *Ruská Niva* (1920–1928). Do Ruské Nivy přispíval většinou článků M. Braščajko. Jaromír Nečas (1888–1945) hodnotí Ruskou Nivu jako slušný, loajální k republice, obsahově ale skromný tisk – tematicky byl věnován zájmům strany a osvětovým organizacím Podkarpatské Rusi.¹⁷⁸

Strana tíhla k maloruskému (ukrajinskému) proudu. Obhajovala myšlenku identity Rusínů na Podkarpatské Rusi s Rusíny na Slovensku, v Polsku, Rumunsku a na Ukrajině. Pojem Rusín pro ně byl synonymem pojmu Ukrajinec. Stranu podporoval i řeckokatolický klérus, který však většinou ukrajinskou orientaci odmítal.¹⁷⁹

Hlavními cíli strany byla autonomie Podkarpatské Rusi a sjednocení Rusínů. Za důležité požadovali zavedení volné volby farářů a učitelů podle amerického vzoru, konečné zrušení kobliny a rokoviny a zjednodušení administrativy. Požadovali též, aby každému, kdo vlastní více než 100 katastrálních jiter pozemků, byla půda vyvlastněna ve prospěch chudších obyvatel. Podporován byl zákon o regulaci řek. Za nutnost považovali nový zákon o výměně peněz a progresivním zdanění.¹⁸⁰

---

¹⁷⁷ NEČAS 1997, 10–11; Kulturní spolek Prosvita byl založen 20. 4. 1920 v Užhorodě a sdružoval podkarpatskou inteligenci ukrajinofilské orientace; jeho cílem bylo „odmaďarštit“ rusínskou inteligenci a duchovenstvo, bojovat proti rusofilství a zvyšovat kulturní a národně-politickou úroveň obyvatelstva. In: ŠVORC 2007, 285

¹⁷⁸ NEČAS 1997, 11

¹⁷⁹ NĚMCOVÁ 2005, 961–962

¹⁸⁰ AKPR, f. KPR – protokol PR, k 6, inv.č. 536, Zpráva o průběhu schůze chliborobské strany pořádané dne 8. 3. 1924 v Brodě, okres Iršava

Již na počátku roku 1922 ztrácela Ruská rolnická strana podporu veřejnosti. M. Braščajkovi uškodilo to, že během porad pořádaných v Praze jednal i se zástupci maďarských stran. Účastnil se též porad pod předsednictvím Istvána Kerekese, který byl P. Ehrenfeldem označován za „největšího nepřítele všeho rusínstva“. Chliborobové tím ztratili velké množství přívrženců, kteří proti nim začali otevřeně vystupovat.¹⁸¹

V polovině ledna 1922 se chliborobové stali součástí *Zemědělské autonomní strany*, po jejím rozpadu se opět osamostatnili. V lednu 1923 vstoupila Ruská rolnická strana (na jednáních zastoupena M. Braščajkem) na krátkou dobu do koalice s dalšími rusínskými stranami – s Vesnickou republikánsko-zemědělskou stranou, Karpatoruskou stranou práce, Ruskou lidovou stranou, Autonomní zemědělskou stranou, Ruskou národní radou a s Nezávislou stranou sociální demokracie. M. Braščajko byl šéfredaktorem koaličního deníku *Rusín*.¹⁸²

Na sjezdu 27. února 1923 si strana zvolila nové předsednictvo. Předsedou se stal M. Braščajko, funkce místopředsedů obsadili A. Toth, A. Vološin a Pavel Jacko. Sekretářem strany byl zvolen Vasil Fedinec z Chustu a pokladníkem Viktor Želtvay z Užhorodu.¹⁸³

Strana usilovala o podporu větší československé strany. V Praze se sešli s Antonínem Švehlou (1873–1933) a snažili se navázat spolupráci s Republikánskou stranou zemědělského a malorolnického lidu. Zemědělské křídlo strany vedené M. Braščajkem se snažilo o fúzi s Vesnickou republikánsko-zemědělskou stranou. Agrárníci se k těmto snahám postavili odmítavě a Ruská rolnická strana zahájila jednání s Československou stranou lidovou. A. Vološin se chtěl stát podkarpatoruským Janem Šrámkem (1870–1956).¹⁸⁴ V souladu s ním se snažil organizovat řecko-katolické kněží k provádění politiky loajální k republice. Duchovenstvo obeslal oběžníkem, ve kterém je vyzýval, aby vystoupili ze strany J. Kaminského.¹⁸⁵

V předvolebních vystoupeních roku 1924 prezentoval M. Braščajko svou stranu jako jedinou doopravdy rusínskou stranu, která hájí pouze zájmy místního lidu.

---

¹⁸¹ AKPR, f. KPR – protokol T, sign. T 97/21, Zpráva P. Ehrenfelda z 1. 4. 1922

¹⁸² AKPR, f. KPR – protokol T, sign. T 97/21, Porada politických stran u viceguvernéra dne 22. 1. 1923

¹⁸³ AKPR, f. KPR – protokol PR, k 6, inv.č. 536, Sjezd delegátů chliborobné strany dne 27. 2. 1923. Zpráva o průběhu

¹⁸⁴ NA ČR, f. Schieszl Josef, JUDr, k 5, Referát J. Nečase po únorovém zájezdu na Podkarpatskou Rus (1923)

¹⁸⁵ AKPR, f. KPR – protokol T, sign. T 97/21, Zpráva viceguvernéra P. Ehrenfelda z 15. 12. 1922

Jako důkaz předkládá, že se mu podařilo domluvit výhodnější smlouvu než ministru zemědělství Milanu Hodžovi (1878–1944) při odprodeji části karpatských lesů anglicko-holandské společnosti.¹⁸⁶

Uvnitř strany docházelo k souboji dvou křídel – zemědělského a klerikálního. Soupeření vyústilo roku 1925 v transformaci a přejmenování strany na *Křesťansko-lidovou stranu Podkarpatské Rusi*. Začali též vydávat týdeník *Svoboda* (1925–1938). Vůdčím představitelem strany Křesťansko-lidové strany se stal A. Vološin.¹⁸⁷ Jako klerikální strana se stala Křesťansko-lidová strana Podkarpatské Rusi součástí Československé lidové strany. A. Vološin následně zastával post poslance v letech 1924–1929.¹⁸⁸

Křesťansko-lidová strana Podkarpatské Rusi nadále prosazovala maloruský program zaměřený na autonomii. Na valné hromadě 26. prosince 1926 si zvolili nové předsednictvo. Předsedou strany se stal opět A. Vološin, místopředsedy byli A. Toth, Julij Braščajko (1875–1955) a P. Jacko. Členem strany byl i nadále M. Braščajko.¹⁸⁹

Ruská lidová strana (Russkaja narodnaja partija)

Ruská lidová strana, někdy také nazývána Ruská národní strana, byla založena v květnu roku 1919.¹⁹⁰ Zakladatelem a prvním předsedou strany se stal A. Beskid, ve vedení byli i V. Berecký a F. Rojkovič. V roce 1924 bylo ustanoveno nové vedení strany, neboť A. Beskid byl dosazen na místo druhého guvernéra Podkarpatské Rusi.¹⁹¹ Přestože se osoba A. Beskida těšila na Podkarpatské Rusi velké oblibě a o spolupráci s ním usilovaly strany vládního bloku i strany sdružené J. Kaminským, měla Ruská lidová strana více stoupenců v okolí Prešova než na Podkarpatské Rusi.¹⁹²

Program zaměřený na autonomii požadoval spojení rusínských částí východního Slovenska a Podkarpatské Rusi. Smýšlením se jednalo o velkoruskou stranu – Rusíny považovali za etnikum, které je součástí velkého ruského národa. V duchu proruské orientace odmítali uznání rusínské národní identity. V hospodářské sféře prosazovali

¹⁸⁶ AKPR, f. KPR – protokol PR, k 6, inv.č. 536, Zpráva o schůzi chliborobské strany pořádané dne 10. 3. 1924 v Niž. Sinevíru

¹⁸⁷ NĚMCOVÁ 2005, 961

¹⁸⁸ ŠVORC 2007, 117–118

¹⁸⁹ AKPR, f. KPR – protokol PR, k 9, inv. č. 769, Valná hromada strany křesťansko-národní Podkarp. Rusi v Užhorodě dne 26. 12. 1926

¹⁹⁰ Vznikla z ruské frakce Centrální ruské národní rady. In: RYCHLÍK/RYCHLÍKOVÁ 2013, 50

¹⁹¹ NĚMCOVÁ 2005, 958

¹⁹² NA ČR, f. Schieszl Josef, JUDr, k 5, Referát J. Nečase po únorovém zájezdu na Podkarpatskou Rus (1923)

urychlení pozemkové reformy, snížení daní, výhodnější úvěry, zákaz prodeje zemědělské půdy drobným vlastníkům a sanaci ztrát způsobených válkou.¹⁹³ V létě roku 1921 zažádala strana o povolení vydávání deníku *Karpatskaja Rus*, jehož vydavatelem by bylo užhorodské družstvo v Beskidově vlastnictví. A. Beskid chtěl deníkem vystoupit proti *Ruské zemi* – tisku vydávanému Karpatoruskou stranou práce.¹⁹⁴

Později Ruskou lidovou stranu podporovala národnědemokratická strana, která společně s krajanskými sdruženími v USA financovala tiskový orgán strany – *Národní listy* (*Narodnaja gazeta*). Ve volbách do Národního shromáždění v roce 1929 kandidovala Ruská lidová strana za *Ruský národní blok*. Nikdy se jí nepodařilo získat v senátu nebo parlamentu zastoupení.¹⁹⁵

Karpatoruská strana práce maloroľníků a bezzemků (Karpatorusskaja trudovaja partija melzemel'nych i bezzemel'nych)

Trudová strana byla založena v roce 1919 ruskými emigranty z Haliče a Bukoviny. Členskou základnu tvořilo zejména podkarpatoruské obyvatelstvo pravoslavného vyznání. Vůdčí osobností strany byl Andrej Gagatko (1884–1944), který v letech 1924–1929 zastával post poslance Národního shromáždění. Tiskovým orgánem strany byl týdeník *Russkaja zemlja* (Ruská země).¹⁹⁶

Ve svém programu požadovali zavedení autonomie, ustanovení sněmu Podkarpatské Rusi, zemědělský zákon o úpravě pozemkové reformy, odluku církve od státu a společné právo pro všechny země ČSR. Strana byla velkoruského zaměření. Usilovali o zavedení ruského jazyka do škol a o dosazení ruských úředníků do četnictva a veškerých správních úřadů Podkarpatské Rusi.¹⁹⁷

Strana na svých schůzích vystupovala protičesky. A. Gagatko se měl vyjádřit, že by se Rusíni neměli Čechů bát, neboť za nimi stojí velký ruský národ. Demetr Simulik zašel ještě dále a prohlásil, že Češi sají z Rusínů krev.¹⁹⁸ Kritizovali též české úřednictvo. Ačkoliv uznávali, že se oproti maďarským úředníkům chovají vesměs slušně, vadilo jim, že neznají řeč místních.¹⁹⁹

---

¹⁹³ NĚMCOVÁ 2005, 958

¹⁹⁴ AKPR, f. KPR – protokol T, sign. T 97/21, Zpráva P. Ehrenfelda z 1. 8. 1921

¹⁹⁵ NĚMCOVÁ 2005, 958

¹⁹⁶ NĚMCOVÁ 2005, 959

¹⁹⁷ AKPR, f. KPR – protokol T, sign. T 97/21, Ruská trudovaja partija – schůze v Kajdanově dne 23. 7. 1922

¹⁹⁸ AKPR, f. KPR – protokol T, sign. T 97/21, Karpatoruská trudová strana – důvěrná schůze

¹⁹⁹ AKPR, f. KPR – protokol PR, k 2, inv. č. 122, Svaljava. Veřejná schůze velkoruské strany, 30. 7. 1920

Spolupracovali s Československou stranou národně socialistickou. Do parlamentních voleb v letech 1924 a 1925 sestavovali společné kandidátky. V roce 1923 se spojili s Karpatoruskou republikánskou stranou, po jejím rozpadu o rok později se osamostatnili. Ve 20. letech se snažila etablovat na východním Slovensku. Získala zde ale přízeň jen části inteligence a její úspěchy nebyly výrazné. Od roku 1929 byla strana součástí *Ruského národního bloku* spolupracujícího s Národní demokracií K. Kramáře.²⁰⁰

Karpatoruský zemědělský svaz (Karpatorusskij zemledělčeskij sojuz)

Karpatoruský zemědělský svaz byl založen roku 1920 J. Kaminským – nejvýznamnější osobností strany, Michalem Demkem – hlavním tajemníkem a Vasilem Ryžakem – nominálním předsedou strany. Tiskovým orgánem strany byl *Karpatorusskij věstník* vycházející v letech 1921–1926²⁰¹ a maďarský *Karpati Futár*, jehož redaktorem byl M. Demko. Tajemníky strany byli Josef Mergés, bývalý notář z Iršavy, Egreszi Gyula z Chustu, Ivan Kurtjak (1888–1933) a Jan Kaminský z Velké Sevljuši, mladší bratr J. Kaminského.²⁰²

Svaz požadoval autonomii Podkarpatské Rusi a stanovení hranic se Slovenskem na etnickém principu. Zpočátku se strana profilovala spíše jako karpatoruská, později směřovala více k rusofilskému směru.²⁰³ Existovalo také silné podezření z promaďarské orientace strany. Již v době založení vznikaly pochybnosti o jejím financování. P. Ehrenfeld ve své zprávě z 22. února 1922 vyjadřuje podezření, že by snad strana mohla být placena vládou M. Károlyiho, aby agitovala na území bývalé Ruské krajiny. Časopis *Karpati Futár* se vyznačoval výraznými protičeskoslovenskými sklony, což vedlo k jeho časté cenzuře.²⁰⁴ Na rozdíl od jiných rusínských stran neměl J. Kaminský problém s obsazováním Maďarů do úřednických postů. Podle jeho názoru Maďar bez zaměstnání dělá iredentu, kdežto po dosazení do úřadu na něj lze lépe dohlížet. Otázkou je, do jaké míry je toto tvrzení upřímné.²⁰⁵ Ještě v roce 1921 byl J. Kaminský mezi maďarskými kruhy jediným kandidátem na post guvernéra.²⁰⁶

---

²⁰⁰ NĚMCOVÁ 2005, 959

²⁰¹ NĚMCOVÁ 2005, 960; Karpatorusskij věstník pokračoval i jako tiskový orgán spojené Karpatoruské zemědělské strany. In: AKPR, f. KPR – protokol T(tajné), 1921–1944 (1953), sign. T 97/21, Obnovení strany Karpatoruský zemědělský sojuz; časopis Karpatoruský věstník

²⁰² AKPR, f. KPR – protokol T, sign. T 1/21, Strana Dra. Kaminského – politická činnost – pozorování

²⁰³ NĚMCOVÁ 2005, 960

²⁰⁴ AKPR, f. KPR – protokol T, sign. T 1/21, Strana Dra. Kaminského – politická činnost – pozorování

²⁰⁵ AKPR, f. KPR – protokol T, sign. T 97/21, Zpráva P. Ehrenfelda z 1. 8. 1921

²⁰⁶ AKPR, f. KPR – protokol T, sign. T 97/21, Zpráva P. Ehrenfelda z 24. 4. 1923

Strana byla nejvíce rozšířena v Chustu. Počet jejích členů se k roku 1923 odhadoval na dva až tři tisíce – jednalo se o Rusíny, Maďary, Židy i Němce. Největší zásluhy na tom měl I. Kurtjak, který měl v okrese vliv. Dříve pracoval jako učitel, na místní poměry byl vzdělaný a hovořil jak lidovým, tak maďarským jazykem. Pracoval usilovně v zájmu řecko-katolické církve. Strana zde měla i podporu děkana Ivana Bokšaye. Silné zastoupení měl Karpatoruský zemědělský svaz i v Tiačevě. V okrese Velká Sevljuš měla strana podporu většiny starostů ruských obcí.²⁰⁷

Od 20. let usiloval Karpatoruský zemědělský svaz o vytvoření koalice autonomistických politických stran. V polovině ledna 1922 společně s Karpatoruskou stranou práce, Zemědělskou autonomní stranou a Ruskou rolnickou stranou založili *Ruskou zemědělskou autonomní stranu (Ruska zemľerobska avtonomnaja partija)*. Pro neschopnost spolupráce jednotlivých reprezentantů ukrajinského a ruského směru nemělo toto uskupení dlouhého trvání. Původní politické subjekty obnovily svou samostatnou politickou činnost.²⁰⁸

Ačkoliv se J. Kaminský snažil spojit s jinými stranami, uvědomoval si velmi dobře, že na Podkarpatské Rusi zvítězí ten, kdo přinese hospodářské výsledky. Hospodářskou politiku chtěl dělat sám. I když jednal s Republikánskou stranou zemědělského a malorolnického lidu, prohlašoval, že agrárikům na Podkarpatské Rusi nebude „dělat berana“²⁰⁹.

Z velkých stran jednal o podpoře i s Československou lidovou stranou. Jednání měla nadějný průběh, lidová strana nabízela svazu volnost v záležitostech Podkarpatské Rusi i v organizačních otázkách, požadovala pouze vrchní velení. Dohodě zabránil dr. Emil Slavík. Doufal, že by se strana J. Kaminského přece jen mohla dohodnout se stranou agrární. Jednání mezi nimi byla přerušena poté, co J. Kaminský nabyl dojmu, že s ním agrární strana jedná falešně. Údajně žádali vyloučení J. Kaminského v době, kdy se domlouvalo spojení politických stran Podkarpatské Rusi. Špatný dojem umocnilo i to, že agrární strana přislíbila J. Kaminskému pozvání do Prahy, které nikdy nebylo realizováno.²¹⁰

---

²⁰⁷ AKPR, f. KPR – protokol T, sign. T 97/21, Zpráva P. Ehrenfelda z 24. 4. 1923

²⁰⁸ NĚMCOVÁ 2005, 960

²⁰⁹ AKPR, f. KPR – protokol T, sign. T 97/21, Záznam ze dne 21. 2. 1923

²¹⁰ AKPR, f. KPR – protokol T, sign. T 1/21, Záznam ze dne 8. 6. 1923

V červenci 1923 se stal Karpatoruský zemědělský svaz součástí *Karpatoruské zemědělské republikánské strany*.²¹¹ Ta se ale rozpadla ještě před volbami do Národního shromáždění v roce 1924. J. Kaminský se nakonec k Republikánské straně zemědělského a malorolnického lidu přidal, v letech 1924–1925 byl dokonce poslancem Národního shromáždění. Na konci 20. let se připojil k Autonomnímu zemědělskému svazu, kde založil frakci bojující proti maďarofilství.²¹² Převlékání kabátů okomentoval Vasil Szántkó ze Zemské křesťansko-socialistické strany následovně: „... *Dr. Kaminský byl největším Maďarem, byl komunistou, nyní je Čech, a kdyby přišli negři, začernil by se a byl by negrem.*“²¹³

Kariéru tohoto pozoruhodného „politického chameleona,“ který prošel ruským zajetím během první světové války, rusofilskou frakcí Centrální ruské národní rady, Karpatoruským zemědělským svazem, agrární stranou a Autonomním zemědělským svazem,²¹⁴ zastíňoval jeho vztah k alkoholu, o kterém se všeobecně vědělo. V květnu roku 1923 byl zadržen pro opilství, vpád do cizího bytu, urážku strážce a veřejné násilí.²¹⁵

Autonomní zemědělský svaz (Avtonomnyj zemledělčeskij sojuz)

Autonomní zemědělský svaz vznikl z reprezentantů Karpatoruského zemědělského svazu a Autonomní zemědělské strany nesouhlasících se vznikem Karpatoruské republikánské zemědělské strany. V lednu roku 1924 založili vlastní stranu, jejímž hlavním předsedou byl Ivan Mockoš,²¹⁶ jednatelem I. Kurtjak, hlavním sekretářem Andrej Bródy (1895–1946) a sekretářem M. Demko.²¹⁷

Opoziční politiku vůči J. Kaminskému začali vést I. Kurtjak, A. Bródy a M. Demko již na konci roku 1923. Jejich důvody byly čistě osobní. Požadovali, aby se Béla Risko (1865–?) – bývalý maďarský služný, který ve straně vůbec nebyl, ale připojil se k opozici – stal marmarošským županem. A. Brody by pak zastával místo osobního

---

²¹¹ BARNOVSKÝ 1997, 86–87

²¹² POP 2008, 122

²¹³ AKPR, f. KPR – protokol PR, k 6, inv. č. 533, Žofie – schůze maďarské křesťanské soc. strany dne 24. 2. 1924

²¹⁴ POP 2008, 122

²¹⁵ AKPR, f. KPR – protokol T, sign. T 1/21, Dr. Josef Kaminský – výtržnost, Užhorod dne 12. 5. 1923

²¹⁶ I. Mockoš byl americkým Rusínem a bývalým předsedou Autonomní zemědělské strany, která byla založena v červenci roku 1921. Na Podkarpatskou Rus jej vyslal G. I. Žatkovič, aby hájil jeho politiku a jednal s J. Kaminským. In: AKPR, f. KPR – protokol T, sign. T 97/21, Záznam ze dne 21. 2. 1923

²¹⁷ AKPR, f. KPR – protokol T, sign. T 97/21, Důvěrná schůze Autonomního zemědělského sojuzu v Hustu dne 26. 1. 1924

tajemníka guvernéra, M. Demko by byl tiskovým referentem Civilní správy a I. Kurtjak školním referentem. Jejich požadavky nebyly vyslyšeny, proto přešli do opozice.²¹⁸

J. Kaminskému ale vytýkali to, že pracuje jen „pro sebe, svou slávu a svou kapsu“. Strana zemědělsko-republikánská je zklamala, protože se nedržela svého programu – nesnažila se dost ve věci pozemkové reformy. Rusínům dále hrozilo, že zůstanou bezzemky a půda případně českým legionářům.²¹⁹ S agrární stranou odmítali spolupracovat i z toho důvodu, že nevěřili, že by strana vedená z Prahy mohla rusínským zemědělcům porozumět.²²⁰

Svaz se profiloval jako protičeskoslovenská agrární opozice na Podkarpatské Rusi. Její program byl radikálně autonomistický, požadoval okamžité naplnění saint-germainské mírové smlouvy. Vůdcové strany pod vlivem maďarských nacionalistů chápali autonomii jako přechodnou fázi před opětovným připojením k Maďarsku. Na základě historie pro ně byla Podkarpatská Rus neodmyslitelně s Maďarskem spjata. Pražský centralismus ostře kritizovali.²²¹ I. Kurtjak, A. Brody i M. Demko odmítali složit slib věrnosti Československé republice.²²²

Podobně jako J. Kaminský byl i I. Kurtjak podezřelý z toho, že mu maďarská vláda poskytovala finance k agitačním účelům. V době, kdy byl již poslancem Národního shromáždění, se společně s maďarskou inteligencí scházel v Chustu u římskokatolického faráře Karla Takácse.²²³

Kromě Maďarska podporovali morálně i materiálně novou stranu Řím, Hlinkova slovenská ľudová strana, Maďarská strana křesťansko-sociální a také strana A. Vološina a M. Braščajka. Nová strana sice měla silné reprezentanty i podporu, trpěla ale naprostým nedostatkem členů. Agitovala nejvíce v marmarošské župě.²²⁴

---

²¹⁸ AKPR, f. KPR – protokol T, sign. T 97/21, Obnovení politické strany Karpatoruský zemědělský svaz, 6. 2. 1924

²¹⁹ AKPR, f. KPR – protokol T, sign. T 97/21, Důvěrná schůze Autonomního zemědělského svazu v Hustu dne 26. 1. 1924

²²⁰ AKPR, f. KPR – protokol PR, k 6, inv. č. 547, Zpráva o průběhu schůze zemědělského svazu dne 8. 6. 1924 v Seredné a Lincích

²²¹ NĚMCOVÁ 2005, 960

²²² ŠVORC 2007, 113–114

²²³ AKPR, f. KPR – protokol T, sign. T 97/21, Římskokatolická farář v Chustu Karel Takács, podezření z vyzvědačství, 23. 7. 1926

²²⁴ AKPR, f. KPR – protokol T, sign. T 97/21, Obnovení politické strany Karpatoruský zemědělský svaz, 6. 2. 1924

I. Kurtjak za Autonomní zemědělský svaz kandidoval jako poslanec v letech 1924, 1925 i 1929. Tiskovým orgánem strany byl *Ruskij vestnik*,²²⁵ A. Bródy byl jeho šéfredaktorem. V letech 1924 a 1925 kandidoval Autonomní zemědělský svaz samostatně, později se spojil s národními demokraty. Ve volbách do Národního shromáždění v roce 1929 kandidoval Autonomní zemědělský svaz za *Ruský národní blok*.²²⁶ I. Kurtjak a A. Bródy zastávali post poslanců v Národním shromáždění.²²⁷

I. Kurtjak byl také jedním z československých nositelů papežského vyznamenání Řádu svatého Řehoře Velikého. Udělen mu byl během slavnostní bohoslužby v Chustu dne 20. ledna 1925 za obranu uniátské církve. Mši svatou mající provokativní protičeskoslovenský nádech celebroul kanovník I. Bokšay. Mše se zúčastnil též Koloman Nagy, předseda Maďarské křesťansko-sociální strany a maďarský evangelický reformní kněz Béla Szabó.²²⁸

5.3. Satelitní organizace československých a internacionálních stran

Úměrně s tím, jak přibývalo československých úředníků, pokoušely se na Podkarpatské Rusi usadit i československé strany. Vytvořit zde své odbočky se snažila strana agrární, národnědemokratická, národněsocialistická, živnostenská a lidová. Větší úspěch se podařil jen agrární straně, ostatní vcelku propadly.²²⁹

Československá strana národní demokracie K. Kramáře vytvořila svou vlastní organizaci, ve které bylo zastoupeno téměř výhradně jen české úřednictvo. Podporovala též místní velkoruský směr a spojila se s Autonomním zemědělským svazem, Ruskou lidovou stranou a menší Ruskou národní jednotou Vasila Fedaka v *Ruský národní blok*. Počet voličských hlasů, které toto uskupení získalo, byl nezanedbatelný, Národní demokracie ale musela vynaložit velké finanční prostředky.²³⁰ Z internacionálních stran na Podkarpatské Rusi zakotvily dvě – Komunistická strana Československa a Československá sociálně-demokratická strana dělnická.²³¹

---

²²⁵ Páté číslo Karpatoruského věstníku ze dne 18. 2. 1924 bylo zabaveno; Civilní správa Podkarpatské Rusi nevzala na vědomí oznámení o změně vydavatelství, majetku a redakce, neboť nebylo odesláno legitimní osobou; odvolání bylo zamítnuto a Civilní správa odporovala dalšímu vydávání listu; na Julia Földessiho bylo podáno trestní oznámení. In: AKPR, f. KPR – protokol PR, k 6, inv. č. 547, Karpatoruský věstník – zabavení, Praha dne 15. 4. 1924

²²⁶ NĚMCOVÁ 2005, 960–961

²²⁷ BRANDEJS 2005, 81

²²⁸ NA ČR, f. Předsednictvo ministerské rady (dále jen f. PMR), k 124, Oslava papežského vyznamenání poslance Jana Kurtyáka v Hustu dne 20. 1. 1925

²²⁹ BARNOVSKÝ 1997, 85

²³⁰ SLÁDEK 2005, 597

²³¹ BARNOVSKÝ 1997, 85

Vesnická republikánsko-zemědělská strana Podkarpatské Rusi (Sel'ansko-respublikanskaja zemledělčeskaja partija Karpatskoj Rusi)

V roce 1920 byla založena Vesnická republikánsko-zemědělská strana Podkarpatské Rusi, jejímž předsedou byl Juraj Balogh, sedlák z Velkých Lúček. Fungovala jako sesterská strana Republikánské strany zemědělského a maloroľnického lidu. Hlavní síla seljanské strany spočívala v jejích družstvech ovládajících zemědělskou produkci a v obvodových úřadovnách pro pozemkovou reformu.²³² Strana vydávala celou řadu tiskovin – *Zemedelskaja politika*, *Russkij narodnyj golos*, *Zemlja i volja* (týdeník psaný v ukrajinštině), *Podkarpatské hlasy* (česky psaný týdeník), *Köztársasági* (maďarsky psaný týdeník). Kromě toho byly vydávány odborné časopisy *Hospodar* a *Družstevní věstník*.²³³

Požadavky shrnula strana do memoranda, které 25. dubna 1921 předložila T. G. Masarykovi. Požadovali okamžité obsazení postu guvernéra a provedení voleb do guberniální rady. Následně si přáli vypracování volebního řádu a volby do Národního shromáždění. Po zvolení zástupců do pražské správy se mělo začít s přípravami pro podkarpatoruský autonomní sněm. Řešení náboženské a jazykové otázky považovali za prioritní, proto je měla řešit ještě guberniální rada. Z hospodářských témat bylo pro stranu nejdůležitější urychlené a systematické provedení pozemkové reformy. Nechtěli, aby se pozemková reforma řešila jako doposud bez účasti zemědělců. S tím souviselo také zřízení odboček pozemkového úřadu v každé župě, přizvání zemědělského referátu k problematice a zřízení Zemědělské rady pro Podkarpatskou Rus.²³⁴

Vytvoření Zemědělské rady pro Podkarpatskou Rus se ujal O. Frankenberg, který na Podkarpatskou Rus přijel z pověření agrární strany v únoru roku 1922. Zemědělská rada měla shromáždit slovanské, maďarské i židovské strany a vytvořit prozatímní náhradu sněmu. Rada byla sestavována spíše politicky než odborně, což odporovalo myšlenke zemědělského spolku, na druhou stranu to přinášelo i výhody – rada se měla stát místem, kde by se poprvé sešly všechny strany. Aby bylo zabráněno přepolitizování, měli být v radě kromě volených členů také odborníci (úředníci zemědělského referátu, členové lesní správy aj.). O. Frankenberg byl při vyjednáváních velmi obratný, podařilo se mu získat souhlas všech stran. P. Ehrenfeld vytýkal O. Frankenbergovi, že vytváří

---

²³² RYCHLÍK/RYCHLÍKOVÁ 2013, 51

²³³ JUDLOVÁ 2010, 36

²³⁴ AKPR, f. KPR – protokol PR, k 5, inv. č. 457, Memorandum seljanské strany v Podkarpatské Rusi

druhou vládu a jeho autorita jako viceguvernéra tím trpí.²³⁵ O. Frankenberg měl podporu i karpatoruské odbočky Národní rady československé.²³⁶

Republikánská strana zásadně ovlivnila pozemkovou reformu na území celého Československa, Podkarpatskou Rus nevyjímaje. Vystupovala jako obhájce přidělu zabrané půdy do vlastnictví venkovských obyvatel, čímž získala podporu většiny drobných zemědělců. S pozemkovou reformou se na Podkarpatské Rusi začalo později než v historických zemích, její zavedení mělo příznivý vliv na celý venkov. V období let 1921–1930 značně vzrostl počet obyvatel zaměstnaných v zemědělství, lesnictví a rybářství. Díky pozemkové reformě byla také Podkarpatská Rus prvním územím, kde Židé získali půdu maďarských velkostatkářů. Většina se tak stala venkovskými statkáři. Pozemková reforma rovněž značně posílila soukromé vlastnictví.²³⁷

Po rozpadu Karpatoruské zemědělské republikánské strany, jejímž členem byla od července roku 1923 Republikánsko-zemědělská strana, obnovila strana svou činnost. V roce 1924 se z republikánsko-zemědělské strany stalo *Sdružení ruských zemědělců*. Nejednalo se již o samostatnou politickou stranu, ale o přímou součást Republikánské strany zemědělského a maloroľnického lidu. Ještě v roce 1924 se pod vedením M. Hodži podkarpatoruští agrárníci zapojili do struktur agrární strany na Slovensku pod názvem *Sdružení ruských zemědělců republikánské strany*.²³⁸

V poslanecké sněmovně zastupoval stranu v období 1924–1925 J. Kaminský, v letech 1925–1929 Augustin Štefan a František Králík.²³⁹

Komunistická strana na Podkarpatské Rusi

Mezinárodní socialistická strana Podkarpatské Rusi byla založena maďarskými a židovskými socialisty Józsefem Gátim (1885–1945), Pavlem Törökem (1898–1936) a Belou Illesem v březnu roku 1920. V následujícím roce se stala krajskou organizací *Komunistické strany Československa*.²⁴⁰ V roce 1921 měla strana organizace v nejdůležitějších průmyslových městech – ve Svaljavě, v Perečíně, Mukačevě, Užhorodu, Dolze, Bočkivě i v Solotvině. Díky politické nekonsolidovanosti na

²³⁵ NA ČR, f. Schieszl Josef, JUDr, k 5, Referát J. Nečase po únorovém zájezdu na Podkarpatskou Rus (1923)

²³⁶ NA ČR, f. Národní rada česká, k 148, List prezidentovi z 24. 1. 1923

²³⁷ JUDLOVÁ 2010, 37

²³⁸ NĚMCOVÁ 2005, 959

²³⁹ BRANDEJS 2005, 79

²⁴⁰ BARNOVSKÝ 1997, 85

Podkarpatské Rusi získala strana velký vliv i na venkově. Pomáhaly jí v tom dvě organizace založené v létě 1921 – Svaz zemědělských dělníků a Svaz vojenských invalidů, vdov a sirot Podkarpatské Rusi.²⁴¹

Půdu pro Komunistickou stranu připravila již bolševická radikální agitace po převratu M. Károlyiho v Maďarsku. K šíření bolševismu přispívaly zejména tři okolnosti. Za prvé šlo o spojení maďarského nacionální bolševizmu s bolševizmem třídním. Za druhé se jednalo o majetkové poměry na venkově a volnost demagogické agitace. A za třetí to byly nedostatečnost a neorganizovanost ostatních stran – zejména sociálních demokratů, kteří jediní mohli komunistické straně čelit.²⁴²

Neřízenou agitaci nedělali komunisté jen před volbami – poplašnými zprávami a manipulací zejména venkovského obyvatelstva si připravovali pozici již od začátku. Jednalo se o pověsti, které měly za úkol obyvatelstvo znepokojit, například že hlavní služný v iršavském okresku byl oběšen, služebnictvo propuštěno aj. Mezi rusínskými obyvateli se tyto zprávy šířily velmi rychle. Ze všech stran společně s Autonomním svazem nejvíce štváli obyvatele proti československým četníkům a úředníkům.²⁴³

Byli též velkými kritiky G. I. Žatkoviče a jeho úřadu.²⁴⁴ U příležitosti příjezdu G. I. Žatkoviče svolali generální stávkou v Užhorodě, Perečině a Mukačevě. Delegace strany složená ze Simona Mosese, poslanců Lájose Surányiho (1885–?), Karola Svetlíka (1878–?), Heřmana Tausika (1878–1961) a typografa Revaye z Užhorodu se sešla s guvernérem k vyjednávání. G. I. Žatkovič se zavázal vydat manifest s prohlášením, že bude stát nad stranami a nestranně proti vývinu veškerého obyvatelstva Podkarpatské Rusi. Zároveň deputace požadovala doplnění vládního nařízení z 26. dubna 1920 o to, že se guvernérovi až do zvolení guberniální rady přidá poradní informační sbor. Generální stávka byla po třech dnech ukončena.²⁴⁵

Komunistická strana Podkarpatské Rusi v počátcích přímo nepodporovala žádný jazykový směr, přikláněla se ale spíše k rusofilské orientaci. V polovině 20. let navázala strana styky s Komunistickou stranou Ukrajiny a přehodnotila své směřování. Na rozdíl

---

²⁴¹ NEČAS 1997, 23

²⁴² NEČAS 1997, 24

²⁴³ AKPR, f. KPR – protokol T, sign. T 97/21, Komunistické plány, 12. 4. 1924

²⁴⁴ AKPR, f. KPR – protokol PR, k 2, inv. č. 136, Veřejná schůze internacionální socialistické strany v Užhorodě, 24. 8. 1920

²⁴⁵ AKPR, f. KPR – protokol PR, k 2, Generální stávka proti jmenování Dra. Žatkoviče guvernérem, 25. 6. 1920

od ostatních ukrajinofilů byli podkarpatoruští komunisté ukrajinofilý sovětskými. Budoucnost viděli ve spojení ukrajinských území Polska, Rumunska a Československa s Ukrajinskou sovětskou socialistickou republikou cestou proletářské revoluce.²⁴⁶ Již ze začátku 20. let se na území Podkarpatské Rusi vyskytovala celá řada komunistických agitátorů z Ukrajiny – například Mikuláš Tvoridlo, Vladimír Bičak nebo Michal Novakovský. M. Novakovský byl autorem návrhu ukrajinsko-polské smlouvy na vytvoření autonomní provincie pod polskou svrchovaností, která by zahrnovala východní Halič, část Bukoviny a Podkarpatskou Rus. Všichni jmenovaní byli na základě vyhlášky 7457/13 ze dne 13. srpna 1920 vypovězeni z československého území.²⁴⁷

Podkarpatoruská delegace strany se v roce 1924 zúčastnila II. sjezdu KSČ v Praze a plně zde podpořila bolševizaci strany. Proces bolševizace podkarpatorské odbočky pak odsouhlasil VI. sjezd strany v Mukačevě.²⁴⁸ Tiskovým orgánem strany byl maďarský *Munkás Ujság* redigovaný J. Gátim a rusínská *Pravda* redigovaná Ivanem Mondokem (1893–1941). Mezi karpatoruskými dělníky byl také hojně čtený časopis *Kassai Munkás* a *Bécsi Magyar Ujszág*.²⁴⁹ Významnější poslanci za Komunistickou stranu byli J. Gáti, I. Mondok, P. Török.²⁵⁰

Nezávislá sociálně demokratická strana Podkarpatské Rusi

Sociálně demokratická strana Podkarpatské Rusi byla založena v květnu roku 1920 haličskými emigranty. Až do roku 1930 se jednalo o organizačně samostatnou stranu, fakticky to ale byla odnož Československé sociálně-demokratické strany dělnické.²⁵¹ Roku 1921 se strana přejmenovala na *Nezávislou sociálně demokratickou stranu Podkarpatské Rusi* – zároveň změnila název tiskového orgánu z *Narod na Vpered*.²⁵² Dále strana pro své voliče vydávala česky psaný *Hlas východu* a maďarský *Szabadsgád*.²⁵³

Strana se hned po svém založení ocitla ve vůdčí krizi. Faktickým předsedou byl Jacko Ostapčuk (1873–1959), který jako poslanec sociální demokracie působil ještě ve vídeňském parlamentu a s českými poslanci měl dobré vztahy. Osobní důvody mu ale

---

²⁴⁶ BARNOVSKÝ 1997, 88

²⁴⁷ AKPR, f. KPR – protokol PR, k 3, inv. č. 201, Komunistická propaganda ukrajinských uprchlíků – ukrajinské hnutí v Podkarpatské Rusi, 30. 11. 1920

²⁴⁸ ŠVORC 2007, 111

²⁴⁹ NEČAS 1997, 26

²⁵⁰ BRANDEJS 2005, 80

²⁵¹ BARNOVSKÝ 1997, 85

²⁵² AKPR, f. KPR – protokol PR, k 6, inv. č. 535, Změna titulu časopisu, 11. 4. 1921

²⁵³ ŠVORC 2007, 113

nedovolily se účastnit veřejného života, vedení strany na sebe převzal bývalý major Eugen Puza, který působil v minulosti jako důstojník v rakouské a ukrajinské armádě. Pro stranu mohl být důvodem, proč se jí nepodařilo získat pevnější pozici na venkově a v průmyslových centrech. Měl však plnou podporu G. I. Žatkoviče. E. Puza přibral do výkonného sboru strany i Maďary a snažil se vytvořit stranu II. internacionály.²⁵⁴ Programově strana vycházela z třídního a internacionalistického základu. Neprosazovala autonomii, podporovala ale ukrajínofilský směr. Požadovala rozdělení půdy pracujícím rolníkům, vzdělání v ukrajinském jazyce, svobodu víry pro všechna vyznání.²⁵⁵

Za účelem studia poměrů, reorganizace strany a úpravy jejího poměru k české sociální demokracii a ostatním stranám byla v říjnu 1923 na Podkarpatskou Rus vyslána delegace složená z pražského předsednictva sociálně demokratické strany a zástupců odborových a družstevních organizací.²⁵⁶

V roce 1923 začala sociální demokracie pracovat také v odborných organizacích, které byly až doposud v rukou komunistické strany. Do správy sociálních demokratů se tak například dostala organizace typografů a tabákových dělníků v Mukačevě. Proniknout chtěli i do komunistických enkláv ve Svaljvavě a Bočkově, kde se na svou stranu snažili přetáhnout dělníky z dřevařského průmyslu.²⁵⁷

Kromě J. Ostapčuka a E. Puzy byli mezi významnými členy strany Š. Kločurak, J. Nečas, Julius Husnaj (1893–?), Julian Révay (1899–1979), Chaim Kugel (1896–?) a Jozef Balla (1881–?).²⁵⁸ J. Nečas zastupoval sociálně-demokratickou stranu v poslanecké sněmovně v letech 1924–1929, J. Husnaj pak v následujícím období v letech 1929–1935.²⁵⁹

V roce 1924 se pro vnitrostranické rozpory odtrhla skupina maďarských politiků vedená J. Ballou a vytvořila *Nezávislou maďarskou sociálně-demokratickou stranu*. Protestovala proti tomu, že podkarpatoruská strana má mezi sebou příliš cizinců.²⁶⁰ Program strany se od původního příliš nelišil. Požadoval úpravu platů, provedení

---

²⁵⁴ NEČAS 1997, 12–13

²⁵⁵ ŠVORC 2007, 113

²⁵⁶ NA ČR, f. Schieszl Josef, JUDr, k 5, Zpráva J. Nečase z 6. 10. 1923

²⁵⁷ NA ČR, f. Schieszl Josef, JUDr, k 5, Referát J. Nečase po únorovém zájezdu na Podkarpatskou Rus (1923)

²⁵⁸ ŠVORC 2007, 113

²⁵⁹ BRANDEJS 2005, 78

²⁶⁰ Vadilo jim to, že strana ve volbách kandidovala J. Nečase. In: AKPR, f. KPR – protokol PR, k 6, inv. č. 535, Šelestovo, schůze maďar. soc. dem. nezávislé strany dne 7. 3. 1924, okres Mukačevo

pozemkové reformy, rozdělení lesů mezi obce, zlevnění stavebních míst pro pracující lid, vydání novely zákona o domovské příslušnosti a provedení autonomie podle mírových smluv. Dále měl chudý lid dostávat dřevo zdarma a příchozí úředníci měli ovládat místní jazyk.²⁶¹

5.4. Maďarské strany

Maďarské strany na Podkarpatské Rusi byly pobočkami maďarských stran působících na Slovensku. Obecně se dá říci, že byly tyto strany na Podkarpatské Rusi považovány za nespolehlivý živel, a proto na ně dohlížely bezpečnostní orgány. Řada osob také nemohla dokázat, že má na Podkarpatské Rusi domovské právo nepřetržitě od 1. ledna 1910, proto nebyly považovány za československé občany. Zákon číslo 152/1926 Sb. z. a n., takzvaný Děrerův zákon, sice povoloval Maďarům dlouhodobě usedlým na Podkarpatské Rusi a na Slovensku získat československé občanství, museli ale dokázat politickou bezúhonnost, kterou zkoumaly okresní úřady.²⁶²

Politický systém maďarských stran se zformuloval až po vzniku Československé republiky. Tyto strany protestovaly proti připojení území po tisíce let patřícího Maďarsku. Kromě protestů se snažily vybudovat společnou politickou platformu, případně sjednotit politické spektrum a vytvořit jednu stranu, která by reprezentovala národní pospolitost. V prosinci roku 1920 vznikl šedesátičlenný *Společný výbor spojených opozičních stran na Slovensku a Podkarpatské Rusi* v čele s Bélou Szilaszym. Jeho součástí byly Zemská křesťansko-socialistická strana, Maďarská zemská strana zemědělců a maloročníků, Svaz maďarských stran Podkarpatské Rusi a od roku 1921 také Maďarská strana práva. Kromě maďarských stran patřila do bloku také Spišská německá strana a Německá strana svobodných demokratů. Krize postihla koalici v polovině 20. let. Vzájemná spolupráce mezi maďarskými stranami se ale dále rozvíjela. Do parlamentních voleb se v roce 1929 spojila Maďarská národní strana se Zemskou křesťansko-socialistickou stranou a kandidovaly společně jako *Sjednocená maďarská strana*.²⁶³

G. I. Žatkovič na konci roku 1920 popsal maďarskou politiku následujícími slovy: „... *Maďaři, třebaš navenek se osvědčují spolehlivými a loajálními, provádějí podle mého názoru chytrou, tajnou politiku. Jejich plán je, jak se mně zdá, vyvolávat nejrůznějšími*

---

²⁶¹ AKPR, f. KPR – protokol PR, k 6, inv. č. 535, Tiačevo – Buština, schůze Nezávislé maďarské soc. dem. strany dne 7. 3. 1924

²⁶² RYCHLÍK/RYCHLÍKOVÁ 2013, 52

²⁶³ MAREK 2005, 925–926

*prostředky spory, nedorozumění a nepřátelství nejen mezi Čechy a Rusíny, nýbrž také mezi inteligencí a lidem.*²⁶⁴ Po roce 1919 se též rozšířila fáma, že bude dovoleno, aby Podkarpatská Rus sama určila plebiscitem nebo na autonomním sněmu budoucí státní charakter. Pokud by se podařilo dosáhnout samostatnosti, počítali Maďaři s tím, že by odešli čeští úředníci a na jejich místo by byli dosazeni úředníci maďarští, kteří by převzali správu Podkarpatské Rusi.²⁶⁵

Z maďarských stran působících na Podkarpatské Rusi byly nejvýznamnější dvě – *Zemská křesťansko-socialistická strana* a *Maďarská národní strana*. Obě dvě strany měly podporu v Budapešti.²⁶⁶

Zemská křesťansko-socialistická strana (Országos keresztényiszocialista párt)

Zemská²⁶⁷ křesťansko-socialistická strana působila na území Slovenska a Podkarpatské Rusi od roku 1919. Založena byla 23. listopadu 1919 na sjezdu v Košicích.²⁶⁸ Stranickým předsedou na Podkarpatské Rusi byl István Kerekes, významnou roli hrál též József Epperjesy.²⁶⁹

Program strany ustanovený v roce 1920 se opíral zejména o papežský list *Rerum novarum*, který naznačoval řešení sociálního problému cestou solidarismu. Strana hájila požadavky autonomie Slovenska a Podkarpatské Rusi. Její postoj vůči Československé republice byl negativní, odmítala jakoukoliv spoluúčasť na jejím řízení nebo budování.²⁷⁰

Ústředním tiskovým orgánem strany byl v letech 1919–1925 list *Népakarat* (Vůle lidu). Později jej nahradil *Magyar Hirlap* (Maďarské noviny). K prezentaci názorů spojené maďarské opozice využívala strana též *Prágai Magyar Hirlap* (Pražské maďarské noviny).²⁷¹ Na Podkarpatské Rusi strana vydávala také list *Karpati Naplo*, jehož redaktorem byl J. Epperjesy a antisemitsky laděný *Hatarszéli Ujság* redigovaný knězem Bálínkem.²⁷²

²⁶⁴ NA ČR, f. PMR, k 133, Guvernér Žatkovič předkládá koncept memoranda vládě, 31. 12. 1920

²⁶⁵ NA ČR, f. PMR, k 133, Guvernér Žatkovič předkládá koncept memoranda vládě, 31. 12. 1920

²⁶⁶ BARNOVSKÝ 1997, 85–86

²⁶⁷ Adjektivum „zemská“ vyjadřovalo skutečnost, že strana navázala na činnost stejnojmenné uherské strany založené v roce 1907 A. Geiszweinem a že i nadále pocituje ideové spojení se stejně pojmenovanou stranou v té době působící v Maďarsku. In: RYCHLÍK/RYCHLÍKOVÁ 2013, 52

²⁶⁸ MAREK 2005, 926

²⁶⁹ NEČAS 1997, 29

²⁷⁰ MAREK 2005, 927

²⁷¹ MAREK 2005, 928

²⁷² NEČAS 1997, 29

Před volbami do Národního shromáždění vznikla v březnu roku 1924 krátkodobě *Autonomní strana autochtonního obyvatelstva v Podkarpatské Rusi*. Sdružila Zemskou křesťansko-socialistickou stranu, Maďarskou stranu práva a jiné menší subjekty. Stranu vedl Endre Korláth (1881–1946). Stranické požadavky stály na plné autonomii a zajištění stejných práv pro Maďary jako mají jiné národní menšiny. Sami sebe ale za iredentisty nepovažovali, pouze se reálnou politikou snažili dosáhnout svých cílů. Strana také kritizovala cesty, jakými se Podkarpatská Rus do té doby ubírala.²⁷³

Maďarská národní strana (Magyar nemzet párt)

Maďarská národní strana byla založena jako *Maďarská strana zemědělců maloroľníků (Országos magyar kiskazda és földműves párt)* v únoru roku 1920. Došlo k tomu fúzi menších politických subjektů působících na Slovensku, z nichž nejvýznamnější byla *Zemská osmačtyřicátnická nezávislá roľnická strana*. Na druhém sjezdu strany v roce 1922 změnila své jméno na *Maďarskou zemskou stranu zemědělců, maloroľníků a živnostníků*. V říjnu roku 1925 se přejmenovala na Maďarskou národní stranu.²⁷⁴

Na Podkarpatské Rusi měla strana hlavní sídlo v Berehovu. Místním představitelem strany byl Gábor Bako, berehovský advokát. Dalším významnějším politikem byl Ferencz Egry, statkář z Velkých Gejovců. G. Bako rovněž redigoval *Beregi Hirlap*, hlavní tisk strany na Podkarpatské Rusi.²⁷⁵ Strana také na Podkarpatské Rusi vydávala noviny *Uj Közlöny*. Některá čísla těchto novin byla pro své články zabavována.²⁷⁶ V březnu roku 1927 *Uj Közlöny* a další tisk, např. *Rudé Právo*, rozšířil poplašnou zprávu o dělení Podkarpatské Rusi mezi Maďarsko a Polsko.²⁷⁷

Programově strana obhajovala národní a hospodářské zájmy maďarského obyvatelstva. Vůči československé vládě byla kritická, poukazovala na národnostní útlak. K autonomii Podkarpatské Rusi a Slovenska se ale až do konce 20. let stavěla poměrně vlažně. Prosazovala národnostní samosprávu v hospodářské a kulturní oblasti, která by Maďarům zajistila prosperitu a vzestup v rámci ČSR. Jejich pojetí se ideově blížilo soustavě samosprávních celků švýcarského typu. Až na konci 20. let se stali hlasateli

²⁷³ AKPR, f. KPR – protokol PR, k 6, inv. č. 528, Relace z volební schůze politické organizace Rusínské autonomní strany praobyvatelů, 3. 3. 1924

²⁷⁴ MAREK 2005, 932–933

²⁷⁵ NEČAS 1997, 28

²⁷⁶ AKPR, f. KPR – protokol PR, Časopis „Uj Közlöny“ konfiskace č. 190 z 15. 8. 1923 a „Uj Közlöny“ zabavení, 25. 1. 1924

²⁷⁷ AKPR, f. KPR – protokol PR, k 9, inv. č. 762, Poplašné zprávy o rozdělení Podkarpatské Rusi, v Praze 29. března 1927

maďarského revizionismu.²⁷⁸ Po své cestě na Podkarpatskou Rus v roce 1923 doufal J. Nečas, že by strana na základě svého hospodářského programu mohla v budoucnu spolupracovat s některou ze slovanských agrárních stran.²⁷⁹

Maďarská strana práva (Magyar jógpart)

Maďarská strana práva vznikla 18. září 1921 v Košicích pravděpodobně jako nástupnická strana Maďarské městské strany nebo alespoň s ní byla paralelní, protože měla stejné ambice sdružovat střední podnikatelské vrstvy.²⁸⁰ Zároveň se snažila působit i mezi dělnictvem a na větších městech, která byla pod vlivem komunistické strany.²⁸¹

Maďarská strana práva měla největší iredentistické sklony, J. Nečas ji dokonce označoval za stranu „šovinistickou“. Své přívržence měla zejména ve městech a mezi bohatší venkovskou inteligencí, početně však nebyla příliš silná. Na Podkarpatské Rusi stranu řídil E. Korláth a Desze Zembory. Tiskovým orgánem strany byl *Ruszinskij Magyar Hirlap*.²⁸²

Ve volbách do Národního shromáždění v roce 1924 kandidovala s jinými maďarskými občanskými stranami jako *Autonomní strana autochtonního obyvatelstva v Podkarpatské Rusi*. V roce 1925 se stala součástí Maďarské národní strany. Řadu stoupenců straně odvedla Židovská strana.²⁸³

5.5. Židovské strany

Židovská politická scéna byla na Podkarpatské Rusi rozdělena na dva tábory – ortodoxní a sionistický. Zájmy ortodoxních Židů reprezentovala *Židovská konzervativní strana*, naopak židovské národní sionistické hnutí podporovala *Židovská strana*.²⁸⁴ I přes rozdílné názory se snažily židovské strany integrovat v jednu platformu. Před obecními volbami v roce 1923 vznikla jednotná *Židovská strana Podkarpatské Rusi*. Uvnitř tohoto bloku fungovaly 3 frakce – ortodoxní (Židovská konzervativní strana), sionistická (Židovská občanská strana v Podkarpatské Rusi) a zemědělská (Svaz židovských zemědělců v Podkarpatské Rusi). Vedoucími postavami koalice byli za ortodoxní část Koloman Weiss, za sionisty Alexander Spiegel a za zemědělce Emanuel Guttman.

---

²⁷⁸ MAREK 2005, 933

²⁷⁹ NA ČR, f. Schieszl Josef, JUDr, k 5, Referát J. Nečase po únorovém zájezdu na Podkarpatskou Rus (1923)

²⁸⁰ MAREK 2005, 940

²⁸¹ AKPR, f. KPR – protokol T, sign. T 97/21, Výtah ze situační zprávy Civilní správy Podkarpatské Rusi za leden 1921

²⁸² NEČAS 1997, 29

²⁸³ MAREK 2005, 940

²⁸⁴ CRHOVÁ 2005, 981

Nemělo se jednat jen o předvolební koalici, ale o trvalejší uskupení. Zdálo se, že překonali i rozpor ohledně hebrejských škol, které zřizoval sionistický spolek a které ortodoxní odmítali.²⁸⁵

Před volbami do Národního shromáždění v roce 1925 chtěla s židovskými zemědělci a s ortodoxními vyjednávat československá agrární strana, která jim nabídla, že jeden židovský kandidát se dostane na její kandidátku. Po návratu E. Guttmana, Alexandra Króoa a K. Weisse vypukly v Židovské straně Podkarpatské Rusi ideologické rozpory způsobené sionistickou neústupností.²⁸⁶

Zástupci agrárního a ortodoxního křídla sjednocenou stranu opustili a založili *Židovskou demokratickou stranu*. Kromě židovských zemědělců zaujala i místní židovské elity, které mohly praktikovat politiku bez dozoru českých sionistů. Do voleb šli samostatně bez československé agrární strany. Ideologický rámec straně poskytovala židovská ortodoxie. Sionisté z Židovské strany Podkarpatské Rusi si založili novou *Židovskou lidovou stranu*.²⁸⁷

V září roku 1925 se v Bratislavě ustanovil Ústřední výkonný výbor *Židovské strany*. Židovská strana podporovala sionistické hnutí, za české země byl jejím předsedou Ludvík Singer (1876–1931), za Slovensko Leo Sipoš a za Podkarpatskou Rus Mór Juszkovics.²⁸⁸

Židovská strana byla jediným židovským politickým uskupením působícím na celém území Československé republiky. Než byla roku 1931 založena jednotná Židovská strana, existovaly její dvě pobočky – jedna pro Čechy a Moravu, druhá pro Slovensko a Podkarpatskou Rus. Obě byly koordinovány zemskými organizacemi, pražskou Židovskou národní radou a bratislavským Ludovým zväzom Židov. O vzniku jednotné Židovské strany československé bylo rozhodnuto roku 1929 na základě úspěšné kandidatury Židovské strany historických zemí v koalici s polskými menšinovými stranami ve volbách do Národního shromáždění.²⁸⁹

Program Židovské strany byl orientován na práva a zájmy židovské menšiny. Měla jednak zaručit rovnoprávnost Židů a chránit jejich zájmy, jednak také rozvíjet jejich kulturní a národní svébytnost. Volební programy akcentovaly rovnoprávnost židovského

---

²⁸⁵ BOREK 2003, 89–90

²⁸⁶ BOREK 2003, 91–92

²⁸⁷ BOREK 2003, 92

²⁸⁸ BOREK 2003, 93

²⁸⁹ CRHOVÁ 2005, 969–972

obyvatelstva, jeho sociální a kulturní rozvoj a hospodářskou ochranu míru a pokroku v Československu.²⁹⁰ Strana reprezentovala židovskou inteligenci a dělnictvo. Ideově měla blízko k československé sociální demokracii. Kooperovala s ní v oblasti hospodářské, kulturní i politické. Do voleb ale kandidovali sionisté na Podkarpatské Rusi samostatně.²⁹¹ Tam vydávala Židovská strana týdeník psaný v maďarštině *Zsidó Néplap* (Židovské lidové noviny).²⁹²

V roce 1925 vytvořila opoziční kandidátku Židovské straně *Židovská hospodářská strana*, která byla na Slovensku ustavena měsíc před volbami do Národního shromáždění. Programově i ideologicky byla blízká dřívější Židovské demokratické straně. Kandidátku postavila ve dvou slovenských krajích a na Podkarpatské Rusi.²⁹³

Do prvních zemských voleb v roce 1928 kandidovala kromě Židovské strany také *Republikánská židovská obchodnická a živnostenská strana* Mořice Guttmana. Někdy také bývala nazývána Židovská agrární strana nebo Židovská republikánská strana. Jednalo se o symbiózu obchodníků, podnikatelů s rabínskou honorací. Na Podkarpatské Rusi se republikáni etablovali jako politická židovská většina. Do Národního shromáždění v roce 1929 kandidovali spojení s Židovskou hospodářskou stranou a agrární stranou A. Švehly.²⁹⁴

Existovalo i několik dalších menších stran, které ale neměly tak početné členské zastoupení a voličskou podporu, nebo po krátké době zanikly. Na schůzi 23. listopadu 1924 byla v Mukačevě založena *Jevrejská autonomní strana*. Považovala se za vládní stranu s ambicemi sjednotit židovstvo. V holdovacím telegramu prezidentovi uváděla název Židovská autonomní strana.²⁹⁵ V menším měřítku fungovala *Židovská strana živnostníků*. Chtěla sdružit židovské živnostníky, kterých na Podkarpatské Rusi bylo na 36 000. Jejich program se týkal úpravy živnostenského zákona a licencí.²⁹⁶

Jednou z maďarsko-židovských republikánských stran byla také *Občanská strana*. Založena byla 20. srpna 1923 na schůzi v Berehovu. Počítala s podporou obchodníků a živnostníků, doufala také, že se k nim přidá část členů strany malorolnické

---

²⁹⁰ CRHOVÁ 2005, 972

²⁹¹ BRANDEJS 2005, 78

²⁹² CRHOVÁ 2005, 978

²⁹³ BOREK 2003, 94

²⁹⁴ BOREK 2003, 103–108

²⁹⁵ AKPR, f. KPR – protokol PR, k 6, inv. č. 578, Schůze jevrejské autonomní strany v Mukačevě dne 23. 11. 1924

²⁹⁶ AKPR, f. KPR – protokol PR, k 7, inv. č. 665, Schůze Židovské strany živnostenské v Berehově 8. 11. 1925

a ti, kdo zatím nemají žádnou stranickou příslušnost.²⁹⁷ Na schůzi v Užhorodě dne 25. srpna 1923 byl za předsedu strany zvolen Adolf Szentgyörgy, místopředsedou se stal Josef Szabo. Strana byla vůči republice loajální, jejím cílem bylo sjednotit střední občanskou vrstvu bez ohledu na náboženství nebo národnost. Strana byla založena před obecními volbami a znamenala určité oslabení pro maďarskou opozici a židovské strany.²⁹⁸ Ostatním židovským proudům strana vytýkala, že zneužívají náboženství a jazyk ke stranické agitaci. Vládu kritizovala za to, že podporuje velký průmysl na úkor středního živnostenského stavu.²⁹⁹

5.6. Jednání o vládní většině, autonomii a jazykové otázce

Kruciálním bodem pro podkarpatoruské politické strany bylo dosažení slíbených bodů saint-germainské mírové smlouvy. Mezi 20. a 22. březnem 1922 se v Praze uskutečnila jednání mezi karpatoruskou deputací a E. Benešem. Hlavním bodem jednání byl program vypracovaný meziministerskou komisí a směrnice vztahující se k volbám do obcí a do Národního shromáždění. První den jednal E. Beneš s osmi zástupci rusínských stran, druhý den hovořil se zástupci židovských stran a komunistické strany a třetí den věnoval maďarským stranám. Na závěr byl uspořádán na Pražském hradě čajový dýchánek na počest karpatoruské delegace. E. Beneš na něm pronesl prohlášení, které se později stalo základem stanoviska vlády. Položil důraz na ekonomické body programu. Vláda se také shodla na tom, že k dubnu roku 1922 bude zrušeno stanné právo a preventivní cenzura. K tomu, co podkarpatoruské představitele zajímalo nejvíce – úprava hranic se Slovenskem a autonomie, se vláda vyjádřila jen ve všeobecných frázích.³⁰⁰

Výsledek jednání pochopitelně karpatoruskou delegaci nepotěšil. Vzhledem k tomu, že vláda podle nich pro autonomii nečinila žádné kroky, oddalovala vypsání voleb do sněmu Podkarpatské Rusi a Národního shromáždění, přijaly 22. března podkarpatoruské strany usnesení kritizující vládu za nedostatečné řešení politické krize, která spočívala v tom, že občané byli zbaveni politických práv v zákonodárství a administrativě krajiny. Pod usnesení se podepsaly strany rusínské, maďarské, židovské i odbočka KSČ.³⁰¹

---

²⁹⁷ AKPR, f. KPR – protokol PR, k 6, inv. č. 532, Občanská strana v Beregsázu – založení, 24. 8. 1923

²⁹⁸ AKPR, f. KPR – protokol PR, k 6, inv. č. 532, Občanská strana v Beregsázu – založení, 30. 8. 1923

²⁹⁹ AKPR, f. KPR – protokol PR, k 6, inv. č. 534, Zpráva o schůzi Židovské strany občanské pořádané dne 10. 3. 1924 v Beregsaszu

³⁰⁰ PEJŠA 2016, 180–181

³⁰¹ BARNOVSKÝ 1997, 86

Bylo jasné, že vláda nebude mít na Podkarpatské Rusi pevnou půdu, dokud se zde nevytvoří pevná vládní většina. K jejímu vytvoření bylo třeba sjednotit slovanské strany v jednotný blok. Bylo potřeba zjednodušit poměry mezi nimi a zlikvidovat náboženské a jazykové spory. Program vládní většiny by musel být přijatelný koaličním stranám i pražské vládě. Této harmonie se podle J. Nečase dalo docílit třemi kroky. Za prvé maximálním možným odpolitizováním všeho života a obrácením pozornosti na hospodářské a osvětové stránky Podkarpatské Rusi. Za druhé stanovením určitého postupu v akutních politických otázkách Podkarpatské Rusi. Těmi byly zejména autonomie, otázka hranic, pozemková reforma, poměr k českému úřednictvu na Podkarpatské Rusi, otázka jazyková a úprava náboženských záležitostí. Velmi důležité by při tvoření koalice byly i záležitosti osobního rázu, a to zejména při obsazování úřadů.³⁰²

J. Nečas v roce 1921 předvídal, že vládní většinu by mohla vytvořit sjednocená zemědělská strana v součinnosti s československou agrární stranou, strana sociálně-demokratická ve spolupráci s československou stranou a strana A. Beskida za eventuální spoluúčasti národních demokratů, nebo českých socialistů. Za neutrální nebo loajální opozici považoval sionisty a židovské strany. Naopak v přímé opozici k vládě počítal s maďarskými stranami a bolševiky. Předpokládal, že vládní většina by ve spojení s židy získat až 75 % hlasů.³⁰³

Jeden z prvních pokusů o vytvoření koalice provedl J. Kaminský. Již dříve je zmíněno založení Ruské zemědělské autonomní strany – koalice Karpatoruské strany práce, Zemědělské autonomní strany, Karpatoruského zemědělského svazu a Ruské rolnické strany z ledna roku 1922. Pokus nicméně dopadl neúspěšně. Problematické byly zejména rozdílné pohledy na vývoj jazykové otázky.

V Rakešíně se dne 5. června 1922 konala schůze pořádaná Karpatoruským zemědělským svazem, Podkarpatoruskou stranou práce a Autonomní zemědělskou stranou. Schůze přijala 12bodovou rezoluci, jež požadovala volby do sněmu a Národního shromáždění, odstranění cizích úředníků, ruský jazyk na školách, svobodu náboženství, pozemkovou reformu, úlevy v daňových záležitostech, náhradu škod způsobených Rumunskem, svobodu pěstování tabáku, náhradu za nedoplatky při výměně peněz, odstranění poplatku na trhu v Mukačevě a připojení ruských částí Slovenska k Podkarpatské Rusi. Dr. Stasev za Podkarpatskou stranu práce vyjádřil nutnou potřebu

---

³⁰² NEČAS 1997, 33–37

³⁰³ NEČAS 1997, 36

jedné silné zemědělské strany. Pro spojení všech zemědělců se vyjádřil i Pavel Cider, zástupce agrární strany. Vůči agrární straně měl výhrady A. Bródy, který ji označil za panskou. Z možných spojenců se J. Kaminský vyjádřil proti E. Puzovi, sociálně demokratickou stranu nepovažoval ani za stranu v pravém slova smyslu. Republikánsko-zemědělské straně vytkl, že se z ní stala strana česká, jež si nepřije brzkou autonomii. Strana M. Braščajka³⁰⁴ nemá členskou základnu. Prosazoval, že jedině jeho směr má dostatečnou podporu – až 90 % zemědělců a veškerou inteligenci.³⁰⁵

Už v listopadu roku 1922 J. Kaminský hlásil, že ačkoliv to nebylo ještě oficiálně oznámeno, podařilo se mu sjednotit všechny občanské strany kromě sociálních demokratů. Pro nové uskupení se snažil získat podporu některé z československých velkých stran. Spolupráci mu nabízela slovenská ľudová strana Andreje Hlinky (1864–1938). J. Kaminský považoval za výhodnější spojení s lidovou stranou J. Šrámka, neboť A. Hlinka zamýšlel vytvořit novou klerikální stranu, čímž by ještě narostl počet stran.³⁰⁶

Dne 27. listopadu 1922 se konala v bytě J. Kaminského tajná schůze tzv. direkčního akčního komitétu. Schůze se účastnilo i šest osob zvolených z přípravného výboru rusínského sněmu. Schůzi předsedal J. Kaminský, dále se jí zúčastnili A. Gagatko a I. Mockoš. Projednali společný postup a shodli se na tom, že všechny rusínské strany, které jsou proti centralismu, vytvoří jednotný blok. Při jeho organizaci spoléhali zejména na podporu řecko-katolických kněží. J. Kaminský navrhoval, aby se vydali cestou rusínských amerických spolků a uspořádali světovou demonstraci, jelikož mírová ani pittsburská smlouva nebyly dodrženy. Dále se zavázali do 1. ledna 1923 vypracovat memorandum pro T. G. Masaryka, které chtěli koncipovat jako ultimátum. V memorandu požadovali, aby československá vláda upravila poměry na Podkarpatské Rusi do dvou měsíců, jinak Rusíni převezmou kontrolu do svých rukou. J. Kaminský prohlásil, že pod

---

³⁰⁴ V té době také proti M. Braščajkovi a A. Vološinovi vystupovali noviny J. Kaminského, Karpati Futár; spor mezi nimi měl soudní dohru a na J. Kaminského byla podána žaloba; věc se snažil urovnat I. Kerekes z Maďarské strany křesťansko-sociální. In: AKPR, f. KPR – protokol T, sign. T 97/21, Zpráva P. Ehrenfelda z 17. 2. 1922

³⁰⁵ AKPR, f. KPR – protokol T, sign. T 97/21, Zpráva o odbyté schůzi spojených stran v Rakešíně ze dne 5. 6. 1922

³⁰⁶ AKPR, f. KPR – protokol T, sign. T 1/21, Záznam ze dne 22. 11. 1922; A. Hlinka se pokoušel o založení ľudové strany na Podkarpatské Rusi již v roce 1921; počítal s pomocí římsko-katolických i řecko-katolických farářů a J. Kaminského nebo A. Vološina, jednání ale dopadla neúspěšně. In: NAČR, f. Národní rada česká, k 250, článek Lidových Novin z 15. 5. 1921

maďarským otroctvím měli Rusíni daleko více svobody než nyní.³⁰⁷ K plánované manifestační akci se později rozhodl přidat i A. Beskid a jeho strana.³⁰⁸

Jednání o vytvoření vládní většiny zahájil v lednu roku 1923 P. Ehrenfeld. Vznikla koalice rusínských politických stran – Rusínské rolnické, Vesnické republikánsko-zemědělské strany, Karpatoruské strany práce, Ruské lidové strany prešovské, autonomní strany I. Mockoše, Ruské národní rady a Nezávislé strany sociální demokracie, jež se dohodly na společném postupu a začaly vydávat deník *Rusín*, jehož šéfredaktorem byl jmenován M. Braščajko.³⁰⁹

A. Beskid na jednání zastupoval i opoziční strany (J. Kaminského, A. Gagatku a I. Mockoše). Později se ale ukázalo, že od J. Kaminského nemá A. Beskid zplnomocnění a že si ani sám dostatečně není vědom jednotlivých rozdílů mezi stranami.³¹⁰ Strana I. Mockoše a Karpatoruská strana práce od jednání záhy odstoupily. Do Rusínu nevyslaly své zástupce a spojily se se stranou J. Kaminského. Vládní blok proto nadále tvořila Ruská rolnická strana, republikánsko-zemědělská strana, Ruská lidová strana, Národní ruská rada a strana sociální demokracie.³¹¹

V březnu pak z Rusínu vystoupila i Ruská lidová strana a strana republikánsko-zemědělská. Petr Petrigalla (1886–?) a J. Balogh z republikánsko-zemědělské strany to odůvodnili tím, že Rusín nepíše tak, jak by si přáli, a strana se kloní více v k ruskému jazyku.³¹² Na vině tedy opět byly jazykové rozpory.

Zasedání stran sjednocených J. Kaminským proběhlo 31. ledna 1923. Jednání se zúčastnili J. Kaminský, A. Gagatko, I. Mockoš a také již A. Beskid. Radili se o stávající hospodářské, politické a kulturní situaci na Podkarpatské Rusi a o účasti ve vládním bloku. Přijali 12bodovou rezoluci, ve které od vlády požadovali okamžité vyřešení otázky hranice mezi Podkarpatskou Rusí a Slovenskem. Požadovali alespoň dočasné jmenování guvernéra z řad místních rodáků. Dále chtěli, aby se co nejdříve uskutečnily volby do Národního shromáždění. Odvolání měli být úředníci postrádající všeobecnou důvěru. Řešení jazykové otázky mělo být přenecháno karpatoruským představitelům.

³⁰⁷ AKPR, f. KPR – protokol T, sign. T 97/21, Revoluční sněm v Podkarpatské Rusi

³⁰⁸ AKPR, f. KPR – protokol T, sign. T 97/21, Zpráva P. Ehrenfelda z 2. 1. 1923

³⁰⁹ AKPR, f. KPR – protokol T, sign. T 97/21, Porada politických stran u viceguvernéra dne 22. 1. 1923

³¹⁰ NA ČR, f. Schieszl Josef, JUDr, k 5, Referát J. Nečase po únorovém zájezdu na Podkarpatskou Rus (1923)

³¹¹ AKPR, f. KPR – protokol T, sign. T 97/21, Porady politických stran na Podkarpatské Rusi, zpráva viceguvernéra P. Ehrenfelda z 13. 2. 1923

³¹² AKPR, f. KPR – protokol T, sign. T 97/21, Zpráva P. Ehrenfelda z 31. 3. 1923

V národních školách požadovali výuku místního jazyka podle gramatiky A. Vološina z roku 1919, na středních školách ale měl být zaveden ruský literární jazyk. Požadovali, aby vláda zastavila veškeré subvence spolku Prosvita, jeho divadlu a podobně orientovaným kulturním spolkům. Vláda se též měla postavit za odpovídající zabezpečení veškerého duchovenstva a církevních učitelů. Pozemková reforma se měla uskypšít a provést s ohledem na místní specifika. V rezoluci též požadovali odstranění nezaměstnanosti díky vládním investičním pracím, válečné náhrady, uhrazení škod způsobených výměnou peněz pro nejchudší obyvatele. Jejich posledním požadavkem byla vládní spolupráce při reorganizaci Družstevní jednoty v Užhorodě a podpora družstevního ruchu v kraji.³¹³

Ve větším počtu se opoziční strany 17. února 1923 sešly k jednání s viceguvernérem P. Ehrenfeldem. Za Ruskou lidovou stranu se zúčastnil A. Beskid a Petr Barta, za Karpatoruský zemědělský svaz J. Kaminský, V. Ryžak a I. Kurtjak, za Ruskou zemědělskou autonomní stranu I. Mockoš a Vasil Mockoš. Karpatoruskou stranu práce zastupoval A. Gagatko a Michal Hatrjak. Podle A. Beskida brání sjednocení ruských stran jednak jazykové rozpory, jednak vláda, která podporuje ukrajinoфильskou politiku. E. Beneš ale zastával názor, že československá vláda nemůže podporovat ani ukrajinoфильskou, ani rusofilskou politiku. Čeští filologové se shodli na tom, že jazyk Podkarpatské Rusi se řadí k maloruské skupině, na základě toho také vláda vydala své směrnice. Podle opozičního bloku byla jazyková otázka klíčová a Češi by neměli mít právo se do ní vměšovat. Základním požadavkem je pro ně zrušení generálního statusu a jmenování ruského guvernéra, který má podle mírových ujednání Podkarpatskou Rus zastupovat.³¹⁴

Na schůzi dne 27. února 1923, která se uskutečnila u J. Kaminského, jednali I. Mockoš, A. Gagatko a V. Ryžak o straně chliborobské – vytýkali jí zejména součinnost s Čechy, kteří jsou vládou protěžováni na úkor místních obyvatel. J. Kaminský v únoru jednal i se stranou komunistickou, která jeho návrhy na vytvoření společného bloku zamítla. J. Kaminský dal najevo, že je mu lhostejné, s jakou stranou by se měl spojit. Záleželo mu pouze na tom, kolik osob za stranou stojí.³¹⁵

---

³¹³ AKPR, f. KPR – protokol T, sign. T 97/21, Protokol o zasedání karpatoruských politických stran odbývaného dne 31. 1. 1923 v Užhorodě

³¹⁴ AKPR, f. KPR – protokol T, sign. T 97/21, Protokol o poradě opozičních stran rusínských dne 17. 2. 1923 v kanceláři viceguvernérově

³¹⁵ AKPR, f. KPR – protokol T, sign. T 97/21, Zpráva P. Ehrenfelda z 14. 4. 1923

Z jednání probíhajících v rozmezí ledna až února 1923 podle J. Nečase vyplývá, že spojení slovanských stran brání osoby z Ruska a Haliče, kteří sem přenášejí cizí boje a na Podkarpatské Rusi chtějí vyrovnávat staré východoslovanské spory. Jenom po vyloučení Rusů a Ukrajinců z politického života se podaří tyto spory urovnat. Nemělo by se tak dít pomocí perzekuce a obviňování ruského nebo ukrajinského směru, vláda by měla ale důsledně podporovat jen místní rusínský směr.³¹⁶

K dalšímu jednání s P. Ehrenfeldem se J. Kaminský, A. Beskid, I. Mockoš a A. Gagatko sešli 26. dubna 1923. V memorandu naznačili body, na základě kterých by mohl být vybudován pevný vládní blok. Co se týče požadavku na úpravu hranic se Slovenskem, měl je řešit až sněm a parlament, přesto považovali za nutné již začít s přípravou. V plánovaných anketách o připojení měla být zastoupena rusínská i slovenská administrativa stejně jako obyvatelé konkrétních žup. Dalším bodem bylo jmenování nového guvernéra Podkarpatské Rusi. Vláda jej chtěla jmenovat až po konsolidaci poměrů – to znamená poté, co se uklidní situace mezi slovanskými stranami. Podle A. Gagatky ideální situace již nastala, konsolidaci stran zabránil jen A. Vološin a sociální demokraté, kteří v jazykové otázce nepřijali status quo. Proto zůstali v opozici, zatímco blok J. Kaminského vytvořil většinu a nárokoval si právo na guvernéra ze svých řad.³¹⁷ Trvali také dále na požadavku pozastavení veškerých subvencí opozičním kulturním spolkům, např. Prosvitě. A. Beskid navíc žádal vyhoštění všech Ukrajinců. J. Kaminský popíral svou maďarofilskou orientaci. Politiku orientovanou na velkoruský směr obhajoval tím, že Rusko bude mít v budoucnu velkou moc, a proto je i v zájmu československé vlády, aby rusofilský směr podporovala.³¹⁸

Vzhledem k tomu, že J. Kaminský byl do jisté míry kompromitován minulými událostmi,³¹⁹ chtěl na sebe sjednocení slovanských stran převzít A. Beskid. O svém záměru informoval Kancelář prezidenta republiky na schůzce 23. května 1923.³²⁰ V červnu přijel z Prešova do Užhorodu. Požadoval ale, aby od politiky odstoupil

---

³¹⁶ NA ČR, f. Schieszl Josef, JUDr, k 5, Referát J. Nečase po únorovém zájezdu na Podkarpatskou Rus (1923)

³¹⁷ Vážných kandidátů na post guvernéra bylo 6; J. Kaminský, kandidát Karpatoruského zemědělského svazu s podporou maďarských a židovských strany; P. Petrigalla, kandidát Vesnické republikánsko-zemědělské strany; užhorodský župan dr. Želtvay, zastávající čechofilské linie; Konstantin Hrabar (1877–1938), ředitel Podkarpatoruské banky; M. Braščajko, kandidát Ruské rolnické strany; A. Beskid za Ruskou lidovou stranu. In: NA ČR, f. Schieszl Josef, JUDr, k 5, Referát J. Nečase po únorovém zájezdu na Podkarpatskou Rus (1923)

³¹⁸ AKPR, f. KPR – protokol T, sign. T 97/21, Protokol o politické poradě odbývané v kanceláři viceguvernéra dne 26. dubna 1923

³¹⁹ Například dříve zmíněné zadržení pro opilství a výtržnosti.

³²⁰ AKPR, f. KPR – protokol T, sign. T 97/21, Záznam ze dne 23. 5. 1923

J. Kaminský. To mu – ovšem bez záruk – slíbil A. Gagatko i J. Kaminský. P. Ehrenfeldovi hlásil, že všechny strany sjednotí v jednu během dvou dnů, zpět do Prešova se ale vrátil bez úspěchu.³²¹

Ke sjednocení došlo až na sjezdu karpatoruských zemědělských stran, který se konal v Mukačevě dne 22. července 1923. Fúzí Zemědělského svazu, Autonomní zemědělské strany Podkarpatské Rusi, Karpatoruské strany práce, Vesnické republikánské strany a Ruské lidové strany byl vytvořen nový politický subjekt – *Karpatoruská zemědělská republikánská strana*.³²² Ta následně jednala s Republikánskou stranou českého venkova a v průběhu roku 1923 s ní splynula.³²³

Již dříve bylo dohodnuto, že se stranickým předsedou stane P. Petrigalla a místa pěti místopředsedů obsadí Mikuláš Beskid, J. Balogh, I. Mockoš, D. Simulik, V. Ryžak. J. Kaminskému připadla funkce hlavního sekretáře. Programově se strana držela autonomie Podkarpatské Rusi. Požadovala jmenování guvernéra ještě před volbami, přiřazení rusínských obcí na Slovensku k Podkarpatské Rusi, revizi výměny peněz a úlevy v daňových přepisech. Nový blok se zabýval také jazykovou otázkou – podle programu chtěli do škol zavést „jazyčí“ skládající se z jazyka velkoruského, maloruského a církevně slovanského.³²⁴

P. Petrigalla ale 30. července oznámil školskému referátu, že jazykovou otázku přenechají k řešení sněmu Podkarpatské Rusi a do jeho ustanovení budou respektovat jazykovou výuku tak, jak probíhala před válkou – tedy podle gramatiky A. Vološina z roku 1907. Tento postoj zastávalo i ministerstvo školství a zdejší školský referát.³²⁵

Toto uskupení mělo fungovat jako opora vlády při řešení otázek hospodářského a kulturního charakteru. Mělo také pomoci při stanovování slovensko-rusínských hranic a autonomie Podkarpatské Rusi. V listopadu 1923 byl z příslušníků strany jmenován nový guvernér A. Beskid. Strana nicméně nedokázala překonat vnitrostranické rozpory ohledně jmenování guvernéra a začlenění do československé agrární strany. Spory zapříčinily rozpad strany. V prvních volbách do Národního shromáždění v březnu 1924

---

³²¹ AKPR, f. KPR – protokol T, sign. T 97/21, Zpráva P. Ehrenfelda z 16. 6. 1923

³²² BARNOVSKÝ 1997, 86–87

³²³ AKPR, f. KPR – protokol T, sign. T 97/21, Zpráva P. Ehrenfelda z 1. 11. 1923; Karpatoruské zemědělské republikánské straně toto spojení později vyčítal M. Braščajko; vadilo mu velké propojení s agrární stranou, která v té době byla zapojena do lihové aféry. In: AKPR, f. KPR – protokol PR, k 6, inv.č. 536, Zpráva o schůzi chliborobské strany pořádané dne 10. 3. 1924 v Niž. Sinevíru

³²⁴ AKPR, f. KPR – protokol T, sign. T 97/21, Zpráva viceguvernéra P. Ehrenfelda z 4. 7. 1923

³²⁵ AKPR, f. KPR – protokol T, sign. T 97/21, Zpráva P. Ehrenfelda z 1. srpna 1923

už jednotlivé strany kandidovaly samostatně nebo ve spolupráci s jinými československými stranami.³²⁶

Přestože se blok Karpatoruské zemědělské republikánské strany rozpadl, hrála zemědělská strana na Podkarpatské Rusi dále vůdčí roli. A. Vološin, který se dostal do opozice, označoval A. Švehlu za „vraha autonomie Podkarpatské Rusi,“ protože se nespokojil se součinností politických stran, nýbrž žádal jejich poddanství.³²⁷

---

³²⁶ JUDLOVÁ 2010, 36–37

³²⁷ NAČR, f. Národní rada česká, k 260, Lidové noviny, 24. 9. 1923

6. Volby

Prvním předpokladem pro uskutečnění voleb bylo zrušení vojenské diktatury, k němuž došlo na základě usnesení vlády z 9. ledna 1922.³²⁸ Volební přípravy ale začaly již dříve. 29. února 1920 byly schváleny zákony číslo 123/1920 Sb.³²⁹ a 124/1920 Sb.³³⁰ Na jejich základě bylo stanoveno, že se na Podkarpatské Rusi bude volit 9 poslanců a 4 senátoři. Sídlem krajské volební komise byl stanoven Užhorod.

S volbami také souviselo sestavení volebních seznamů, při němž postupoval notářský úřad podle dohody s místní volební komisí daného volebního obvodu. Obec s více než 5000 obyvateli bylo třeba rozdělit na volební obvody a pro každý volební obvod vystavit voličský seznam po čtyřech stejnopisech zvlášť.³³¹ Do voličských seznamů byli zapsáni ti, kteří měli československé občanství, završili věk dvacet jedna let a alespoň tři měsíce měli bydliště v dané obci.³³²

Voličské seznamy bylo možné reklamovat. První musely obsahovat tisíce chyb, jinak to při místních poměrech ani nebylo možné. Přesto od jejich vyvěšení docházelo jen k minimu stížností, ačkoliv na možnost reklamace byli voliči upozorňováni. Částečně to dokazovalo počáteční nezájem místního obyvatelstva o veřejný život.³³³

Pro nekonsolidovanost poměrů a velký vliv maďarských a promaďarsky orientovaných představitelů veřejného a církevního života docházelo československou vládou k oddalování stanovení termínu prvních parlamentních voleb.³³⁴

O odklad voleb do Národního shromáždění žádaly v lednu 1920 také obě dvě Centrální ruské národní rady, ačkoliv přesně nevysvětlily své důvody.³³⁵ J. Brejcha s jejich požadavkem posunout volby do Národního shromáždění na neurčito nesouhlasil. Obava, že vzhledem k nedostatečnému leteckému a vlakovému spojení bude dodržení zákonných lhůt problematické, byla sice oprávněná, přesto doufal v to, že by bylo možné

---

³²⁸ RYCHLÍK/RYCHLÍKOVÁ 2016, 89

³²⁹ 123/1920 Sb., zákon ze dne 29. února 1920, kterým vydává se řád volení do poslanecké sněmovny. Online z: <https://www.epravo.cz/vyhledavani-aspi/?Id=1704&Section=1&IdPara=1&ParaC=2>. Dostupné k 11. 6. 2019

³³⁰ 124/1920 Sb., zákon ze dne 29. února 1920 o složení a pravomoci senátu. Online z: <https://www.beck-online.cz/bo/chapterview-document.seam?documentId=onrf6mjzgiyf6mjsgqxhazrwfuya>. Dostupné k 11. 6. 2019

³³¹ NAČR, f. PMR, k 133, Vyložení stálých voličských seznamů dne 15. června 1920

³³² NAČR, f. PMR, k 133, Voličské seznam – oprava, Užhorod 29. 4. 1921

³³³ NEČAS 1997, 7–9

³³⁴ ŠVORC 2007, 111

³³⁵ NAČR, f. PMR k 133, Žádost za odložení voleb na Podkarpatské Rusi, 8. 2. 1920

provést volby na Podkarpatské Rusi stejně jako na Slovensku ve lhůtě, která by byla o jeden měsíc prodloužena.³³⁶

Na popud žádosti Centrální ruské národní rady si nechalo ministerstvo vnitra zpracovat zprávu o pravděpodobném výsledku parlamentních voleb, kdyby se v roce 1920 konaly.³³⁷ Podle J. Brejchy se to za dané situace nedalo určit. Podkarpatské Rusi navíc chyběl dostatečný a spolehlivý úřednický aparát, aby volby byly vůbec technicky proveditelné.³³⁸

O nekonsolidovanosti poměrů referovala i o dva roky později karpatoruská pobočka Národní rady české. Situace byla stále tak neustálená, že technické provedení voleb a jiných politických projektů nebylo možné. Pro konsolidaci poměrů bylo důležité, aby byla pevnou rukou vybudována administrativa v československých intencích. V politickém prostředí bylo ještě příliš protislovanské agitace ze strany Maďarů, Němců a židů.³³⁹

Kromě voleb do Národního shromáždění byly po roce 1920 také očekávány volby do guberniální rady. Politické strany si uvědomily, že by si lidé mohli zvolit zástupce ze svého středu, a tím by ztratily na vážnosti. Zaujaly proto ke guberniální radě zamítavé stanovisko. G. I. Žatkovič původně konstituování guberniální rady podporoval, nakonec se ale postavil za politické strany.³⁴⁰ Po rezignaci G. I. Žatkoviče bylo na nich, aby vedly vývoj poměrů a připravily půdu pro ústavní vývoj na tomto území. Z provedení voleb do guberniální rady ale sešlo po jednání karpatoruských politiků a ministerského předsedy E. Beneše koncem roku 1921.³⁴¹

První volby, které se na Podkarpatské Rusi uskutečnily, byly obecní volby na podzim roku 1923.

6.1. Obecní volby

Před volbami bylo nutno brát v potaz rozdíly mezi venkovem a městy. Na venkově se předpokládalo, že volby budou mít čistě místní charakter a ve většině obcí bude sestavena jen jedna kandidátka. Tam, kde se objevovaly spory řecko-katolických a pravoslavných obyvatel, byl očekáván náboženský rozměr voleb a dvě kandidátky. Ani mezi maďarskými stranami se neočekával velký souboj. Situace ve městech byla

---

³³⁶ NAČR, f. PMR, k 133, Žádost za odložení voleb na Podkarpatské Rusi, 19. 1. 1920

³³⁷ NAČR, f. PMR, k 133, Volby v Podkarpatské Rusi, 6. 2. 1920

³³⁸ NAČR, f. PMR, k 133, Volby v Podkarpatské Rusi, 13. 3. 1920

³³⁹ NAČR, f. Národní rada česká, k 148, List E. Benešovi, 12. 1. 1922

³⁴⁰ NAČR, f. PMR, k 133, Guberniální rada Podkarpatské Rusi, 10. 11. 1921

³⁴¹ NAČR, f. PMR, k 133, Provedení voleb do guberniální rady na Podkarpatské Rusi, 3. 1. 1922

komplikovanější. Samostatně se rozhodli kandidovat komunisté a sociální demokraté, ostatní strany se snažily před volbami uzavírat koalice.³⁴²

Na venkově se snažila nejvíce zapůsobit agrární strana. Židovské strany někde vytvořily společné kandidátky, například v Užhorodu, někde kandidovaly samostatně. Maďarské strany byly před volbami částečně oslabeny vlivem občanské strany maďarské, která zastávala loajální postoj k republice. Byla tedy určitá naděje, že by maďarské obyvatelstvo do obecních zastupitelstev zvolilo loajální zástupce.³⁴³

Úhrnný počet všech voličů představoval 286 915 osob – z toho 142 232 žen, 139 725 mužů a 4958 vojáků.³⁴⁴ Z celkového počtu 481 obcí se volby uskutečnily ve 126 z nich. Odevzdáno bylo celkem 102 226 platných hlasů, obsazeno bylo 2391 mandátů.³⁴⁵

V celkovém měřítku zaznamenala největší úspěch Karpatoruská republikánská zemědělská strana. Celkově získala 18 736 hlasů (18,3 % z celkového počtu hlasů) a obsadila 471 mandátů. Druhé místo obsadila komunistická strana s 15 156 hlasy (14,8 %) a 315 mandáty. Za nimi se umístili sociální demokraté s 14 240 hlasy (13,9 %) a 502 mandáty. Maďarská strana maloročníků získala 12 417 hlasů (12,2 %) a 366 mandátů. Dále se strany seřadily takto: rozličná židovská uskupení (7 656 hlasů, 90 mandátů), autonomní strana původních obyvatel (4 410 hlasů, 21 mandátů),³⁴⁶ Ruská rolnická strana (3 287 hlasů, 105 mandátů), Zemská křesťansko-socialistická strana (2 615 hlasů, 39 mandátů), českoslovenští socialisté (2 260 hlasů, 26 mandátů) a Karpatoruská strana práce (468 hlasů, 11 mandátů). Různá lokální a občanská uskupení získala celkem 20 981 hlasů a 445 mandátů.³⁴⁷

Užhorodský magistrát opanovala autonomní strana původních obyvatel (2 313 hlasů a 10 mandátů),³⁴⁸ maďarská a židovská strana (2 102 hlasů, 9 hlasů),³⁴⁹ komunisté (1 909 hlasů a 8 mandátů) a národní socialisté (1 128 hlasů, 5 mandátů). V magistrátním městě Mukačevě zvítězily spojené židovské strany (2 588 hlasů, 13

³⁴² AKPR, f. KPR – protokol T(tajné), 1921–1944 (1953), sign. T 97/21, Zpráva P. Ehrenfelda z 25. 8. 1923

³⁴³ AKPR, f. KPR – protokol T, sign. T 97/21, Zpráva P. Ehrenfelda z 1. 9. 1923

³⁴⁴ NAČR, f. PMR, k 133, Podkarpatská Rus, statistická data voleb do obcí, 1. 9. 1923

³⁴⁵ NAČR, f. PMR k 133, Výsledek obecních voleb na Podkarpatské Rusi, 19. 9. 1923

³⁴⁶ Volně přeloženo; v originálním přehledu výsledků uvedena strana jako „rus. öslagossag autonom. part“ – slovo „öslakosság“ znamená v maďarštině „původních obyvatel;“ tato strana kandidovala na magistrátu v Užhorodě a Mukačevu; může se jednat o „Stranu autochtonů“ nebo uskupení s podobným názvem „Autonomní strana autochtonního obyvatelstva Podkarpatské Rusi,“ které ale existovalo podle zpráv až od roku 1924.

³⁴⁷ NAČR, f. PMR k 133, Výsledek do obecních voleb na Podkarpatské Rusi, 17. 9. 1923

³⁴⁸ Tentokrát v původním přehledu uvedena jako „ruszinszky öslakossagasagautonom.“

³⁴⁹ V původním přehledu uvedena jako „polgári párt és zsidó párt.“

mandátů) a autonomní strana původních obyvatel (2 097 hlasů, 11 mandátů)³⁵⁰ a komunisté (1 632 hlasů, 8 mandátů).³⁵¹

V celkovém výsledku se dá konstatovat vítězství vládních stran. Volby se ve všech obcích odehrávaly v klidu. Bohužel ne všechny úřady jednaly nestranně, vedly proto po volbách sociálně-demokratická strana a Ruská rolnická strana ostrý boj proti Karpatoruské zemědělské republikánské straně.³⁵² Karpati Futár zase psal o změně stávajícího režimu a pádu P. Ehrenfelda. Ani jedno uklidnění poměrů na Podkarpatské Rusi zrovna neprospívalo.³⁵³

Druhé obecní volby proběhly na Podkarpatské Rusi na podzim roku 1927. Velký nárůst zde zaznamenala agrární strana a sociální demokraté. Komunistické straně a Zemské křesťansko-socialistické straně se podařilo udržet si svou pozici pouze ve městech.³⁵⁴

Celkem vzato lze druhé obecní volby hodnotit jako pokrok státoporné myšlenky na Podkarpatské Rusi. Na celém Podkarpatsku bylo odevzdáno na 200 000 hlasů, v tom jsou zahrnuti i voliči z obcí, kde byla pouze jedna kandidátka. Zhruba 80 000 hlasů získala agrární strana, 43 000 hlasů komunistická strana, 20 600 hlasů maďarské strany, 15 300 hlasů sociální demokraté a 15 000 hlasů Autonomní zemědělský svaz. Menších počtů pak dosáhly židovské strany (7000 hlasů), českoslovenští lidovci (3 400 hlasů), občanská strana (4 300 hlasů), českoslovenští národní socialisté a Karpatoruská strana práce (obě strany po zhruba 2 000 hlasech) a živnostníci (1 800 hlasů).³⁵⁵

V Užhorodě získala největší zastoupení Zemská křesťansko-socialistická strana, a to 2 343 hlasů a 11 mandátů. Druzí se umístili komunisté s 2 031 hlasy a 9 mandáty, třetí pozici zaujala židovská spojená strana s 1 350 hlasy a 6 mandáty. Dále se umístila hospodářská skupina s 1 062 hlasy a 5 mandáty, spojené strany vládní (783 hlasů a 4 mandáty), za ní národní socialisté (553 hlasů a 3 mandáty), maloživnostníci (295 hlasů a 1 mandát), živnostenská strana (272 hlasů a 1 mandát). Bez obsazení na magistrátu

---

³⁵⁰ V původním přehledu uvedena jako „maďarská autonomní partaj.“

³⁵¹ NAČR, f. PMR, k 133, Výsledky do obecních voleb na Podkarpatské Rusi, 17. 9. 1923

³⁵² Ruská rolnická strana si již před volbami stěžovala na agitaci ve prospěch Karpatoruské zemědělské republikánské strany, kterou nejvíce prováděl O. Frankenberg a šéf politické správy A. Rozsypal. In: NAČR, f. PMR, k 133, Telegram prezidia Rusínské rolnické strany doručený Prezidiu ministerské rady dne 1. 9. 1923

³⁵³ AKPR, f. KPR – protokol T, sign. T 97/21, Zpráva P. Ehrenfelda z 25. 8. 1923, Zpráva P. Ehrenfelda z 1. října 1923

³⁵⁴ Lidové noviny, 17. 10. 1927

³⁵⁵ Lidové noviny, 18. 10. 1927

zůstaly rusínská sociální demokracie (160 hlasů), Autonomní zemědělský svaz (156 hlasů), strana majitelů domů (97 hlasů) a ruské sojedinění (70 hlasů).³⁵⁶

6.2. Volby do Národního shromáždění

Volby do Národního shromáždění v roce 1924

První volby do Národního shromáždění se na Podkarpatské Rusi konaly 16. března 1924. Jednalo se o doplňovací volby k volbám do Národního shromáždění v roce 1920, ve kterých se volilo v českých zemích a na Slovensku. Pokrývaly volební období od roku 1920 do roku 1925. Podle vládního nařízení ze dne 29. února 1924 číslo 48 Sb. z. a n., bylo ustanoveno, že mandáty budou přidělovány jen těm stranám, jejichž počet hlasů přesáhne 20 000.³⁵⁷

Voliči se museli vypořádat s agitací, která byla oproti volebním bojům v historických zemích nevídaná. Venkovští obyvatelé byli většinou negramotní, a tak se strany potýkaly s problémem, jak jim vyložit něco o politice a volebním programu. Lidé byli navíc zvyklí na agitaci za předchozího maďarského režimu, která spočívala v tom, že se je agitátor snažil uplatit pálenkou. Večerník Práva lidu přinesl zprávu o tom, jak se na agitátora za sociální demokracii lid vrhl, když jim na schůzi pálenku nedonesl. Starosta v místní obci dal lidu za pravdu – žádná strana jim totiž ještě alkohol nedonesla, zatímco v jiných vsích již „šenkovali.“ Domnívali se proto, že jim bylo ukřivděno.³⁵⁸

Pro státoporné strany agitovala i karpatoruská odbočka České národní rady. Protože se strany nedohodly na společné kandidátce a každá z nich šla do voleb samostatně, snažila se karpatoruská pobočka, aby byl alespoň předvolební boj veden slušnou formou. Na podporu stran se rozhodla vydávat letáčky a plakáty.³⁵⁹

Celkem bylo sestaveno 13 kandidátních listin do Poslanecké sněmovny a 12 do Senátu. Do Poslanecké sněmovny kandidovaly tyto strany: Komunistická strana ČSR (v tabulce volebních výsledků pod zkratkou KSČ), Židovská lidová strana (ŽLS), Karpatoruská strana práce maloročníků a bezzemků ve spojení s Československou stranou národně sociální (KSP + ČSNS.), Autonomní strana autochtonního obyvatelstva (ASAO), Republikánská strana maloročníckého a zemědělského lidu Podkarpatské Rusi (RSMZL), Židovská demokratická strana (ŽDS), Sociálně-demokratická strana dělnická na

---

³⁵⁶ Lidové noviny, 15. 11. 1927

³⁵⁷ NAČR, f. PMR, k 133, Podkarpatská Rus; volby do Národního shromáždění; skrutinium, 8. 3. 1924

³⁵⁸ NAČR, f. Ministerstvo zahraničních věcí – výstřižkový archiv, k 1756, Večerník Práva lidu, 8. 4. 1924

³⁵⁹ NAČR, f. Národní rada česká, k 148, Dopis Národní radě československé od karpatoruské odbočky, 22. 2. 1924

Podkarpatské Rusi (SDSDPR.), Ruská rolnická strana (RRS), Autonomní zemědělský svaz (AZS), Nezávislá maďarská sociálně-demokratická strana (NMSDS), Ruská lidová strana (RLS), Občanská strana pro Podkarpatskou Rus v Užhorodě (OS) a Maďarská strana republikánská (MSR). Do senátu kandidovaly stejné strany kromě Maďarské strany republikánské.

Ve volbách do Poslanecké sněmovny bylo odevzdáno celkem 254 200 platných hlasů. V následující tabulce jsou volební výsledky jednotlivých stran seřazené sestupně podle výsledků do Poslanecké sněmovny.³⁶⁰

Strana	Počet získaných hlasů a procent	Počet získaných hlasů a procent
	Poslanecká sněmovna	Senát
KS	100 242; 39,4 %	82 273; 38,7 %
ASAO	28 113; 11,1 %	24 944; 11,7 %
AZS	21 161; 8,3 %	20 015; 9,4 %
SDSDPR	20 998; 8,3 %	16 605; 7,8 %
KSP + ČSNS	20 068; 7,9 %	16 753; 7,9 %
ŽLS	17 941; 7 %	15 850; 7,5 %
RSMZL	15 058; 5,9 %	12 242; 5,8 %
RRS	11 107; 4,4 %	10 717; 5 %
ŽDS	9 914; 3,9 %	5 918; 2,8 %
NMSDS	2 828; 1,1 %	2 364; 1,1 %
RLS	2 780; 1,1 %	2 358; 1,1 %
OS	2 748; 1,1 %	2 477; 1,2 %
MSR	1 242; 0,5 %	Nekandidovala.

Novými poslanci do Národního shromáždění se stali za KSČ J. Gáti, I. Mondok, Nikolaj Sedorjak (1891–1934) a Emanuel Šafranko (1890–1965). Karpatoruskou stranu práce prezentoval A. Gagatko, sociálně-demokratickou stranu J. Nečas, stranu agrární

³⁶⁰ Ročenka Československé republiky 1925, ročník IV., 299

J. Kaminský, Autonomní stranu autochtonního obyvatelstva E. Korláth a Autonomní zemědělský svaz I. Kurtjak. Za komunistickou stranu do Senátu zasedl Ivan Bodnar (1877–1967) a Endre Csehy. Autonomní stranu autochtonních obyvatel zastupoval Ferenz Egry (1864–1945) a Autonomní zemědělský svaz B. Risko.³⁶¹

Masivní vítězství komunistické strany, která získala téměř 40 % ze všech hlasů, a propad agrárníků, vítězů obecních voleb v roce 1923, byli velkým překvapením. A. Rozsypal se domníval, že za vítězstvím komunistů stojí nevzdělanost většiny obyvatel, kteří jen těžko chápali moderní československý volební řád, který se tolik lišil od toho maďarského. Vzhledem k vysokému množství kandidátek vznikl chaos – strany mezi sebou bojovaly a lidé plně nerozuměli tomu, jaký směr ta či ona kandidátka zastupuje. Vzniklých zmatků využila komunistická strana, která lidem slibovala přesně to, co si přáli. Agitátorům byli nápomocni i někteří pravoslavní popové v čele s Benjaminem Fetčenkem. Navíc komunističtí agitátoři agitovali ještě ve volebních místnostech, a i přes protesty vládních zástupců vkládali voličům sami do obálek lístek s jejich kandidátkou. Samozřejmě neagitovala jen komunistická strana. Agitátoři Ruské rolnické strany v Malé Kopani vyhrožovali nepřidělením invalidních požitků těm, kdo nebudou volit jejich kandidátku.³⁶²

O agitační intenzitě také svědčí to, že bylo hlášeno na 455 veřejných schůzí. Komunistická strana jich měla 153 s celkovým počtem asi 21 000 zúčastněných. Sociálně-demokratická strana jich uspořádala 71 s 8 000 posluchači, agrární strana 40 s 5 000 posluchači, Karpatoruská strana práce 29 s 5 000 posluchači a maďarské strany 42 s 5 000 posluchači.³⁶³

Karpatoruský věstník ze dne 27. března 1924 psal o tom, že volby do parlamentu skončily ostudou pro celý karpatoruský národ, protože ruští zemědělci představující většinu národa dali hlas slibům komunistů, Maďarů a maďarónů, čímž pohřbili svou svobodu a svou autonomii na dlouhou dobu. Neúspěch agrární strany spatřoval zejména v rozpadu sjednocených rusínských stran, které se byly schopné sjednotit za účelem jmenování nového guvernéra a vypsání voleb, ale nebyly schopné již spolupracovat dále. Svoboda 3. dubna 1924 referoval o tom, že příčinu 16. března nelze spatřovat jen

---

³⁶¹ Ročenka Československé republiky 1925, ročník IV., 51–55

³⁶² NAČR, f. PMR, k 133, Zpráva o průběhu voleb do Národního shromáždění na Podkarpatské Rusi, 29. 3. 1924

³⁶³ NAČR, f. PMR k 133, Zpráva o průběhu voleb do Národního shromáždění na Podkarpatské Rusi, 29. 3. 1924

v negramotnosti, na vině je i alkoholismus a náboženské boje – normální politický život bez hlubšího života náboženského není možný. A právě náboženství se podle Svobody ocitalo v úpadku.³⁶⁴

Volby do Národního shromáždění v roce 1925

Volby do Národního shromáždění v roce 1925 se odehrály rok a půl po prvních volbách 15. listopadu 1925. Z rozhodnutí vlády se uskutečnily předčasně – původní termín pro volby do Poslanecké sněmovny byl až na jaře roku 1926 a do Senátu v roce 1928.³⁶⁵ Ve volebním kraji XXII. volily také obce Ašvaň a Malé a Velké Rátovce. Byly sice spravovány slovenskými úřady, nacházely se ale na východ od železniční trasy Čop – Užhorod, která tvořila správní mez mezi Slovenskem a Podkarpatskou Rusí.³⁶⁶

Bylo sestaveno celkem 12 kandidátních listin do Poslanecké sněmovny a 10 kandidátek do Senátu. Do Poslanecké sněmovny kandidovala Československá sociálně-demokratická strana dělnická (v tabulkovém přehledu pod zkratkou ČSDSD), Živnostenská strana Podkarpatské Rusi (ŽSPR),³⁶⁷ Komunistická strana ČSR (KSČ), Autonomní zemědělský svaz (AZS), Židovská hospodářská strana (ŽHS), Československá národní demokracie (ČND), Karpatoruská strana práce maloročníků a bezzemků ve spojení s Československou stranou národně sociální (KSP + ČSNS.), Republikánská strana maloročnického a zemědělského lidu Podkarpatské Rusi (RSMZL), Neodvislá komunistická strana ČSR (NKSC), Československá lidová strana (ČSL), Maďarská národní strana (MNS),³⁶⁸ Židovská strana (ŽS). Do Senátu z nich nekandidovala Neodvislá komunistická strana ČSR a Židovská hospodářská strana.

K volbám do Poslanecké sněmovny bylo odevzdáno 245 743 platných hlasů, do Senátu byl celkový počet platných hlasů 208 046. V následující tabulce jsou sestupně seřazeny výsledky jednotlivých stran podle umístění ve volbách do Poslanecké sněmovny.³⁶⁹

---

³⁶⁴ NAČR, f. PMR, k 133, Raport čs. 12 z rusínského tisku na Podkarpatské Rusi

³⁶⁵ KÁRNÍK 2000, 372

³⁶⁶ Volby do Národního shromáždění na Podkarpatské Rusi v roce 1925; vydáno tiskem Civilní správy Podkarpatské Rusi.

³⁶⁷ J. Brandejs ji ve svém přehledu uvádí jako Československou stranu živnostenskou. In: BRANDEJS 2005, 77

³⁶⁸ V přehledu vydaném Civilní správou je strana uvedena jako „Bund der Landw.“ v přehledu J. Brandeje je se stejným počtem hlasů uvedena Maďarská národní strana. In: BRANDEJS 2005, 81

³⁶⁹ Volby do Národního shromáždění na Podkarpatské Rusi v roce 1925; vydáno tiskem Civilní správou Podkarpatské Rusi.

Strana	Počet získaných hlasů a procent	
	Poslanecká sněmovna	Senát
KSČ	75 669; 30,8 %	63 354; 30,5 %
RSMZL	34 916; 14,2 %	34 440; 16,6 %
MNS	29 102; 11,8 %	26 312; 12,6 %
AZS	28 799; 11,7 %	24 614; 11,8 %
ŽS	19 121; 7,7 %	18 803; 9 %
ČSDSD	18 183; 7,4 %	13 863; 6,7 %
KSP + ČSNS	15 571; 6,3 %	14 469; 7 %
ŽHS	11 717; 4,7 %	Nekandidovala.
ČSL	7 402; 3 %	7 031; 3,4 %
ČND	3 074; 1,25 %	3 594; 1,7 %
NKSČ	1 095; 0,45 %	Nekandidovala.
ŽSPR	1 094; 0,45 %	1 444; 0,7 %

V Poslanecké sněmovně za KSČ dále působili J. Gáti, I. Mondok, E. Šafranko. Agrární strana měla dva podkarpatoruské zástupce – A. Štefana a F. Králíka. Za Křesťansko-lidovou stranu se stal poslancem A. Vološin, za sociálně-demokratickou stranu J. Nečas, za Karpatoruskou stranu práce A. Gagatko a za Autonomní zemědělský svaz I. Kurtjak. V Senátu komunistickou stranu prezentoval I. Bodnar a Cyril Reščuk, za maďarskou stranu byl zvolen F. Egry.³⁷⁰

Volby do Národního shromáždění v roce 1929

V pořadí třetí volby do Národního shromáždění se uskutečnily 27. října 1929. Podobu Národního shromáždění určily na období 1929–1935. Na Podkarpatské Rusi bylo do Poslanecké sněmovny vytvořeno celkem 10 kandidátních listin. Kandidovala Komunistická strana Československa (v tabulkovém přehledu pod zkratkou KSČ),

³⁷⁰ Ročenka Československé republiky 1926, roč. V, 309–314

Zemská křesťansko-sociální strana (ZKSS), Německé volební společenství (NVS),³⁷¹ Židovská strana ve spojení se stranami polské menšiny (ŽPS), Československá národně socialistická strana (ČNSS), Československá sociálně-demokratická strana dělnická (ČSDSD), Československá národní demokracie (ČND; v kooperaci s Karpatoruskou stranou práce, Autonomním zemědělským svazem, Ruskou lidovou stranou a Ruským národním sjednocením v takzvaném Ruském bloku), Československá strana lidová (ČSL), Republikánská strana maloroľnického a zemědělského lidu Podkarpatské Rusi (RSMZL) a Československá strana živnostenská (ČSŽ).

Ve volbách bylo odevzdáno 266 324 platných hlasů. V následující tabulce jsou sestupně uvedeny výsledky jednotlivých stran.³⁷²

Strana	Počet získaných hlasů a procent Poslanecká sněmovna	Počet získaných hlasů a procent Senát
RSMZL	77 519; 29,1 %	69 151; 29,3 %
ČND	48 509; 18,2 %	43 968; 18,6 %
KSČ	40 583; 15,2 %	36 383; 15,4 %
ZKSS	30 455; 11,4 %	28 726; 12,2 %
ČSDSD	22 922; 8,6 %	27 815; 11,8 %
ŽPS	16 762; 6,3 %	Nekandidovala.
ČNSS	10 027; 3,8 %	9 610; 4,1 %
ČSL	8 979; 3,4 %	8 184; 3,5 %
ČSŽ	7 348; 2,8 %	8 876; 3,7 %
NVS	3 220; 1,2 %	3 226; 1,4 %

Do Poslanecké sněmovny byli za Republikánskou stranu zemědělského a maloroľnického lidu zvoleni Vasil Ščerecký (1883–1962), Kiril Prokop (1883–?), F. Zajíc. Sociálně-demokratickou stranu zastupoval J. Husnaj, Československou národní

³⁷¹ Spojení Karpatoněmecké strany, Německého svazu zemědělců a Německého pracovního a volebního společenství.

³⁷² Ročenka Československé republiky 1930, roč. IX, 322–323

demokracii I. Kurtjak, maďarskou stranu Karel Hokky (1883–1971) a komunistickou stranu N. Sedorjak. V Senátu usedl za agrární stranu Edmund Bačinský (1880–1945), za Národní demokracii Ilarion Curkanovič (1878–1947). Maďarskou stranu reprezentoval E. Korláth a komunistickou stranu Ivan Lakata.³⁷³

Shrnutí volebních výsledků

V letech 1924–1929 učinila československá státní myšlenka na Podkarpatské Rusi obrovské pokroky. Pokud označíme Republikánskou stranu zemědělského a malorolnického lidu, Československou stranu národně socialistickou, Československou stranu národně demokratickou, Československou stranu lidovou, Židovskou stranu, Židovskou stranu konzervativní, Československou stranu živnostenskou a jejich spojence z řad karpatoruských politických subjektů za vládní strany a Maďarskou národní stranu, Autonomní zemědělský svaz, Komunistickou stranu Československa a Ruský národní blok za opoziční strany, můžeme pozorovat zásadní posun. Zatímco v roce 1924 získaly vládní strany zhruba 40 % všech hlasů a opozice 60 %, v roce 1929 to bylo 64 % pro vládní strany a 36 % pro strany opoziční.³⁷⁴

Z uvedených výsledků vychází, že nejsilnější stranou Podkarpatské Rusi byla Komunistická strana Československa, která zvítězila ve dvou ze tří voleb do Národního shromáždění. Jejímu volebnímu úspěchu napomohlo to, že byla stranou internacionální s jasnou a jednoduchou ideologií, což bylo v chaotickém podkarpatském prostředí důležité. Zároveň ale byla také stranou opoziční a jako taková nenesla odpovědnost za vládní politiku. A také Rusíni – bez ohledu na to, k jakému národnostnímu směru se hlásili – spojovali komunistickou činnost se Sovětským svazem. O něm toho sice moc nevěděli, ale pocit národního souznění a představa, že někde existuje stát, ve kterém nežijí ani chudí, ani bohatí, jim připadala sympatická.³⁷⁵ Na druhou stranu postupné ubývání voličů KSČ může být důsledkem toho, že strana sice měla silnou skupinu agitátorů, kteří byli schopni získat obyvatele na svou stranu, neuměla si pak ale v dlouhodobějším horizontu voliče udržet.

Agrární strana byla druhou nejvýznamnější na Podkarpatské Rusi. V obecních volbách v roce 1923, tedy po spojení s místními stranami, získala 64,4 % mandátů. V následujícím roce, když se od ní rusínské strany odpojily, skončila až sedmá. Pak ale

---

³⁷³ Ročenka Československé republiky 1930, č. IX, 48–52

³⁷⁴ BRANDEJS 2005, 83

³⁷⁵ BARNOVSKÝ 1997, 92

zaznamenala přímo raketový vzestup a volby do Národního shromáždění v roce 1929 vyhrála.³⁷⁶ V souvislosti s agrární stranou je také důležité zmínit, že celorepublikové vítězství straně přinesly právě hlasy ze Slovenska a Podkarpatské Rusi.³⁷⁷

Volby také ukázaly, že podkarpatské obyvatelstvo zajímaly zejména sociálně-ekonomické otázky. O problémy národnostní orientace nebo státoprávního uspořádání se běžní občané zajímali už méně.³⁷⁸

---

³⁷⁶ BARNOVSKÝ 1997, 92

³⁷⁷ KÁRNÍK 2000, 557–559

³⁷⁸ BARNOVSKÝ 1997, 93

7. Náboženské poměry Podkarpatské Rusi

Církevní život na Podkarpatské Rusi prošel v první polovině 20. století složitým vývojem a byl poznamenán konflikty mezi dvěma církevními společenstvími – mezi řecko-katolickou a pravoslavnou církví. Řeckokatolická církev měla na Podkarpatské Rusi dominantní postavení. Pravoslavná církev se naopak do Podkarpatska vracela zpět a znovu se zde na úkor řeckokatolické církve prosazovala. Z toho vyplývalo napětí, které z konfesního konfliktu přerostlo i do problému politického a národnostního – vzájemné soupeření církví se dalo interpretovat jako souboj rusínsko-ukrajinský.³⁷⁹

Pro přehled si znovu připomeňme výsledky sčítání obyvatel z roku 1921, podle něhož žilo na Podkarpatské Rusi 599 808 obyvatel. K řeckokatolické církvi se hlásilo 332 458 věřících, 93 341 k židovské víře, 60 997 k pravoslaví, 60 277 k reformované evangelické církvi, 55 164 bylo římskokatolického vyznání, 2 267 patřilo k evangelické církvi augšpurského vyznání, 1 174 obyvatel se zapsalo jako ateisté a 830 osob se přihlásilo k jiným církevním společenstvím.³⁸⁰

Nejpočetnější zastoupení tedy měla řecko-katolická církev – 55,42 % občanů, k pravoslaví se hlásilo 10,17 %. Podle sčítání obyvatel z roku 1930 žilo na Podkarpatské Rusi 725 537 obyvatel, z nichž 359 166 (49,5 %) se přihlásilo k řeckokatolické církvi a 112 034 (15,44 %) k pravoslaví.³⁸¹ Dá se tedy předpokládat, že pravoslavná církev připravila církev řeckokatolickou o zhruba 5 % věřících.

7.1 Řeckokatolická církev

Na postavení řeckokatolické církve měl velký vliv její vztah k věřícím. Velká část řeckokatolických farářů přijala maďarskou kulturu a pomadžarštila se. Věřící to chápali tak, že se kněží odcizili národu. Vnímali je jako cizí element, oddělený od věřících sociální i národnostní propastí. Odstup od lidových vrstev započal již v 19. století a trval i po připojení k ČSR.³⁸²

Řeckokatoličtí kněží někdy zapomínali na to, že jsou i duchovními rádci, přáteli svěřeného lidu a utěšiteli, nejen přísnými mravokárci a představiteli. Navíc nemuseli dodržovat celibát, občas se tak stávalo, že jim pro starost o rodinu a děti nezbyvalo na věřící tolik času. Byli také až příliš fixováni na hmotné statky. Někdy se stávalo, že farnost

---

³⁷⁹ ŠVORC 2007, 123

³⁸⁰ ŠVORC 2007, 124–125

³⁸¹ ŠVORC 2007, 125

³⁸² ŠVORC 2007, 126

byla kvůli dědictví rozdělena na několik částí. Farníci též museli svým kněžím platit koblinu a rokvinu. V ČSR byly tyto dvě daně zrušeny jako feudální přežitek, vláda ale duchovním neposkytla adekvátní náhradu.³⁸³

V červnu roku 1926 byl v parlamentu přijat kongruový zákon, který kněžím dorovnával roční příjmy do 9 000 Kč. K minimálnímu ročnímu příjmu se přidávalo 972 Kč za každý započatý třetí rok služby. Výchovné se vyplácelo ročně ve výši 1 224 Kč při jednom nezaopatřeném dítěti, 1 800 Kč v případě více dětí. Kněžím, kteří odsloužili 35 let a dosáhli 60 let věku, byla vyplácena penze.³⁸⁴ Církev se ale dále snažila, aby se plat kněžím dorovnal alespoň do platu učitelů čili na 10 000 Kč ročně.³⁸⁵

Mukačevská diecéze se sídlem v Užhorodě měla na 250 farností na Podkarpatské Rusi a 70 farností na východním Slovensku.³⁸⁶ Do roku 1924 zůstal řeckokatolickým biskupem A. Papp, nechvalně známý svými pokusy o maďarizaci řeckokatolické církve. A. Papp odmítl složit slib věrnosti Československé republice. Prohlásil, že slib nesloží, dokud mu nebude zajištěno, že majetek biskupství, který se nachází v Maďarsku, nebude po složení slibu Maďary konfiskován. Ze sedmi členů mukačevské kapituly nechtěl dále slib složit kanovník Karenb, dokud nebude podepsána mírová smlouva s Maďarskem. Kanovník Petr Gebej (1864–1931) odmítal složit slib věrnosti, protože Československá republika nesplnila své slovo a nesjednotila všechny Rusíny.³⁸⁷

Provokativně vystupoval A. Papp také během návštěvy T. G. Masaryka, když se rozhodl nezúčastnit se holdovací deputace. Omluvil se nutnou visitací v marmarošské župě.³⁸⁸ Na cestě byl vítán maďarskými občany bez rozdílu vyznání.³⁸⁹ Československá vláda se snažila A. Pappa odvolat. Jednalo se o komplikovaný krok. Právo jmenovat nové podkarpatoruské biskupy příslušelo původně rakouskému císaři, který byl zároveň i uherským králem, a po zániku Rakousko-Uherska toto právo přešlo na ČSR. Apoštolská

---

³⁸³ ŠVORC 2007, 126–128

³⁸⁴ Zákon kongruový č. 122/1926 Sb. z. a n. ze dne 25. června 1926 o úpravě platů duchovenstva církví a náboženských společností státem uznaných, příp. recipovaných. Online z: <http://spcp.prf.cuni.cz/lex/122-26.htm>, dostupné k 11. 6. 2019

³⁸⁵ ŠVORC 2007, 128

³⁸⁶ ILNICKÝ 2005, 279

³⁸⁷ NAČR, f. PMR, k 124, Správa řec. kat. diecéze mukačevské, složení slibu církevních hodnostářů, 7. 2. 1920

³⁸⁸ AKPR, f. KPR – protokol T, sign. T 97/21, Papp Antonín, biskup v Užhorodě, žádost na odstranění, 19. 9. 1921

³⁸⁹ AKPR, f. KPR – protokol T, sign. T 97/21, Zpráva p. Ehrenfelda z 1. 10. 1921

stolice, která biskupa jmenovala, se musela nejdříve domluvit s československou vládou na kandidátovi. Vatikán A. Pappa odvolal a přesunul do Maďarska.³⁹⁰

Nový biskup P. Gebej byl slavnostně intronizován 31. srpna 1924.³⁹¹ Zdůraznil, že jako biskup bude loajálním a věrným občanem Československa a bude totéž požadovat od jemu podřízeného kněžstva.³⁹² Kvůli problémům s vystavením pasu – A. Papp nebyl držitelem československého občanství – a jiným obstrukcím opustil A. Papp Užhorod až 11. září 1925.³⁹³

P. Gebej si uvědomoval, že pokud by trval na maďarské orientaci církve, stálo by ho to věřící. Kněžím vytýkal, že toho pro věřící dělají málo. Vyzýval je k větší aktivitě, aby se postavili „všichni do služeb všech“. Byl přesvědčený, že pokud to neudělají, národní dějiny je za to jednou jistě odsoudí. Snažil se duchovenstvo navést ke spolupráci s křesťansko-lidovou stranou.³⁹⁴ Pro maďarsky orientovaný klérus ale spíše podporoval Autonomní zemědělský svaz I. Kurtjaka.³⁹⁵

Proti šířícímu se pravoslaví se řecko-katolická církev rozhodla bojovat s pomocí řádu basiliánů, jehož představeným a organizátorem misijních akcí na Podkarpatské Rusi byl Stepan Rešetylo. Biskup také podporoval náboženské organizace orientované zejména na mladé lidi a inteligenci. Trval na tom, aby je kněží zaváděli do svých farností.³⁹⁶

Řád basiliánů sídlil na Podkarpatské Rusi v klášteře u Mukačeva. Po vzniku ČSR přicházeli na Podkarpatskou Rus mniši z Polska. Byli přesvědčeni, že šíření ruského pravoslaví nejlépe zabrání tak, že řeckokatolickou církev „poukrajínští“ a tím posílí její národní charakter tak, jako tomu bylo v Haliči. Podporovali snahu o vytvoření ukrajinského ritu, který by se lišil od obřadu pravoslavné církve. Na Podkarpatsku ale s tímto přístupem narazili na odpor. Ve sporu s pravoslavnými dávali lidé za pravdu popům, že zavádění nového obřadu znamená pouze ukrajinizaci věřících.³⁹⁷

---

³⁹⁰ ŠVORC 2007, 129–130

³⁹¹ A. Ilnický uvádí jako datum uvedení do úřadu 3. 8. 1924. In: Ilnický 2005, 279

³⁹² NAČR, f. PMR, k 124, Intronizace biskupa P. Gebeje, 2. 9. 1924

³⁹³ NAČR, f. PMR, k 124, Arcibiskup Antonín Papp – odjezd z Čsl. republiky, 13. 1. 1926

³⁹⁴ Podílel se s A. Vološinem na memorandu ohledně státní výpomoci kněžím po zrušení koblíny. In: PEKAR 1992, 121

³⁹⁵ ŠVORC 2007, 132–133

³⁹⁶ PEKAR 1992, 123–124

³⁹⁷ ŠVORC 2007, 134–135

7.2 Pravoslavná církev

Státní správa se domnívala, že rychlé šíření pravoslaví na Podkarpatské Rusi má tři důvody. První z nich je důsledek všeobecného vakua, jež vzniklo po skončení první světové války. Situace využili nejrůznější agitátoři pocházející především z Ruska a sledující velkoruské cíle. Tyto živly si přály odtržení Podkarpatské Rusi od ČSR, proto proti Čechům a ČSR tvrdě vystupovaly. Pravoslavné hnutí vyvolaly pod heslem návratu k víře otců. Situace využila také komunistická strana, která – ač ateistická – podporovala zabírání kostelů a far. Pomáhala šířit názor, že úředníci popírající svatá práva nejsou potřební. Mezi pravoslavným obyvatelstvem se snažila šířit bolševické myšlenky, rozeštvávala obyvatelstvo a přivedla si ho k volebním urnám. Mnohé pravoslavné obce volily komunisty.³⁹⁸

A. Rozsypal ve svých zprávách opakovaně zdůrazňoval názor, že pravoslavné hnutí je hnutím náboženským a jako takové nemá nic společného s komunistickou myšlenkou. To, že bylo pravoslaví částečně ve vleku komunistické propagandy, dával A. Rozsypal za vinu zejména málo vzdělaným duchovním, kteří nebyli tak oddaní státní myšlence. Místo toho, aby věřící uklidňovali, přispívali k rozvíření situace. Přesto tvrzení o bolševizaci pravoslavné církve nelze paušalizovat, protože ačkoliv některé pravoslavné obce většinou volily komunisty, nebylo tomu tak ve všech případech.³⁹⁹

Druhým důvodem pro expanzi pravoslavného hnutí je chování řeckokatolických kněží v minulosti. Maďarsky orientovaný klérus v mnohých případech zůstal nakloněn Maďarsku i po připojení k ČSR. Kněží se dříve podíleli na rusínském útisku, a proto je pochopitelné, že se poválečná vlna obrátila i proti nim.⁴⁰⁰

Část věřících se proti uniátským kněžím postavila i ze sociálních a osobních důvodů. Velký problém vzájemných vztahů představovalo placení koblíny a rokoviny, jež bylo vnímáno jako pozůstatek roboty a omezování osobních svobod. Většina obyvatel na Podkarpatské Rusi byli chudí zemědělci, proto pro ně odvádění takových dávek bylo problematické. Pravoslavná církev se jim jevila jako alternativa, která odstranila to špatné a zachovala to dobré, co v církvi hledali.⁴⁰¹ Po válce navíc měli obyvatelé problém církevní dávky platit, protože utrpěli velké majetkové škody. Chudší věřící se proto

---

³⁹⁸ MAREK/LUPČO 2013, 162

³⁹⁹ AKPR, f. KPR – protokol T, sign. T 97/21, Pravoslavné hnutí na Podkarpatské Rusi, vztah k bolševictví, 3. 6. 1924

⁴⁰⁰ MAREK/LUPČO 2013, 162

⁴⁰¹ MAREK/LUPČO 2013, 163

zadlužovali. Někteří duchovní vymáhali celkové pohledávky jdoucí do desetitisíců, například ve Velkém Bočkově se jednalo asi o 280 000 Kč. Farář v Drahově požadoval zhruba 80 000 Kč.⁴⁰²

Hnutí za obnovení pravoslaví nebylo podloženo dogmaticky, protože věroučným základům rozuměl málokdo a místní, zpravidla konzervativní lidé by ještě mohli mít pocit, že se jedná o zcela nové náboženství. Rusíni, kteří pravoslaví přijali, mnohdy ani nevěděli, že přijímají jiné náboženství. Jejich představy o náboženství souvisely s prováděním obřadů a ty byly stejné jak u řeckých katolíků, tak u pravoslavných.⁴⁰³

Pravoslaví záhy narazilo na problém s nedostatkem kněží. Většina řeckokatolických kněží totiž své vyznání nezměnila tak, jako tomu bylo u Rusínů ve Spojených státech amerických. Zpočátku se noví kněží, kteří pocházeli z řad učitelů, středoškolařů, nebo dokonce i kostelních zpěváků, vzdělávali v přípravných kurzech. Z důvodu časového nedostatku byly ale tyto kurzy poměrně krátké a nemohly plně nahradit kněžské vzdělání. Později se pravoslavní představitelé vzdělávali v Bělehradě.⁴⁰⁴

Československá vláda dala podnět k tomu, aby vznikaly nové náboženské obce, zatím ale bez zapojení do širších náboženských struktur.⁴⁰⁵ Jurisdikční příslušnost Podkarpatské Rusi nebyla ze začátku pevně daná. Srbská pravoslavná církev se přihlásila s požadavkem spravovat podkarpatoruské náboženské jednotky a vyslala své biskupy, aby pomohli s místní organizací. Šlo jim také o to, aby se na Podkarpatskou Rus nerozšířila cařihradská nebo ruská jurisdikce.⁴⁰⁶

V roce 1921 byl synodem srbské pravoslavné církve na Podkarpatskou Rus vyslán nižší biskup Dositej (1878–1945), který měl pomoci s organizačními záležitostmi – vyřešit uznání pravoslavné církve na Podkarpatské Rusi československou vládou, vytvořit oficiální registraci pravoslavných farností, založit mužské a ženské kláštery, udržet jednotu mezi pravoslavnými a připravit pravoslavné duchovní. Uspěl částečně,

---

⁴⁰² AKPR, f. KPR – protokol T, sign. T 97/21, Pravoslavné hnutí na Podkarpatské Rusi, vztah k bolševictví, 3. 6. 1924

⁴⁰³ ŠVORC 2007, 135–137

⁴⁰⁴ ŠVORC 2007, 137. Přípravné kurzy trvaly pouhých 6 měsíců. In: AKPR, f. KPR, k 7, inv. č. 627, Pravoslavné hnutí na Podk. Rusi; zřízení duchovní konsistoře v Hustu, 26. 1. 1925

⁴⁰⁵ Obecně převládá názor, že úpravu náboženských poměrů na Podkarpatské Rusi by měl řešit místní kompetentní sněm nebo místní správní orgány; když se však kompetentní grémium nepodařilo ustavit, ozývaly se hlasy požadující zásah z Prahy. In: MAREK/LUPČO 2013, 164

⁴⁰⁶ ŠVORC 2007, 139

protože v letech 1921–1926 navštívil ČSR jen několikrát a zajímal se zejména o církev československou.⁴⁰⁷

Místní pravoslavné duchovenstvo začalo volat po vlastním biskupovi, který by mezi nimi žil a pomáhal jim řešit naléhavé problémy spojené s organizací a zvládnutím pravoslavného hnutí. Byly učiněny celkem tři pokusy o zvolení si vlastního archijereje – dva v roce 1922 a jeden v roce 1924, všechny ale selhaly pro vnitřní spory mezi duchovními.⁴⁰⁸

V Praze vzniklo pravoslavné centrum s cílem založit vlastní samostatnou pravoslavnou církev. Na podzim roku 1921 se duchovního vedení českých pravoslavných ujal archimandrita Sawatij (1880–1959) a počátkem roku navázal kontakty s duchovními na Podkarpatské Rusi. Zde získal podporu zástupců 18 vesnic, kteří se rozhodli přijmout jeho návrhy a distancovat se od srbské církve. Na jednáních s nimi jej zastupoval Miloš Červinka (1863–1936). Sawatij i M. Červinka vyslali na Podkarpatskou Rus celou řadu misionářů a kněží.⁴⁰⁹

Sawatij byl vysvěcen na biskupa konstantinopolským patriarchou Meletijem IV. (1871–1935), který zároveň vydal dekret o vytvoření samostatného československého arcibiskupství, pod které budou spadat všichni věřící. Tím ale naznačil, že by československá pravoslavná církev spadala pod cařihradskou, nikoliv pod srbskou jurisdikci, kterou preferovala většina věřících a československá vláda.⁴¹⁰

Zápas o jurisdikční příslušnost na Podkarpatské Rusi do té doby doutnal pod povrchem, po roce 1923 se ale rozhořel naplno. Spory srbské a cařihradské jurisdikce ovlivňovaly pravoslavný vývoj území téměř čtvrt století.⁴¹¹ Sawatij reprezentoval zájmy konstantinopolské církve. Do Buštiny svolal sjezd, kde byla pod vedením kněze Ivana Černavina ustanovena vlastní biskupská rada, která měla cařihradskou jurisdikci podpořit. Obdobný sjezd byl svolán i biskupem Dositejem do Chustu, na něm se měli sjednotit zastánci pravoslaví pod srbskou jurisdikcí.⁴¹²

---

⁴⁰⁷ MAREK/BUREHA/DANILEC 2009, 83

⁴⁰⁸ MAREK/BUREHA/DANILEC 2009, 83

⁴⁰⁹ MAREK/BUREHA/DANILEC 2009, 84–86

⁴¹⁰ ŠVORC 2007, 141

⁴¹¹ MAREK/BUREHA/DANILEC 2009, 88

⁴¹² ŠVORC 2007, 142; V Chustu byla také 2. 10. 1924 vytvořena konzistoř; nestalo se tak ale podle statutu Karlovických, který stanovuje, že členy konzistoře by měli být i laici. In: AKPR, f. KPR – protokol PR, k 7, inv. č. 627, Pravoslavné hnutí na Podk. Rusi; zřízení duchovní konsistoře v Hustu, 26. 1. 1925

Jurisdikční spor se dostal na mezinárodní úroveň, československá vláda 12. ledna 1924 jednala s královstvím SHS. Na základě jednání stanoveno, že srbská církev bude ve vztahu k Československé obci pravoslavné vystupovat jako církev mateřská.⁴¹³ Dále bylo dohodnuto, že Československá pravoslavná obec bude z územního hlediska rozdělena na československou pravoslavnou církev pro Čechy a Slováky a pravoslavnou církev Podkarpatské Rusi. Arcibiskup Sawatij se s výsledky jednání nikdy nespokojil, československá vláda mu musela roku 1926 zakázat vměšování se do církevních záležitostí na Podkarpatské Rusi. Navzdory tomu zde jeho příznivci zůstali.⁴¹⁴

Na základě bělehradských jednání byla ustanovena podkarpatoruská eparchie, z historických důvodů pojmenovaná jako mukačevská. V roce 1929 byla vytvořena Ústava mukačevské eparchie, která vstoupila v platnost roku 1930. Základní jednotkou eparchie byla parochie (= farnost), duchovní správa byla svěřena knězi neboli parochovi, kterému pomáhali jáhni či diákonci. Věřící v rámci parochie byli povinni platit církevní daň a jiné poplatky. Volení členové se jednou za rok scházeli k projednání důležitých záležitostí v rámci takzvaného parochiálního shromáždění členů církevní obce, kterému předsedala rada starších. Eparchie se dělila na čtyři protopresbyteriáty, které spravovaly parochie v okolí. Velký význam byl také přikládán monastýrům (klášterům). Mezi nejvýznamnější patřil klášter v Ize.⁴¹⁵

V roce 1926 byl odvolán biskup Dositej pro jeho protivládní vystupování⁴¹⁶ a na Podkarpatskou Rus přišel novosadsko-bačský biskup Irinej (1884–1955) spolu s jeromonachem Damaskinem (1892–1969), který se později stal prvním stálým biskupem Podkarpatské Rusi. Usadili se v Užhorodu.⁴¹⁷

Biskup Irinej vypracoval ústavu karpatoruské pravoslavné církve, založil duchovní konzistoř v Ize a pro Rusíny vydobyl právo přestupovat od řeckokatolické církve k pravoslaví.⁴¹⁸ V Chustu v roce 1929 založil bohoslovecké kurzy pro nové kněží.

---

⁴¹³ Srbská jurisdikce se zde prosadila i proto, že po zániku Rakouska-Uherska a rakouské a uhersko-srbské církve převzala srbská církev její nástupnictví. In: ŠVORC 2007, 138

⁴¹⁴ ŠVORC 2007, 142–143

⁴¹⁵ ŠVORC 2007, 133–140

⁴¹⁶ Biskup Dositej spolupracoval s Alexejem Gerovským (1883–1972), který v roce 1925 podal jihoslovanským státním orgánům a srbské pravoslavné církvi memorandum podkarpatoruských pravoslavných, ve kterém si stěžoval na útisk pravoslavných ze strany ČSR; požadoval zjednání nápravy, jinak věc předá k řešení Společnosti národů; celou záležitost pak řešily československé orgány s vyslancem Království SHS a jejich ministerstvem zahraničních věcí; Dositej se poté stal nežádoucí osobou. In: MAREK/LUPČO 2013, 217–219

⁴¹⁷ ŠVORC 2007, 143

⁴¹⁸ Proti usnadnění přestupu z jedné církve do druhé vystupoval samozřejmě např. A. Vološin. In: AKPR, f. KPR – protokol PR, k 4, inv. č. 332, Záznam ze dne 20. 3. 1922

V roce 1928 byl srbskou pravoslavnou církví vyslán nový delegát, Serafim Ivanovič, který se po zvolení biskupským výborem srbské pravoslavné církve stal biskupem.⁴¹⁹

V témže roce československá vláda podepsala s Vatikánem *Modus vivendi*, na jehož základě musela pravoslavná církev navrátit kostely a fary zpět církvi řeckokatolické. To vyvolalo novou vlnu napětí, kterou ministr zahraničních věcí E. Beneš označil za národní tragédii Rusínů. Pravoslavná církev začala se stavbou kostelů. Než byly stavební práce dokončeny, sloužily se někdy bohoslužby pod širým nebem.⁴²⁰

V roce 1929 byla přijata nová ústava pravoslavné církve na Podkarpatské Rusi. Nový organizační statut nebyl konzultován a připomínkován podkarpatoruskými duchovními. Ke schválení ji nedostala ani srbská církev jako garant vývoje pravoslaví v Československu. Později proti němu také protestovala.⁴²¹

Zájmy pravoslavné církve také hájila Karpatoruská strana práce maloročníků a bezzemků. A. Gagatko podal jako poslanec několik interpelací ve prospěch řešení náboženské situace v zemi. Byl pro přijetí srbské jurisdikce a pro bezprostřední úpravu poměrů prostřednictvím celostátně platných legislativních norem. Styky s A. Gerovským udržoval také I. Kurtjak, jeho poměr k pravoslaví byl ale negativní.⁴²²

Na schůzi 2. dubna 1925 byla založena *První autonomní strana pravoslavná Podkarpatské Rusi*. V jejím čele stál Vladimír Krátký, bývalý tajemník agrární strany v Chustu.⁴²³ Strana fungovala alespoň nějakou dobu ve spojení s Neodvislou komunistickou stranou ČSR. Program byl koncipovaný tak, aby mohl vstoupit i „proletář, který je bezvěrcem“. V první řadě šlo o ochranu řeckovýchodní církve a reformu zákonodárství v tomto ohledu. Strana požadovala stejné postavení pro řeckokatolické i řeckovýchodní kněží a pozemkovou reformu. Hlásila se k autonomii Podkarpatské Rusi, jako úřední jazyk podporovala místní rusínštinu. Posledním bodem jejího programu byla sociální ochrana pracujícího lidu před kapitalisty a buržoazií.⁴²⁴ Strana vyvíjela činnost ještě v roce 1929, stála ale na samém okraji politického dění.⁴²⁵

---

⁴¹⁹ ŠVORC 2007, 143

⁴²⁰ ŠVORC 2007, 143–144

⁴²¹ ŠVORC 2007, 144

⁴²² MAREK/LUPČO 2013, 233

⁴²³ AKPR, f. KPR – protokol PR, k 7, inv. č. 682, Založení První autonomní strany na Podk. Rusi – oznámení, 13. 5. 1925

⁴²⁴ AKPR, f. KPR – protokol PR, k 7, inv. č. 682, Schůze První autonomní pravoslavné strany na P. Rusi v Sekernici a Krajnikově dne 11. 10. 1925

⁴²⁵ MAREK/LUPČO 2013, 223

7.3 Spory mezi uniaty a pravoslavnými

Důvody, proč přestupovalo řecko-katolické obyvatelstvo k pravoslavné církvi, již známe. Tento fenomén byl ale spojený s jedním problémem, který je v předchozím textu pouze naznačen. Jednalo se o zabírání řeckokatolických majetků pravoslavnými věřícími a o nejrůznější výtržnosti s tím spojené. Zabírány byly kostely, pozemky, farnosti a hřbitovy.⁴²⁶ Spory vznikaly například i ohledně používání zvonů. Ze zpráv vyplývá, že nejbouřlivější situace v tomto ohledu byla v letech 1920–1922.

Jako jeden z příkladů násilného zabránění kostela lze uvést incident v Bedevlji u Terešvy ze dne 16. 6. 1922. Pravoslavní obyvatelé násilím zabrali kostel s farou a faráře vystěhovali. Nábytek mu naložili na vozy a odvezli asi čtyři kilometry od vesnice. Když přijeli četníci, posbírali farářův majetek a odvezli jej zpět, cestu k faře jim zastoupil dav asi 300 osob. Lidé četníkům hrozili násilím a házeli po nich kamením. Četníci dav rozehnali a pro podezření z dalšího útoku nechali faru přes noc hlídat. Zraněny byly dvě osoby.⁴²⁷ V obci Uгла, kde větší část obyvatel přestoupila k pravoslaví, se věřící zmocnili klíčů od kostela a nechali jej překřtít na pravoslavný. Klíče pak odmítali vrátit zpět.⁴²⁸

Pravoslavní také vystupovali, pokud do jejich obce přijel na vizitaci někdo z řecko-katolické církve. Když 21. září 1921 přijel na pouť v Boranově A. Papp, dostavil se i značný počet řeckovýchodních věřících, kteří na procesí pokřikovali „fuj, pryč s Maďary, my je tu nechceme“. Došlo i na házení kamenů. Zajímavé je, že z pozdějších řečí pravoslavných vyplynulo, že jim vadil A. Papp nejvíce proto, že odmítl přivítat T. G. Masaryka při jeho návštěvě Podkarpatské Rusi.⁴²⁹

Někde se záležitosti ohledně kostelů podařilo vyřešit částečným kompromisem – například v Tereblje byla o velikonočních svátcích pravoslavným k užívání propůjčena budova školy.⁴³⁰ Ve Velkých Lúčkách se dokonce řeckokatoličtí i pravoslavní obyvatelé domluvili na simultánním užívání kostela. To bohužel ale odmítl schválit biskup A. Papp.⁴³¹

⁴²⁶ Existuje několik zpráv o tom, že zejména rodiče pohřbívali své děti na řeckokatolických kostelech, když nebyla jiná možnost. In: AKPR, f. KPR – protokol, k 4, inv. č. 325, Tabelární přehled pravoslavné agitace, 9. 2. 1922

⁴²⁷ AKPR, f. KPR – protokol T, sign. T 97/21, Násilné vystěhování nemovitosti faráře Kosseye v Bedevlji, 19. 6. 1922

⁴²⁸ AKPR, f. KPR – protokol T, sign. T 97/21, Výtah ze situační zprávy za únor 1921

⁴²⁹ AKPR, f. KPR – protokol PR, k 4, inv. č. 325, Tabelární přehled pravoslavné agitace, 9. 2. 1922

⁴³⁰ AKPR, f. KPR – protokol PR, k 3, inv. č. 239, Terebla pravoslavní hnutí, 6. 6. 1921

⁴³¹ AKPR, f. KPR – protokol T, sign. T 97/21, Výtah ze situační zprávy za únor 1921

Na základě soudních nálezů byly některé řeckokatolické kostely navráceny ještě před podpisem Modu Vivendi mezi Svatým stolcem a Československou republikou.⁴³² K řešení sporů vydal školský referát normativní výnos 4116–23. Náboženské spory spadaly do příslušnosti administračních úřadů, jejichž první instancí byl hlavnoslužnovský úřad. Na něj byla podávána žádost o zahájení sporu. Náboženské spory všeho druhu se nesměly vyřizovat ex officio, nýbrž vždy jen administrativní cestou. V každé záležitosti muselo být stranám vydáno písemné rozhodnutí, proti kterému bylo možné se odvolat.⁴³³

Jednalo-li se o předání kostela, musela podávající strana, komitét řeckovýchodní církve, současně nebo dodatečně předložit seznam věřících v obci. Pokud v obci byla zastoupena i řeckokatolická církev, musela i ona doložit seznam svých věřících v daném místě. Při předávání farních pozemků bylo třeba nejdříve přihlídnout k tomu, nejsou-li v pronájmu. Představitel věřících pak osobně ručil za správné hospodaření a nakládání s předanými nemovitostmi a pozemky. V případě užívání hřbitovů bylo prioritní pokusit se o shodu mezi církvemi. Pokud to nešlo a pozemek hřbitova byl ve správě řeckokatolické církve, bylo třeba, aby byl zřízen obecní hřbitov. Na zvonění zvonů například za zemřelého měl právo každý, kdo se na koupi zvonů podílel. Proto i pravoslavní mohli nechat zvonit v řeckokatolickém kostele. Řeckokatoličtí duchovní za to požadovali poplatky, které u pravoslavných mohly být o 10–15 % vyšší.⁴³⁴

Od četnictva bylo požadováno, aby v případě sporů postupovalo takticky, aby nevytvářelo dojem, že jedná zaujatě. Neporušoval-li spor veřejný pořádek, měli četníci zachovat naprostou neutralitu a do sporu vůbec nezasahovat. Pokud by se k porušení pořádku schylovalo, měli četníci věc řešit domluvou. Pokud by domluva nepomohla, měli celou záležitost nahlásit hlavnímu služnému, aby oprávněný úřad mohl přistoupit k řešení problému.⁴³⁵

---

⁴³² AKPR, f. KPR – protokol T, sign. T 97/21, Zpráva P. Ehrenfelda z 31. 3. 1923

⁴³³ AKPR, f. KPR – protokol T, sign. T 97/21, Pokyny k prozatímnímu rozřešování náboženských sporů, doplněk k normativ. výnosu č. 4116–23, 31. 3. 1924

⁴³⁴ AKPR, f. KPR – protokol T, sign. T 97/21, Pokyny k prozatímnímu rozřešování náboženských sporů, doplněk k normativ. výnosu č. 4116–23, 31. 3. 1924

⁴³⁵ AKPR, f. KPR – protokol T, sign. T 97/21, Pokyny k prozatímnímu rozřešování náboženských sporů, doplněk k normativ. výnosu č. 4116–23, 31. 3. 1924

7.4. Ostatní vyznání

Církev izraelská

Co do počtu věřících, byl judaismus třetím nejrozšířenějším vyznáním na Podkarpatské Rusi. Počet židovského obyvatelstva a příslušníků izraelské církve úplně nekorespondoval – ne všichni Židé se k židovské národnosti hlásili, povětšinou se zapsali jako Maďaři. Nejvíce židovských věřících, téměř polovina, žilo v Mukačevu. Větší zastoupení měli také v Užhorodu a v okrese Tiačevo a Chust. Na Podkarpatské Rusi žila jedna čtvrtina židovského obyvatelstva celé ČSR a na celé Podkarpatské Rusi bylo pouze 9 obcí, kde nežil ani jeden žid. Většina izraelitů byla ortodoxních, měli celkem 22 náboženských obcí s rabínem. Neologičtí izraelité měli jen jednu náboženskou obec v Užhorodě.⁴³⁶

Po vzniku ČSR si židé na Slovensku i Podkarpatské Rusi začali budovat vlastní církevní organizace. Na Slovensku vznikla *Organizace autonomních ortodoxních židovských obcí*, jejíž ústava byla schválena 14. dubna 1920 výnosem ministra s plnou mocí pro správu Slovenska. Karpatoruské obce měly zřízenou expozituru v Užhorodě. Koncem 20. let se ale obce od Svazu odtrhly a ve 30. letech si založily svou vlastní náboženskou organizaci. Podkarpatská neologická židovská obec spadala pod *Svaz židovských náboženských obcí na Slovensku*. Jeho stanovy byly schváleny v roce 1926.⁴³⁷

Evangelická církev helvétského vyznání – kalvinisti

Příslušníci evangelické reformované církve byli především maďarské národnosti, v menším počtu byli zastoupeni i Slováci. Církev byla považována za tradičně etnický maďarskou. Největší počet věřících se koncentroval v okresech Berehovo, Užhorod a Sevljuš. Prakticky během celého meziválečného období platila stará uherská ústava evangelické reformované církve, ačkoliv již v roce 1922 bylo dohodnuto osamostatnění slovenské a podkarpatské evangelické církve. Slovenští kalvinisté se chtěli odtrhnout od církevní vrchnosti v Budapešti, maďarští kalvinisté to odmítali. Přijetí nové ústavy se dlouhodobě odkládalo.⁴³⁸

V čele reformované církve stál nejstarší z biskupů a generální kurátor, oba byli členové generálního konventu, nejvyššího správního orgánu. Území ČSR bylo rozděleno

---

⁴³⁶ ŠVORC 2007, 150–151

⁴³⁷ ŠVORC 2007, 151

⁴³⁸ ŠVORC 2007, 147–148

do tří distriktů – podkarpatoruský sídlil v Mukačevu. V čele distriktu stál biskup, distrikt se dále dělil na senioráty.⁴³⁹

Římsko-katolická církev

Obyvatelstvo s římsko-katolickým vyznáním se sdružovalo zejména na západě a jihozápadě Podkarpatské Rusi. Jednalo se hlavně o Slováky a Maďary, částečně i Němce a po roce 1919 i o Čechy. Z hlediska správní organizace spadala římskokatolická církev pod ostříhomské a szatmárské arcibiskupství. To bylo samozřejmě pro československou vládu nepřijatelné, neboť existovalo podezření, že skrze církev bude zasahováno do vnitrostátních poměrů. Následující jednání směřovala k tomu, aby diecézní hranice nepřesahovala hranice státní.⁴⁴⁰

To se podařilo až s podpisem *Modu vivendi* v roce 1928. Podkarpatoruské farnosti přešly pod správu košického arcibiskupství, v jehož čele stál biskup Jozef Čársky (1886–1962). Nejvíce římskokatolických věřících se vyskytovalo v Užhorodu a Mukačevu, dále v okresech Užhorod-venkov, Berehovo a Rachov.⁴⁴¹

Evangelická církev augšpurského vyznání – luteráni

Většinu luteránů tvořili Slováci žijící na Podkarpatské Rusi nebo Němci. Maďaři mezi nimi byli zastoupeni jen málo, Rusíni téměř vůbec. Správně církev po roce 1918 spadala pod východní distrikt evangelické církve augšpurského vyznání na Slovensku. Biskup východního distriktu sídlil v Liptovském Mikuláši. Vzhledem k nízkému počtu evangelických sborů měli problém se získáním stálého kněze, často jim tak vypomáhali kněží ze Zemplínské župy, nebo kalvíniští kněží z Užhorodu. Luteránská stálá kněžská stanice byla v Užhorodu zřízena až v roce 1906. Po nástupu kněze Aladára Margócsyho byl získán prostor i pro stavbu užhorodského kostela. Neměli ale dostatek prostředků, stavbu kostela odložili až na rok 1914. Stavební práce byly přerušeny první světovou válkou a obnoveny byly až roku 1924. Dvě nejpočetnější farnosti se nacházely v Užhorodu a v Novém Klenovci.⁴⁴²

Mimo tyto rozšířené církve se na Podkarpatské Rusi objevovaly také menší sekty a hnutí, například *baptisté* nebo *sobotníci*. Náboženská obec baptistická byla založena v Mukačevě 3. dubna 1923. Svou modlitebnu v Mukačevě otevřela 5. října 1924. Předsedou náboženské církve baptistické v Mukačevě byl Eugen Stumpf. Otevření nové

---

⁴³⁹ ŠVORC 2007, 148–149

⁴⁴⁰ ŠVORC 2007, 149

⁴⁴¹ ŠVORC 2007, 149

⁴⁴² ŠVORC 2007, 146–147

modlitebny se zúčastnil také András Udvarnoki, ředitel baptistického semináře v Budapešti, Michal Marko, kazatel z Prahy a kazatel Fedor z Miškovců.⁴⁴³ K roku 1925 se v užhorodské župě vyskytovalo asi 100 příslušníků baptistické církve a v župě marmarošské asi 600.⁴⁴⁴ Sobotnické hnutí vycházelo pravděpodobně z pravoslaví, členové světili sobotu místo neděle. V Tereblji hnutí propagoval Štěpán Čopik, bývalý pravoslavný kurátor.⁴⁴⁵ K roku 1925 se na Podkarpatské Rusi vyskytovalo asi 160–170 sobotníků. V obci Ilnice v iršavské okrese měli svou vlastní modlitebnu.⁴⁴⁶

---

⁴⁴³ AKPR, f. KPR – protokol PR, k 8, inv. č. 729, Mukačevo, otevření baptistické modlitebny, 31. 10. 1924

⁴⁴⁴ AKPR, f. KPR – protokol PR, k 8, inv. č. 729, Mukačevo – otevření baptistické modlitebny, sektářství na Podkarpatské Rusi, 26. 1. 1925

⁴⁴⁵ AKPR, f. KPR – protokol PR, k 8, inv. č. 729, Mukačevo – otevření baptistické modlitebny, sektářství na Podkarpatské Rusi, 26. 1. 1925

⁴⁴⁶ AKPR, f. KPR – protokol PR, k 8, inv. č. 729, Mukačevo – otevření baptistické modlitebny, sektářství na Podkarpatské Rusi, 26. 1. 1925

Závěr

Cílem mé diplomové práce bylo představit problematiku vývoje politiky, politických stran a náboženské otázky na Podkarpatské Rusi. Úvodní část se věnovala historickému vývoji Podkarpatské Rusi jako součásti Uherského království.

Kromě rusínsko-maďarských vztahů sledovala ve stručnosti tato část práce také náboženský rozvoj. Podle tradice v 9. století christianizovali Karpatskou kotlinu Cyril a Metoděj nebo jejich žáci. S valašskou kolonizací se ve 14. století na Podkarpatsku rozšířilo pravoslaví. Ve 30. letech 16. století se Karpatská Rus nevyhnula ani reformace, protireformační silou zde byli především jezuité. Přítomnost katolického řádu na vesměs pravoslavné Karpatské Rusi přispěla ke vzniku nového hnutí – uniatské řeckokatolické církvi, která byla podporována šlechtou. Postupně nahradila pravoslaví, které na území začalo pronikat zpět až na přelomu 19. a 20. století. Jeho zavedení prosazovali Rusíni v Americe. Návratu pravoslaví napomáhala také silná promaďarská orientace většiny řeckokatolického kléru. V období první světové války totiž dosáhla vrcholu maďarizační politika, která se snažila absolutně potlačit veškeré projevy rusínské národnosti. Jednou z vůdčích osobností maďarizace byl řeckokatolický biskup A. Papp.

Připojení Podkarpatské Rusi k Československé republice se věnuje třetí kapitola. Popisuje jednání amerických Rusínů, které vedl G. I. Žatkovič s T. G. Masarykem. Sleduje také situaci na Karpatské Rusi a vznik jednotlivých národních rad. Každá z nich po skončení první světové války požadovala připojení k jinému územnímu celku – jedni chtěli zůstat jako autonomní součást Maďarska, jiní žádali připojení k Ukrajině, Rusku nebo Československu. Vzhledem k situaci v Rusku a na Ukrajině bylo ale takové spojení nereálné a Československo bylo vybráno jako nejlepší možné řešení. Maďarsko se samozřejmě svého území odmítalo vzdát, došlo proto v létě roku 1919 k ozbrojenému konfliktu. Definitivně byla Podkarpatská Rus připojena k ČSR 10. září 1919 podpisem saint-germainské mírové smlouvy. Smlouva Podkarpatsku zajišťovala právo nejvyšší možnou míru autonomie slučitelnou s jednotou Československé republiky a vlastní autonomní sněm. Jednotlivé body mírové smlouvy byly v pozměněné podobě zapracovány do ústavy ČSR z roku 1920. Autonomie ani vlastního sněmu se však Podkarpatská Rus v průběhu 20. let nedočkala.

Správného vývoje se týkala další část práce. Kvůli maďarským separatistickým snahám a pokusům komunistů o vyvolání nepokojů byla až do počátku roku 1922 stanovena na Podkarpatské Rusi vojenská diktatura. K organizaci administrativy sloužil

úřad Civilní správy Podkarpatské Rusi. Do čela země byl postaven guvernér s viceguvernérem. Jejich úřad oslabil po zavedení nového zemského zřízení a postu zemského ředitele v roce 1927. Ačkoliv to vypadalo, že zavedením zemského zastupitelstva naplňuje vláda autonomistické požadavky, rozhodující hlas měl stále zemský prezident jako státní úředník.

Ústřední část práce pojednává o charakteristice jednotlivých politických stran. Na rozdíl od českých zemí se stranický život na Podkarpatské Rusi rozvíjel až po roce 1919. Situace byla značně chaotická, po převratu fungovalo na 18 nových politických subjektů. Strany se mezi sebou spojovaly do koalicí, nebo fúzovaly do větších celků, které ale s ohledem na nevyzrálou politickou scénu měly většinou jen jepičí život. Do přehledu stran jsem vybrala 14 důležitějších a několik menších uskupení. Rozdělila jsem je do čtyř skupin na strany autonomistické, maďarské, židovské a na satelitní organizace československých a internacionálních stran. Pro většinu rusínských stran byla důležitá otázka autonomie a jazyková problematika. Řešily, zda se připojí k maloruskému, velkoruskému nebo lidovému proudu. Židovské i maďarské strany se snažily zejména o zlepšení postavení svých menšin, většina maďarských stran se navíc orientovala protičeskoslovensky.

Volební výsledky prokázaly, že mezi nejsilnější uskupení na Podkarpatské Rusi patřila Komunistická strana Československa a Republikánská strana zemědělského a malorolnického lidu. V práci sleduji výsledky obecních voleb v roce 1923 a 1927, ve kterých zvítězila Karpatoruská zemědělská strana a agráři. Komunisté opanovaly volby do Národního shromáždění v roce 1924 a 1925, volby roku 1929 vyhrála opět agrární strana. Zejména parlamentní volby v roce 1924 poukázaly na obrovskou náchylnost především vesnického obyvatelstva k agitaci, jejíž nejagresivnější formu praktikovala právě komunistická strana.

Podobně komplikovaná byla i náboženská situace. Stručný vývoj jednotlivých církví byl popsán v úvodní kapitole věnující se historickému přehledu. Závěrečná část se věnuje popisu stavu ve 20. letech. Řeckokatolická církev stále dominovala, menší část obyvatel ale přešla k pravoslavnému vyznání. Právě přechod věřících způsobil napětí mezi oběma vyznáními. V některých obcích, kde byla část obyvatel pravoslavných, se objevovaly spory ohledně užívání kostela nebo hřbitova. Někdy dokonce docházelo k násilnému vyhánění řeckokatolických kněží. Řeckokatolická církev se navíc musela potýkat se zrušením výběru daní v podobě koblíny a rokoviny, pravoslavná církev zase řešila rozsáhlé jurisdikční rozpory.

Při tvorbě diplomové práce jsem vycházela z odborné literatury převážně českých a slovenských historiků. V analytické části jsem využívala písemných pramenů Archivu Kanceláře prezidenta republiky a Národního archivu České republiky. Dále jsem pracovala s ročenkami Československé republiky a s periodiky

Seznam použitých pramenů a literatury

Prameny

Archiv

Archiv Kanceláře prezidenta republiky (AKPR)

- fond KPR – protokol PR (Podkarpatská Rus), (1919) 1921–1939 (použita zkratka f. KPR – protokol PR)
- fond KPR – protokol T (tajné), 1921-1944 (1953) (použita zkratka f. KPR – protokol T)

Národní archiv České republiky (NACR)

- fond Národní rada česká
- fond Ministerstvo zahraničních věcí – výstřižkový archiv
- fond Předsednictvo ministerské rady (použitá zkratka PMR)
- fond Schieszl Josef, JUDr.

Tištěné prameny

Ročenka Československé republiky 1925, ročník IV. Praha 1925

Ročenka Československé republiky 1926, roč. V. Praha 1926

Ročenka Československé republiky 1930, roč. IX. Praha 1930

Volby do Národního shromáždění na Podkarpatské Rusi v roce 1925. Užhorod 1926

Periodika

Lidové noviny, 1927

Literatura

BALCAR 1999 — Miroslav BALCAR (ed.): Vznik ČSR a Podkarpatská Rus. (Sborník z mezinárodní konference v Praze). Praha 1999

BARNOVSKÝ 1997 — Michal BARNOVSKÝ: Niekoľko poznámok k stranícko-politickej štruktúre na Podkarpatskej Rus. In: Česko-slovenská historická ročenka 1997, 83–93

BOREK 2003 — David BOREK: Židovské strany v politickém systému Československa 1918-1938. In: Moderní dějiny XI, 2003, 65–201

BRANDEJS 2005 — Jan BRANDEJS: Vývoj politických poměrů na Podkarpatské Rusi v období 1918–1935. In: ZATLOUKAL 2005, 72–88

- CRHOVÁ 2005 — Marie CRHOVÁ: Politické strany a politika židovské menšiny. In: MALÍŘ/MAREK 2005, 965–985
- DRAHNÝ/DRAHNÝ 1921 — František DRAHNÝ/Václav DRAHNÝ: Podkarpatská Rus, její přírodní a zemědělské poměry. Praha 1921
- HARBULOVÁ 2015 — Ľubica HARBULOVÁ (ed.): Kapitoly z dejín Podkarpatskej Rusi 1919-1945. Prešov 2015
- HARNA/RAŠTICOVÁ 2010 — Josef HARNA/Blanka RAŠTICOVÁ (ed.): Agrární strana a její zájmové, družstevní a peněžní organizace. Uherské Hradiště 2010
- HORA 1919a — Alois HORA: Podkarpatská Rus. Přehled poměrů karpatoruských. Praha 1919
- HORA 1919b — Alois HORA: Karpatská Rus a hranice našeho státu. Praha 1919
- HOŘEC 1994 — Jaromír HOŘEC: Podkarpatská Rus – země neznámá. Jinočany 1994
- HOŘEC 1995 — Jaromír HOŘEC: Země Naděje. O minulosti a současnosti Podkarpatské Rusi. Praha 1995
- HOŘEC 1999 — Jaromír HOŘEC: První kroky svobody. Podkarpatská Rus 1918–1920. Praha 1999
- HRBEK 2018 — Antonín HRBEK: Podkarpatská Rus. Staleté výročí vzniku. Olomouc 2018
- CHMELAŘ/KLÍMA/NEČAS 1923 — Josef CHMELAŘ/Stanislav KLÍMA/ Jaromír NEČAS: Podkarpatská Rus. Obraz poměrů přírodních, hospodářských, politických, církevních, jazykových a osvětových. Praha 1923
- ILNICKÝ 2005 — Alexandr ILNICKÝ 2005: Řeckokatolická církev na Podkarpatsku. In: ZATLOUKAL 2005, 278–280
- JUDLOVÁ 2010 — Julija JUDLOVÁ: Zdroje vlivu republikánské strany na Podkarpatské Rusi. In: HARNA/RAŠTICOVÁ 2010, 35–40
- KÁRNÍK 2000 — Zdeněk KÁRNÍK: České země v éře první republiky (1919–1939). Díl první. Vznik, budování a zlatá éra republiky (1918–1929). Praha 2000
- KOLÁŘ 1997 — František KOLÁŘ: Podkarpatská Rus na Pařížské mírové konferenci. In: Česko-slovenská historická ročenka 1997, 61–69

- KONEČNÝ 2015 — Stanislav KONEČNÝ: Post guvernéra Podkarpatskej Rusi a jeho vývoj v rokoch 1920–1938. In: HARBULOVÁ 2015, 96–108
- KREMPA 1958 — Ivan KREMPA: K prosincové stávce 1920 a založení KSČ na Zakarpatské Ukrajině. Praha 1958
- KREMPA 1975 — Ivan KREMPA: Za internacionálnu jednotu revolučného hnutia v Československu. Podiel slovenského a zakarpatského robotníckého hnutia na vzniku KSČ. Bratislava 1975
- KRIVSKIJ 1999 — Ivan KRIVSKIJ: Vliv ukrajinských emigrantů na podkarpatorusínskou komunitu. In: BALCAR 1999, 23–27
- MAGOCSI 1973 — Paul Robert MAGOCSI: An Historiographical Guide to Subcarpathian Rus'. Cambridge 1973
- MAGOCSI 1978 — Paul Robert MAGOCSI: The Shaping of National Identity. Sub-Carpathian Rus, 1848-1948. Cambridge 1978
- MAGOCSI 1996 — Paul Robert MAGOCSI: Rusíni a jejich vlast. Praha 1996
- MAGOCSI 2014 — Paul Robert MAGOCSI: Národ odnikud. Ilustrované dějiny karpatských Rusínů. Užhorod 2014
- MAGOCSI 2016 — Paul Robert MAGOCSI: Chrbtom k horám. Dejiny Karpatskej Rusi a karpatských Rusínov. Prešov 2016
- MALÍŘ/MAREK 2005 — Jiří MALÍŘ/Pavel MAREK: Politické strany. Vývoj politických stran a hnutí v Českých zemích a Československu 1861–2004. I. díl: období 1861–1938. Brno 2005
- MAREK 2005 — Pavel MAREK: Politické strany maďarské menšiny. In: MALÍŘ/MAREK 2005, 925–942
- MAREK/BUREHA/DANILEC 2009 — Pavel MAREK/Volodymyr BUREHA/Jurij DANILEC: Arcibiskup Sawatij (1880–1959). Nástin života a díla zakladatelské postavy pravoslavné církve v Československé republice. Olomouc 2009
- MAREK/LUPČO 2013 — Pavel MAREK/Martin LUPČO: Nástin dějin pravoslavné církve v 19. a 20. století. Prolegomena k vývoji pravoslaví v českých zemích, na Slovensku a na Podkarpatské Rusi v letech 1860–1992. Brno 2013

- NEČAS 1997 — Jaromír NEČAS: Politická situace na Podkarpatské Rusi (rok 1921).
Praha 1997
- NĚMCOVÁ 2005 — Markéta NĚMCOVÁ: Strany rusínské menšiny. In: MALÍŘ/MAREK
2005, 957–964
- OLBRACHT 1932 — Ivan OBLRACHT: Země beze jména. Reportáže z Podkarpatska.
Praha 1932
- OLBRACHT 1935 — Ivan OLBRACHT: Hory a staletí. Kniha reportáží z Podkarpatska.
Praha 1935
- PEJŠA 2016 — Robert PEJŠA: Podkarpatská Rus v Československu 1919–1922. Právní
a politicko-společenské aspekty připojení Podkarpatské Rusi k Československu. Praha
2016
- PEKAR 1992 — Athanasius B. PEKAR: The History of the Church in Carpathian Rus'.
New York 1992
- PERFECKIJ 1995 — Eugen PERFECKIJ: Podkarpatská Rus ve století 13.–15. Praha 1995
- PEŠEK 1921 — Josef PEŠEK: Kulturní poměry a osvětová práce v Podkarpatské Rusi.
Užhorod 1921
- POP 2005a — Ivan POP: Podkarpatská Rus. Praha 2005
- POP 2005b — Ivan POP: Dějiny Podkarpatské Rusi v datech. Praha 2005
- POP 2008 — Ivan POP: Podkarpatská Rus. Osobnosti její historie, vědy a kultury. Praha
2008
- POP 2010 — Ivan POP: Malé dějiny Rusínov. Bratislava 2010
- PÖSS 2005 — Ondrej PÖSS: Politické strany karpatských Nemcov. In: MALÍŘ/MAREK
2005, 913–924
- RYCHLÍK/RYCHLÍKOVÁ 2013 — Jan RYCHLÍK/Magdaléna RYCHLÍKOVÁ: Hospodářský,
sociální, kulturní a politický vývoj Podkarpatské Rusi 1919–1939
- RYCHLÍK/RYCHLÍKOVÁ 2016 — Jan RYCHLÍK/Magdaléna RYCHLÍKOVÁ: Podkarpatská
Rus v dějinách Československa 1918–1946. Praha 2016
- SHANDOR 2013 — Vincent SHANDOR: Podkarpatská Rus od vzniku ČSR po sovětskou
anexi. Praha 2013

- SLÁDEK 2005 — Zdeněk SLÁDEK: Československá národní demokracie. In: MALÍŘ/MAREK 2005, 593–614
- ŠVORC 1997 — Peter ŠVORC: Začlenenie Podkarpatskej Rusi do ČSR (1918–1920). In: Česko-slovensko historická ročenka 1997, 39–60
- ŠVORC 2003 — Peter ŠVORC: Krajinská hranica medzi Slovenskom a Podkarpatskou Rusou v medzivojnovom období 1919–1939. Prešov 2003
- ŠVORC 2007 — Peter ŠVORC: Zakletá zem. Praha 2007
- ŠVORC 2017 — Peter ŠVORC: Podkarpatská Rus a Východné Slovensko v súradniciach času (1918–1939). Prešov 2017
- VOLOŠIN 2005 — Augustin VOLOŠIN: Počátky národního probuzení na Podkarpatské Rusi. In: ZATLOUKAL 2005, 53–56
- ZATLOUKAL 2005 — Jaroslav ZATLOUKAL (ed.): Podkarpatská Rus. Brno, Užhorod 2005
- ŽUPAN 1999 — Jevgenij ŽUPAN: Vliv ČSR na rozvoj demokracie na Podkarpatské Rusi mezi dvěma světovými válkami. In: BALCAR 1999, 7–18